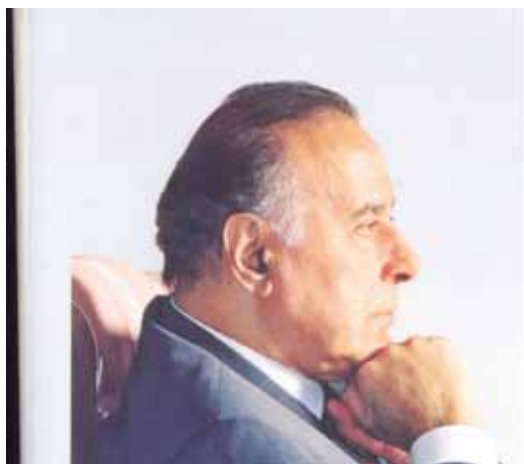

www.aliyevheritage.org

Conference for Security and Co-operation in
B U D A P E S T S U M M I T
1994

HEYDƏR ƏLİYEV:

*«BİZ AZƏRBAYCAN ƏRAZISİNDƏ İKİNCİ BİR ERMƏNİ
DÖVLƏTİNİN YARANMASINA YOL VERƏ BİLMƏRİK»*

HEYDAR ALIYEV:

*"HEYDAR ALIYEV: WE CAN NOT ALLOW THE SECOND ARMENIAN
STATE BE ESTABLISHED IN THE TERRITORY OF AZERBAIJAN"*

Organization for Security and Co-operation in Europe
L I S B O N S U M M I T
1996

HEYDAR ALIYEV:

*"NOUS NE POUVONS PAS ADMETTRE L'APPARITION SUR LE
TERRITOIRE DE L'AZERBAIDJAN DU DEUXIEME ETAT ARMENIEN"*

ГЕЙДАР АЛИЕВ:

*«МЫ НЕ МОЖЕМ ДОПУСТИТЬ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НА
ТЕРРИТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА ВТОРОГО АРМЯНСКОГО
ГОСУДАРСТВА»*

Organization for Security and Co-operation
I S T A N B U L S U M M I T
1999

Heydər Əliyev: «Biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik». "Əbilov, Zeynalov və oğulları", Bakı, 2006, 472 səh. (ilkyüstrasiyalar) Dörd dildə.

002000000-176 sırasıyla
AB022016-2006

İSBN 5-87459-127-3

©"Heydər Əliyev irsi" Beynəlxalq elektron kitabxanası, 2006
© "Əbilov, Zeynalov və oğulları", 2006

Hörmətli oxucular!

«Heydər ƏLİYEV: «Biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik» kitabı «Heydər Əliyev irsi» Beynəlxalq Elektron Kitabxanası Nəşriyyat qrupunun növbəti nəşridir.

Bu nəşrə ATƏT-in 1994-cü ildə Budapeştdə, 1996-cı ildə Lissabonda və 1999-cu ildə İstanbulda keçirilmiş zirvə toplantılarının bəzi materialları daxil edilib. Kitab Azərbaycan dili ilə yanaşı ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədri olan ölkələrin dövlət dillərində də işıq üzü görür.

Düşünürük ki, elan olunmamış müharibə nəticəsində çoxsaylı məhrumiyyətlərə məruz qalmış Azərbaycan xalqının ümummilli lideri tərəfindən mühüm beynəlxalq tədbirlərdə səsləndirilmiş fikirlər, eləcə də beynəlxalq təşkilatların sənədləri təkcə politoloqlar, regionla maraqlanan mütəxəssislər üçün deyil, haqqın-ədalətin zəfər çalmasını istəyən bütün insanlar üçün maraqlı olacaq.

«Heydər Əliyev irsi»

Beynəlxalq Elektron Kitabxanası

ATƏM-in Budapeşt sammiti - 1994

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏM-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə toplantısında iştirak etmək üçün Budapeşt şəhərinə yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında jurnalistlərə müsahibəsi

4 dekabr 1994-cü il

Səfərin xüsusi əhəmiyyəti var. Çünki 1975-ci ildə Finlandiyada Helsinki Yekun Aktının imzalandığı, yeni Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin yarandığı dövrdən bu, dövlət rəhbərlərinin dördüncü görüşüdür. ATƏM-ə daxil olan dövlətlərin başçıları bu görüşdə iştirak edəcəklər və Avropa Təhlükəsizliyi, Avropa Birliyinin möhkəmləndirilməsi barədə mühüm məsələlər müzakirə olunacaqdır. Əsas məsələlər bu təşkilatın, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin işini gücləndirmək və fəallaşdırmaqdan ibarətdir. Biz buna tərəfdarıq. Amerikanın prezidenti cənab Bill Klinton mənə məktubunda da bu məsələlər barəsində öz fikirlərini yazmışdır. Mən ona göndərdiyim məktubda - dekabrın 2-də ona cavab məktubu göndərmişəm - Azərbaycanın mövqeyini bildirmişəm. Bizim mövqeyimiz belədir ki, ATƏM təşkilatı güclənməlidir, daha böyük fəaliyyət göstərməlidir, yeni Avropanın yaranması üçün, yeni Avropanın inkişafı üçün bu təşkilatın fəaliyyəti bundan sonra daha da artıq olmalıdır. Biz bir Avropa dövləti kimi və Avropa Birliyinə daxil olan bir dövlət kimi ATƏM təşkilatının güclənməsinin tərəfdarıyıq. Bu mövqelərimizi orada bildirəcəyik.

Eyni zamanda Budapeşt Zirvə görüşündə Ermənistanla Azərbaycan arasında gedən hərbi münaqişə, müharibə ilə əlaqədar məsələ də müzakirə olunacaq, xüsusən, ATƏM-in sülh məramlı qüvvələrinin yaradılması və bizim bölgəyə göndərilməsi məsələləri müzakirə ediləcəkdir. Bu da bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Çünki demək olar, ilk dəfədir ki, belə Zirvə görüşündə bu məsələ xüsusi bir məsələ kimi gündəliyə salınıbdır və müzakirə olunacaqdır, ona görə də biz bu görüşdən çox şeylər gözləyirik.

**ATƏM-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının
Budapeşt görüşündə Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı**

6 dekabr 1994-cü il

Hörmətli cənab sədr!

Hörmətli dövlət başçıları!

Xanımlar və cənablar!

Göstərilən qonaqpərvərliyə, Budapeşt şəhərində işləməyimiz üçün yaradılan gözəl şəraitə görə Macarıstan Respublikasının prezidenti cənab Arpad Göntsə, Macarıstan hökumətinə səmimi minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm.

Azərbaycan xalqı Avropada Təhlükəsizliyə və Əməkdaşlığa dair Müşavirəyə böyük əhəmiyyət verir, indiki görüşdən çox şey gözləyir. 1975-ci ildə Helsinkidə ATƏM-in Yekun Aktının imzalanması dünya proseslərinin gedişinə uzunmüddətli müsbət təsir göstərmiş, son illərdə dünyada baş verən əsaslı dəyişikliklərin ilk əlamətlərindən biri olmuşdur. Dünyanın siyasi xəritəsi dəyişmiş, ATƏM-in üzvü olan yeni suveren dövlətlər meydana gəlmişdir ki, onlardan biri də mənim ölkəm - müstəqil Azərbaycandır.

Müasir şəraitdə ATƏM-in rolu və əhəmiyyəti getdikcə daha da artır. Yeni Avropaya, sərhədlərin və nüfuz dairələrinin olmayacağı Avropaya təkmilləşmiş ATƏM gərəkdir. ATƏM-in fəaliyyətini gücləndirmək, onu demokratikləşdirmə və insan hüquqlarının qorunması proseslərinə təsirli kömək göstərməyə, hələ möhkəmlənməmiş gənc dövlətlərin azadlığına və istiqlaliliyyətinə xələl gətirə biləcək təcavüzkarlıq hərəkətlərinin və ya planlarının qarşısını qətiyyətlə almağa, qitəmizin qaynar nöqtələrində sabitliyin bərpasına kömək etməyə qadir olan, "soyuq müharibə" qurtardıqdan sonra Avropa təhlükəsizliyinin yeni binasının dayaqlarından birini təşkil edə bilən səmərəli vasitəyə çevirmək son dərəcə zəruridir.

Azərbaycan Respublikası öz istiqlaliliyyətini elan etmişdir və bazar iqtisadiyyatına, çoxpartiyalı sistemə, insan hüquqlarını və şəxsiyyətin azadlığını təmin edən qanunlara malik demokratik dövlət yaradılması yolunda inamla irəliləyir. Keçid dövrünün obyektiv çətinliklərinə, zorla cəlb edildiyimiz altı illik müharibənin nəticələrinə baxmayaraq, biz bu yolun xeyli hissəsini keçmişik və əminik ki, qarşıya qoyduğumuz məqsədlərə çatacağıq.

Azərbaycan NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramına qoşulmuşdur, tərksilah və silahlanma üzərində nəzarət sahəsində beynəlxalq hüquqi öhdəliklərin, o cümlədən Avropada adi silahlı qüvvələr haqqında müqaviləyə aid öhdəliklərin yerinə yetirilməsi xəttinə ciddi əməl edir.

Biz bərabərhüquqlu tərəfdaş kimi iqtisadi cəhətdən dünya birliyinə qoşulmağımızı sürətləndirmək üçün də əlimizdən gələni edir, istər öz qonşularımızla, istərsə də dünyanın bütün ölkələri ilə sıx əməkdaşlığı inkişaf etdiririk.

Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı neft yataqlarının birgə işlədilməsinə dair bu il sentyabrın 20-də dünyanın bir sıra iri şirkətləri ilə müqavilə imzalanması dediklərimə parlaq nümunədir. Xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, bu çox iri investisiya layihəsinin bir sıra iştirakçıları ATƏM-ə daxil olan ölkələri - ABŞ-ı, Rusiyanı, İngiltərəni, Türkiyəni, Norveçi təmsil edirlər. Ümidvaram ki, həmin müqavilə bu konsorsiumda iştirak edən ölkələrin və xalqların bir-birinə yaxınlaşmasına, bütövlükdə isə Avropada sabitliyin və əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə kömək edəcəkdir.

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Müşavirənin iştirakçılarına məlumdur ki, altı il bundan əvvəl respublikamızın bir hissəsini - Dağlıq Qarabağı onun əlindən qoparıb almaq məqsədi ilə bizə qarşı təcavüz edilmişdir. Ermənistan Respublikası, Dağlıq Qarabağdakı erməni separatçıları dövlətimizin ərazi bütövlüyünə qarşı geniş hərbi əməliyyatlara əl atmışlar. Azərbaycanın Şuşa şəhəri və Laçın rayonu zəbt olunduqdan sonra əslində Dağlıq Qarabağ ilhaq edilmişdir. Dağlıq Qarabağın 50 mindən çox azərbaycanlı yaşamış onlarca yaşayış məntəqəsi dağıdılmış və yandırılmışdır. Dağlıq Qarabağ əməliyyat meydanından istifadə etməklə erməni silahlı birləşmələri Azərbaycanın altı başqa rayonunu - Dağlıq Qarabağın hüdudlarından kənarda yerləşən və sahəsi onun sahəsindən dörd dəfə böyük olan Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı rayonlarını da işğal etmişlər.

Təcavüz nəticəsində Azərbaycanın iyirmi faizindən çoxu işğal olunmuşdur. Mənim həmvətənlərimin 20 mindən çoxu həlak olmuş, təqribən 100 min nəfəri yaralanmış və şikəst qalmış, 6 min nəfəri əsir düşmüşdür, bir milyondan çox azərbaycanlı, yəni respublikanın əhalisinin təqribən on beş faizi doğma yurd-yuvasından qovulmuşdur və hazırda çadır şəhərciklərində yaşayır, ən zəruri ehtiyaclarını ödəyə bilmir. İşğal edilmiş Azərbaycan ərazilərində 700 şəhər və kənd dağıdılmış, yandırılmış, bütün evlər, məktəblər, xəstəxanalar talan olunmuş, ən qədim mədəniyyət abidələri məhv edilmişdir.

Münaqişəni aradan qaldırmaq üçün Minsk qrupunun yaradılması haqqında ATƏM-in 1992-ci ilin yazında qəbul etdiyi qərarı Azərbaycan xalqı böyük ümidlə qarşılamışdır. Qrupun tərkibinə münaqişənin iştirakçısı olan Ermənistan və Azərbaycan ilə yanaşı, dünyanın doqquz nüfuzlu ölkəsi daxildir. Ötən dövr ərzində xeyli iş görmüş bu qrupun fəaliyyətini biz böyük minnətdarlıqla qiymətləndiririk.

Rusiya Federasiyasının vasitəçilik fəaliyyətini qeyd etməyi zəruri sayıram. Onun söyləri və ATƏM-in köməyi ilə yeddi aya yaxındır ki, atəşkəsə əməl edilir və qan tökülmür. Lakin atəşin hər hansı şəkildə kəsilməsi hələ sülh demək deyildir. Tərəflərin mənafeyini və beynəlxalq hüquq normalarını nəzərə alan siyasi saziş imzalanmadan möhkəm və ədalətli sülh ola bilməz. Atəşkəsdən istifadə etməklə biz bu sənədin razılaşdırılıb qəbul edilməsinə intensiv çalışırıq.

Əmin etmək istəyirəm ki, Azərbaycan Respublikası bu prosesdə son dərəcə sülhsevər və əməli mövqe tutur. Təcavüzün ağır nəticələrinə baxmayaraq, biz Ermənistan tərəfinə ədalət və humanizmin əsasında, ATƏM-in prinsipləri, BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri əsasında sülh təklif edirik. Biz Dağlıq Qarabağın erməni əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verməyə hazırıq, münaqişə zonasında ATƏM-in sülhü qoruyan

qüvvələrinin yerləşdirilməsinə razıyıq. Biz milli azlıq təşkil edən ermənilərin hüquqlarının həyata keçməsi üçün Azərbaycan dövlətinin tərkibində Dağlıq Qarabağın statusunu müzakirə etməyə və Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ regionu ilə Ermənistan Respublikası arasında nəqliyyat kommunikasiyalarının normal işləməsinə təmin etməyə də hazırıq. Amma bizim üçün sarsılmaz olan normalar və prinsiplər vardır ki, bunlar da sərhədlərin pozulmazlığı, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, işğal edilmiş bütün ərazilərdən erməni silahlı birləşmələrinin çıxarılması, qaçqınların doğma ocaqlarına qaytarılmasıdır.

Bu gün məhz təcavüzkarın BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrini yerinə yetirməkdən və işğal olunmuş bütün Azərbaycan ərazilərindən öz silahlı birləşmələrini mərhələ-mərhələ çıxarmağa razılıq verməkdən boyun qaçırması siyasi saziş əldə edilməsinə mane olur.

Minsk qrupunun üzvləri arasında fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılmasından, onların söylərinin Azərbaycan ilə Ermənistan arasında sülhün və sabitliyin bərqərar edilməsi üçün birləşdirilməsindən də çox şey asılıdır.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün sülhü qoruyan beynəlxalq qüvvələr təşkil etmək sahəsində ATƏM-in sədrinin söylərini biz alqışlayırıq. Mən sədrin çağırışına səs vermiş bütün ölkələrə təşəkkür edir və hamını bu nəcib işdə ona kömək göstərməyə çağırıram.

Xram çayı üzərində olan, Ermənistanı Gürcüstanla birləşdirən körpünün partladılması ilə əlaqədar Ermənistan Respublikasının prezidenti cənab Levon Ter-Petrosyanın bəyanatı məni son dərəcə təəccübləndirdi. Mən baş verən hadisədə Azərbaycan Respublikasının əli olması barədə ittihamları qətiyyətlə rədd edirəm və bu bəyanatı tamamilə sübutsuz, heç bir əsası olmayan bəyanat sayıram. Üçüncü dövlətin ərazisində, döyüş əməliyyatı zonasından yüz kilometrərlə uzaqda baş vermiş bu hadisəyə atəşkəs rejiminin Azərbaycan tərəfindən kobud şəkildə pozulması kimi düşünülməmiş qiymət verilməsi də xüsusi narahatlıq doğurur.

Belə təəssürat yaranır ki, Azərbaycana heç bir daxli olmayan bu hadisədən vəziyyəti kəskinləşdirmək, gərginliyi artırmaq üçün xüsusi olaraq istifadə edilir. Bununla əlaqədar mən cənab Levon Ter-Petrosyanı başlanmış sülh prosesinə, burada, Budapeştdə, bizim məclisimizdə hökm sürən əlverişli şəraitə ziyan vura biləcək hər hansı düşünülməmiş hərəkətlərdən çəkindirirəm.

Mən öz tərəfimdən bir daha bildirirəm ki, dövlətimiz əldə olunmuş atəşkəsə sadıqdır və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini sülh yolu ilə aradan qaldırmaq üçün söylərini əsirgəməməyə hazırdır. Mən cənab Levon Ter-Petrosyanı sülh axtarışı yolunda fəal əməkdaşlığa dəvət edirəm.

Münaqişənin aradan qaldırılması işində əsaslı irəliləyişə nail olmaq üçün Budapeşt görüşünün nadir imkanı vardır. Mən ATƏM-in üzvü olan dövlətlərin hörmətli başçalarına müraciətlə xahiş edirəm ki, bu işdə fəal iştirak etsinlər, mənim xalqımı, milyonlarla adamı ağrı-acıya, iztirablara məruz qoyan altı illik müharibənin alovunu söndürməyə kömək etsinlər, bununla da Avropada Təhlükəsizliyə və Əməkdaşlığa dair Müşavirənin Yekun

aktının ümdə prinsiplərinin həyata keçməsinə imkan açsınlar. Bu sənədi biz hamımız təntənə ilə imzalamışıq.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Budapeştdən Vətənə qayıdarkən zirvə toplantısının yekunları barədə
təyyarədə jurnalistlərə müsahibəsi**

7 dekabr 1994-cü il

Sual: Cənab prezident, "Soyuq müharibə"nin başa çatması, böyük regional müharibələrin məhəlli müharibələrlə əvəz olunması və yeni beynəlxalq təşkilatların meydana çıxması ilə əlaqədar ATƏM-in yarandığı tarixdən başlayaraq və Budapeşt Zirvə toplantısı ilə bağlı rolunu nədə görürsünüz?

Heydər Əliyev: ATƏM-in yarandığı vaxtdan iyirmi il keçir. Bu müddət ərzində onun fəaliyyətinin cürbəcür mərhələləri olmuşdur. Mən dünən Budapeşt görüşündəki çıxışında ATƏM-in yarandıqdan sonra dünyanın siyasi iqliminin, siyasi xəritəsinin dəyişilməsində göstərdiyi xidmətləri, rolu və fəaliyyəti qeyd etdim. Məhz ATƏM yarandıqdan sonra dünyada demokratik proseslər inkişaf etməyə başladı. Həm ölkələrin daxilində gedən demokratik proseslər, həm də dövlətlər arasında olan münasibətlər "Soyuq müharibə"nin sona çatmasına gətirib çıxardı, dünyanın siyasi xəritəsini dəyişdirdi. Yeni müstəqil dövlətlər meydana gəldi, o cümlədən müstəqil Azərbaycan dövləti də yarandı.

İndi isə yeni bir mərhələ başlamışdır. ATƏM-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının toplantısında mən birinci dəfədir ki, iştirak edirəm. Bu, ATƏM yaranandan bəri dördüncü görüşdür. Bütün bunlara görə də mən, yarandığı dövrdən bəri ATƏM-in fəaliyyətinə yüksək qiymət verirəm.

Hesab edirəm ki, Budapeşt görüşündə ATƏM yeni bir qüvvə aldı. Yeni bir mərhələyə çatdı. Şübhəsiz ki, hər bir görüşün tarixdə öz yeri var. Zənnimcə, bu dördüncü görüş ATƏM-in tarixində xüsusi yer tutacaqdır. Çünki bu görüşdə çox böyük məsələlər müzakirə olundu və Avropanın təhlükəsizliyi, qitədə ATƏM-in fəaliyyətinin bundan sonra genişləndirilməsi haqqında Avropanın təsir bölgələrinə bölünməməsi haqqında, bölgə xətlərinin yaranmaması şərti ilə qitənin vahid Avropa kimi inkişaf etməsi haqqında çox fəal iş görüldü. Ona görə də mən Budapeşt görüşünü ümumbəşəri, dünya nöqtəyindən çox yüksək qiymətləndirirəm.

Sual: Cənab prezident, Zirvə toplantısında ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin yaradılmasına razılıq verildi. Bu, bir tərəfdən, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan

qaldırılması perspektivi ilə, digər tərəfdən, Qərb ekspertlərinin və diplomatlarının da dediyi kimi, sizin fəaliyyətinizlə bağlıdır. Türkiyənin baş naziri Tansu Çillər isə belə bir qənaətə gəldi ki, ATƏM-in sülhməramlı qüvvələri və onun taleyi bu qüvvələrin Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə son qoyulmasında imtahandan necə çıxacağından asılıdır. O, həmçinin dedi ki, ATƏM-in fəaliyyəti bu məsələnin həllindən asılıdır. Siz buna necə qiymət verirsiniz?

Heydər Əliyev: Mən qeyd etdim ki, ATƏM-in Budapeşt görüşünün çox böyük əhəmiyyəti var. Ancaq bizim region, Qafqaz regionu üçün, o cümlədən Azərbaycan üçün bu toplantının əhəmiyyəti əvəzsizdir. Mən bunu xüsusi qeyd edirəm. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü nəticəsində altı ildir ki, müharibə gedir. 1992-ci ilin martından etibarən ATƏM bu işə bilavasitə qarışb və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini aradan qaldırmaq üçün, Qarabağ məsələsini həll etməkdən ötrü Minsk konfransı, Minsk qrupu yaratmışdır. Az sonra üç il olacaqdır ki, Minsk qrupu fəaliyyət göstərir. Minsk qrupu ilə bizim fəaliyyətimiz Azərbaycan ictimaiyyətinə də, sizə, mətbuatımıza da məlumdur. Mən Azərbaycanın dövlət başçısı kimi fəaliyyətə başladığım vaxtdan, Ali Sovetin sədri seçilən gündən ATƏM-lə və onun Minsk qrupu ilə sıx əməkdaşlıq edirəm. Siz bunların hamısının şahidisiniz. Bütün bu əməkdaşlıq dövründə mən daim çalışmışam ki, ATƏM-in əvvəldən nəzərdə tutulmuş fəaliyyətinə, - xüsusən Minsk qrupu vasitəsilə bu münaqişənin aradan qaldırılmasına - üstünlük şəraiti yaradılsın. Çünki bu, münaqişəyə son qoyulması üçün ən etibarlı yoldur, ola bilər ki, əlimizdə olan imkanların ən etibarlısıdır. Ona görə də mən buna çox fikir vermişəm.

Bilirsiniz ki, ATƏM-in nümayəndələri, Minsk qrupunun başçıları ilə dəfələrlə uzun-uzadı söhbətlər aparmışam, buna çox vaxt sərf etmişəm və ATƏM-in bu məsələyə nəinki bilavasitə qarışmasını, həm də təşəbbüsü öz əlinə almasını istəmişəm. İndiyədək bu, sizə məlum olan səbəblər üzündən baş tutmurdu. Mən çalışmışam ki, ATƏM-in Minsk qrupunun fəaliyyətini və Rusiyanın vasitəçilik səylərini bir-birinə yaxınlaşdırım, hətta bunları birləşdirim. Bu tövsiyələri mən ATƏM-in Minsk qrupunun başçısı Yan Eliassona da, Rusiyanın vasitəçilik missiyasının rəhbəri Vladimir Kazimirova da etmişəm. Onların həm Bakıda, həm də Moskvada görüşlərinin təşkil olunmasına çalışmışam. Biz bu işdə də müəyyən nailiyyətlər əldə etmişik. Ancaq istədiyimiz nailiyyətə çata bilməmişik. Çünki bu müddətdə Minsk qrupunun fəaliyyəti ilə Rusiyanın vasitəçilik səylərini birləşdirməyə nail olmamışıq.

Biz, şəxsən mən Rusiyanın vasitəçilik fəaliyyətini yüksək qiymətləndirirəm. Məsələn, Rusiyanın vasitəçiliyi sayəsində biz mayın 12-də atəşin kəsilməsi haqqında qərar qəbul etdik. Sonra Minsk qrupu da bu işə qoşuldu. Rusiya və Minsk qrupunun başçısı Böyük Sülh Müqaviləsi əldə olunana qədər atəşkəsin davam etməsi haqqında birgə bəyanat verdilər.

Ancaq bunların hamısı onların səylərinin birləşdirilməsinə gətirib çıxarmadı. Ona görə də biz fəaliyyətimizi davam etdirdik. Həm Rusiya ilə, həm Amerika Birləşmiş Ştatları ilə, həm də ATƏM-in üzvü olan başqa ölkələrlə əməkdaşlıq etdik və nəticədə Budapeşt görüşünə yeni bir qətnamə hazırlandı. Bu qətnamənin hazırlanması yolu da çox

enişli-yoxuşlu, əzab-əziyyətli, çətin olmuşdur. Çünki bəzi qüvvələr bu işə mane olurdular. Həmin sənəd bir neçə mərhələdən keçdi. Hətta biz Budapeştə gələndə də bu qətnamənin qəbul ediləcəyinə ümid çox az idi.

Mən Amerika Birləşmiş Ştatlarının nümayəndələri ilə, o cümlədən ABŞ prezidenti cənab Bill Klintonla görüşdüm, Türkiyənin baş naziri Tansu Çillərlə, Rusiyanın, digər ölkələrin nümayəndələri ilə söhbətlər apardım. Bizim həm Vyanaya, həm də Budapeştə göndərdiyimiz işçi qruplarımız da çox çalışdı. Xüsusən də həm Qərbin, həm bizim, həm də Minsk qrupuna daxil olan başqa dövlətlərin bu işə birgə razılığı nəticəsində, həmçinin Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Rusiya arasında aparılan danışıqlar nəticəsində qətnamənin müzakirəyə çıxarılması məsələsi həll olundu və müzakirələr zamanı qarşıya çıxan mənələr aradan qaldırıldı. Nəhayət, qətnamə qəbul edildi. Bu, altı il gedən müharibə ərzində bizim üçün çox böyük əhəmiyyətli ilk beynəlxalq sənəddir.

Sübhəsiz ki, Azərbaycan torpaqlarının işğal olunması ilə bağlı BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi dörd qətnamə bizdən ötrü qiymətlidir. Ancaq həmin qətnamələr həyata keçirilmədi. Nə üçün? Çünki qətnamələr qəbul edildi, lakin həyata keçirilmə mexanizmi olmadı və onlar havada asılı qaldı. Ancaq Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münaqişəyə son qoyulması üçün Budapeştdə çoxmillətli sülhü mühafizə qüvvələri yaradılması haqqında qərar qəbul edildi.

Son illər, xüsusən mən bu işlə məşğul olduğum vaxt çoxları dəfələrlə mənə demişdilər ki, ATƏM heç zaman sülhməramlı qüvvələr yarada bilməz və bu, mümkün deyil. Belə fikirlər hətta Birləşmiş Millətlər Təşkilatında, digər ölkələrin başçılarında, nümayəndələrində də vardı. Ancaq mən daim inanırdım ki, ATƏM-in sülhü mühafizə qüvvələrini yaratmaq olar. Mən bundan ötrü çalışırdım, bütün söylərimi də buna yönəlmişdim. İndi burada, qısa söhbətdə nə vaxt, hansı addımlar atıldığını deməyi lazım bilmirəm. Ola bilər, bu, işin pillələri, mərhələləri gələcəkdə açılib yazılsın. Ancaq ötən müddət ərzində mən böyük inamla bu işə yanaşırdım və bilirdim ki, ATƏM-in sülhü mühafizə qüvvələri yarana bilər.

Nəhayət, son ay ərzində böyük ölkələrin paytaxtlarında belə bir fikir, demək olar, formalaşdı. Düzdür, ziddiyyətlər də meydana çıxdı. ATƏM-in sülhü mühafizə qüvvələrinin yaranması reallaşdığı zaman bəzi paytaxtlarda bunun əleyhinə çıxanlar da oldu. Ancaq sülhü mühafizə qüvvələrinin yaranması o qədər zəruri idi ki, bunun qarşısını ala bilmədilər. Bu məsələlər Vyanada, Budapeşt görüşünün hazırlanması dövründə, görüş zamanı da özünü büruzə verdi. Son mərhələdə Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Rusiya arasında bu barədə danışıqlar nəticəsində qətnamənin əldə olunması artıq reallaşdı və nəyahət, dekabrın 6-da həmin sənəd qəbul edildi.

Mən bunu Azərbaycan Respublikası üçün, xüsusən Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzünün aradan qaldırılması üçün çox böyük tarixi hadisə, tarixi bir nailiyyət, bizim nailiyyətimiz hesab edirəm. Ümidvaram ki, onun əsasında biz bundan sonra atəşkəsin möhkəmləndirilməsinə, xüsusən çoxmillətli qüvvələrin yaranmasına nail olacağıq. Həmin qüvvələrin yaranması ilə indi böyük sazişin hazırlanması da asanlaşır. Çünki bu qətnaməyə görə, indi Minsk qrupunun iki sədri var: onların biri İsveçdən, digəri Rusiyadandır.

Bu, bizdən ötrü məsələni yüngülləşdirəcəkdir. İndiyədək bir sədrin olması çətinlik yaradırdı. Mən hesab edirəm ki, biz bu imkanlardan istifadə edə biləcəyik. Yəni ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin yaranması məsələsi artıq reallaşmışdır və biz həm bu qüvvələrin toplanması, həm də Böyük Siyasi Sazişin hazırlanması ilə məşğul olacağıq, sazişin hazırlanması daha da asanlaşacaqdır.

Mən Budapeştdə bir çox dövlətlərin, xüsusən Avropa dövlətlərinin başçıları ilə görüşdüm. Onların hamısı bu qətnaməni dəstəklədi və əksəriyyəti ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin yaranmasında öz ölkələrinin iştirak edəcəyi barədə mənə bəyanatlar verdi. Bütün bunlar məndə belə bir inam yaradır ki, biz artıq yeni mərhələdəyik və bundan sonra həmin məsələləri daha da müvəffəqiyyətlə həll edə bilərik.

Sual: Cənab prezident, çox böyük iş görülüb, qətnamə qəbul olunub. Lakin bu, hələ problemin həll edilməsi demək deyil. Ancaq indidən belə səslər eşidilir ki, daha bir qətnamə qəbul olunsun. Yəni görülən işi nüfuzdan salmağa çalışanlar da var. Siz buna necə baxırsınız?

Heydər Əliyev: Mən sizə dedim: Budapeşt görüşünə qədər bizim yolumuz çox ağır, əzablı yol olmuşdur. Hesab etməyin ki, bundan sonra biz böyük bir asfalt yola çıxırıq. Yolumuz yenə çətin olacaq, ancaq bir halda ki, biz prinsipiallıq, dəyanət göstərdik, öz mövqeyimizi daim müdafiə etdik, mövqeyimizdən çəkilmədik, buna nail olduq, deməli, bundan sonra da istədiklərimizə nail ola biləcəyik.

Sual: Bəzi dövlət başçıları deyirlər ki, ATƏM indi böhran keçirir. Məsələn, Eduard Şevardnazdə də bu fikirdədir. Digər tərəfdən, indiki Zirvə toplantısında qlobal məsələlər həll olundu. Siz buna necə baxırsınız?

Heydər Əliyev: Bilirsiniz, indi Eduard Şevardnadzenin ölkəsinin vəziyyəti çox ağırdır. Vaxtilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı da, ATƏM də orada məsələni həll etmək barədə müəyyən vədlər vermiş, lakin bunları yerinə yetirməmişlər. Buna görə də onun belə söz deməyə haqqı var. Ancaq mən bu fikirlə heç də razı deyiləm ki, ATƏM böhran dövrü keçirir. Mən hesab edirəm ki, Budapeşt toplantısında ATƏM özünün gücünü nümayiş etdirdi və göstərdi ki, bu, güclü, böyük bir beynəlxalq təşkilatdır. ABŞ prezidenti cənab Bill Klintonun çıxışında da bu fikirlər səsləndi. Belə fikirlər başqa çıxışlarda da oldu. Ona görə də mən hesab etmirəm ki, ATƏM böhran dövrü keçirir. Mənim fikrimcə, ATƏM yeni bir pilləyə qalxmışdır.

Sual: Nəhayət ki, ATƏM-in silahlı qüvvələri yaradılır və onların Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi zonasında yerləşdirilməsi ilk imtahan olacaqdır. Sizcə, bu, Böyük Siyasi Sazişin imzalanmasını sürətləndirməyə imkan verəcəkmi? Budapeşt görüşü ərəfəsində Rusiyanın bir çox kütləvi informasiya vasitələri belə xəbərlər yayırdı ki, ATƏM və Azərbaycan Rusiyanı Qarabağ probleminin həllindən kənarlaşdırmaq istəyirlər. Bu barədə nə deyərdiniz?

Heydər Əliyev: Əvvəla mənim fikrimcə, ATƏM-in çoxmilli qüvvələri tərkibində Rusiya qüvvələrinin də olması nəzərdə tutulur. MDB qüvvələrinin daxil edilməsindən söhbət getmir. Rusiya çoxmillətli qüvvələrdə kifayət qədər təmsil olunacaqdır. Deməli, burada heç bir problem yoxdur. Əlbəttə, ATƏM-in qüvvələrində hansı ölkəyə nə qədər

yer veriləcəyini ATƏM-in sədri müəyyən edəcəkdir. Bu aydındır və biz də bilirik ki, yenə deyirəm, Rusiya orada kifayət qədər təmsil olunacaqdır.

O ki qaldı siyasi saziş barədə sualınıza, mən əvvəl də dedim. Böyük Siyasi Saziş hazırlamaq üçün indi daha əlverişli şərait yaranır. Çünki indiyədək Minsk qrupunun və Rusiyanın söylərini birləşdirməyə imkan yox idi. Belə ziddiyyət vardı. Mən görüşdəki çıxışında dedim ki, Minsk qrupuna daxil olan ölkələrin söylərinin birləşdirilməsindən çox şey asılıdır. Mən BMT-də də demişdim ki, Rusiya və Minsk qrupu öz söylərini birləşdirməli, fəal əməkdaşlıq etməlidirlər. Budapeşt qətnaməsi buna imkan yaradır və zənnimcə, indi Böyük Siyasi Saziş hazırlamaq bizə asan olacaqdır.

İkinci sualınıza gəldikdə isə, belə məlumatların heç bir əsası yoxdur. Çünki Rusiya ATƏM-in üzvüdür. ATƏM isə Avropanın beynəlxalq təşkilatıdır. Ona daxil olan hər bir ölkə istəyir ki, bu təşkilatın fəaliyyətində yaxından iştirak etsin. O cümlədən Rusiya da, Azərbaycan da, başqa ölkələr də. Bir də ki, biz Rusiya ilə fəal əməkdaşlıq edirik. Mən bayaq dedim ki, Budapeştdə qəbul olunmuş qətnamə məhz ümumi əməkdaşlığın, o cümlədən Amerika Birləşmiş Ştatları ilə Rusiya arasında əməkdaşlığın nəticəsidir.

ATƏT-in Lissabon sammiti - 1996

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon Zirvə toplantısında iştirak etmək üçün yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında jurnalistlərə bəyanatı

30 noyabr 1996-cı il

Lissabon görüşünə gedirik. Bu təkcə bizə aid olan görüş deyildir. Lissabon görüşü Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının üzvü olan dövlətlərin başçılarının görüşüdür. Orada Avropanın təhlükəsizliyinə, Avropada əməkdaşlığa aid, dünyaya aid məsələlər müzakirə olunacaqdır. Şübhəsiz ki, hər bir dövlət, hər bir ölkə həm ümumi məsələlərin həll olunmasında öz səyini göstərməyə çalışır, həm də öz ölkəsinə, dövlətinə, öz regionuna aid olan məsələlərin həllinə çalışır.

Biz istəyirik həqiqətən Avropada təhlükəsizlik, sülh, əmin-amanlıq olsun, eyni zamanda öz problemimizin həllini, yəni Qafqazda əmin-amanlıq, sülh olmasını Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli barəsində müəyyən addımların atılmasını istəyirik. Bu barədə biz çox iş görmüşük, mən bunu bir neçə dəfə demişəm. Lissabon görüşü məhkəmə deyil ki, orada hansısa qərar çıxarılsın, yox. Sadəcə, bəzi prinsiplial məsələlərə münasibət bildiriləcəkdir. Bizim məqsədimiz ondan ibarətdir ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün Lissabon görüşünün sənədlərində yeni imkanlar açılsın. Məqsədimiz bundan ibarətdir, orada kiməsə qalib gəlmək, kimisə məhkum etmək deyildir. Bizim mövqeyimiz məlumdur. Minsk qrupu tərkibində, sonra da Helsinkidə, axır zamanlar Vyanada bir çox işlər aparmışıq. Neçə gündür ki, nümayəndələrimiz Lissabonda işləyirlər.

ATƏT-in əsas prinsipi - hər bir ölkənin ərazi bütövlüyü, suverenliyi, sərhədlərin toxunulmazlığı prinsipi Azərbaycan barəsində Ermənistan tərəfindən indiyə qədər tanınmır. Bizim məqsədimiz ondan ibarətdir ki, bu barədə müəyyən bir münasibət bildirilsin. Mən ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin başçılarının hamısına müraciət etmişəm, məktublar göndərmişəm, bir çox ölkələrin başçılarından cavablar da almışam. Hamı bunu müdafiə edir. Ancaq hamı bir yerə toplaşanda konsensus olmalıdır. Necə olacaq, - görürük. Hər halda mən hesab edirəm ki, hər bir belə görüş Azərbaycanın sülhsevər ölkə olmasını

təsdiq edir, münaqişə başlayandan bəri dünyada Azərbaycan haqqında yaranmış mənfi fikrin aradan götürülməsinə və müsbət fikir yaranmasına doğru çox yaxşı nəticələr verir. Bu, bizim nailiyyətimizdir. Budapeştdən Lissabona qədər keçən dövrü də çox yaxşı qiymətləndirirəm.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşündə nitqi

2 dekabr 1996-cı il

Hörmətli cənab sədr!

Xanımlar və cənablar!

Dövlət və hökumət başçılarını, Zirvə görüşümüzün bütün iştirakçılarını səmimi salamlayıram. Ümidvaram ki, bu görüş Avropada təhlükəsizliyin və əməkdaşlığın möhkəmləndirilməsi işində mühüm mərhələ olacaqdır.

Avropa qitəsində xalqlar və ölkələr arasında qarşılıqlı münasibətlərin hüquqi və humanitar prinsiplərinin yüksək standartlarını müəyyən etmiş Helsinki Yekun aktının imzalanmasından iyirmi ildən çox vaxt keçmişdir.

Bu dövr ərzində dünyada əsaslı müsbət dəyişikliklər baş vermiş, yeni müstəqil dövlətlər meydana gəlmiş, azadlıq və demokratiya ideyaları bütün Avropa qitəsində, onun hüdudlarından çox-çox uzaqlarda hakim prinsiplərə çevrilmişdir.

Beynəlxalq təhlükəsizliyi təmin etmək, dövlətlərin suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və sərhədlərinin pozulmazlığını dəstəkləmək, münaqişələri sülh yolu ilə aradan qaldırmaq, insanın hüquqlarını və əsas azadlıqlarını qorumaq sahəsində ATƏT-in fəaliyyəti bu dəyişikliklərin gedişinə və xarakterinə böyük təsir göstərmişdir.

Zaman ATƏT-in yaşarı, səmərəli təşkilat olduğunu sübut etmişdir və biz təşkilatımızın keçdiyi yolu, onun Ümumavropa və dünya proseslərinə verdiyi sanballı töhfəni yüksək qiymətləndiririk.

Öz müstəqilliyini bərpa etmiş, demokratik hüquqi dövlət qurmaq, bazar iqtisadiyyatı formalaşdırmaq yolunu tutmuş Azərbaycan xalqı ATƏT-in əməli köməyini daim hiss edir.

Keçid dövrünün obyektiv çətinliklərinə, zorla cəlb edildiyimiz müharibənin nəticələrinə baxmayaraq, biz dövlət müstəqilliyimizi möhkəmləndiririk, əsaslı siyasi və iqtisadi islahatlar həyata keçiririk.

Azərbaycanda siyasi plüralizm, çoxpartiyalı sistem, söz, dini etiqad azadlığı kimi demokratik prinsiplər bərqərar olmuşdur. Ümumxalq referendumu yolu ilə müstəqil Azərbaycanın ilk demokratik Konstitusiyası qəbul edilmiş, çoxpartiyalı zəmində respublikanın yeni parlamenti seçilmişdir.

Iqtisadiyyatın sərbəstləşdirilməsi, dövlət mülkiyyətinin geniş miqyasda özəlləşdirilməsi, aqrar sektorun islahatı, o cümlədən heç bir məhdudiyyət qoyulmadan alıb-satmaq hüququ ilə torpağın özəl mülkiyyətə verilməsi müvəffəqiyyətlə həyata keçirilir.

Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyalar qoyulması üçün geniş imkanlar açılmışdır. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda energetika resurslarının birgə hasilatı barədə dünyanın ən böyük neft şirkətləri ilə çoxmilyardlıq müqavilələr bağlanmışdır.

Biz əminik ki, müstəqil demokratik dövlətlərin Dünya Birliyinə Azərbaycanın siyasi və iqtisadi cəhətdən qovuşması yolu Azərbaycan xalqının həyatı mənafeyinə uyğundur və bizim bu strateji xəttimizə ATƏT-in, başqa beynəlxalq təşkilatların və demokratik təsisatların bundan sonra da dəstək verəcəklərinə ümid edirik.

Xanımlar və cənablar!

Regional münaqişələr, davakar millətçiliyin və separatçılığın artması, beynəlxalq terrorizm bizim regionumuzda sülh, tərəqqi və inkişaf üçün real təhlükə olaraq qalır.

Bir çox xalqlar, o cümlədən keçmiş sovet məkanında, Qafqazda yaşayan xalqlar qanlı müharibələrə cəlb olunmuşlar. Bu müharibələr insanların kütləvi surətdə qırılması, etnik təmizləmələr, milyonlarla adamın qaçqına çevrilməsi, müstəqil dövlətlərin ərazilərinin işğal edilməsi ilə nəticələnir. Ona görə də ATƏT Avropa qitəsində ümumən təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün hələ olduqca çox iş görməlidir.

Bildiyiniz kimi, Ermənistan Respublikası əzəli Azərbaycan torpağı olan Dağlıq Qarabağı öz əlinə keçirmək məqsədi ilə respublikamıza qarşı təcavüz etmişdir.

Bu təcavüz nəticəsində Azərbaycan ərazisinin iyirmi faizi Ermənistan Respublikasının silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdur. Bizim vətəndaşlarımızın iyirmi min nəfərdən çoxu öldürülmüş, yüz min nəfərdən çoxu yaralanmış və ya əlil olmuş, altı min nəfəri əsir düşmüşdür. Bir milyondan çox azərbaycanlı, yəni ölkəmizin əhalisinin təqribən on beş faizi qaçqına çevrilmişdir. Dörd ildir ki, onlar qışı çadır şəhərciklərində dözülməz şəraitdə keçirməli olurlar.

İşğal olunmuş ərazilərdə 700-ə qədər şəhər və kənd, habelə minlərlə xəstəxana, məktəb, yaşayış evi, Azərbaycan xalqının tarix və mədəniyyət abidələri dağıdılmış, yandırılmış, talan edilmişdir.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının qəbul etdiyi dörd qətnamədə və onun sədrinin altı bəyanatında Azərbaycanın işğal edilmiş bütün ərazilərindən Ermənistan silahlı qüvvələrinin dərhal, tamamilə və qeyd-şərtsiz çıxarılması, qaçqınların və köçkünlərin daimi yaşayış yerlərinə qaytarılması tələb olunur. Həmin sənədlərdə respublikamızın suverenliyi və ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasına mənsub olduğu təsdiq edilir. Lakin Ermənistan Respublikası bütün bu qərarlara etinasızlıq göstərir.

ATƏT-in 1992-ci ildə yaradılmış Minsk qrupu Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə aradan qaldırılması üçün az şey göstərməmişdir. Onun fəaliyyəti və Rusiya Federasiyasının yaxından iştirakı sahəsində 1994-cü ilin may ayında atəşkəs əldə edilmişdir.

Atəşkəs rejiminə uzun müddət əməl olunması bizim sülh istəyimizi nümayiş etdirən mühüm nailiyyətdir. Atəşkəs sabit davam edən danışıqlar prosesini sahmana salmağa

imkan vermiş, münaqişənin aradan qaldırılması üçün göstərilən səylərin etibarlı təməlinə çevrilmişdir və Azərbaycan tərəfi sülh müqaviləsi imzalananadək bu rejimə əməl etmək niyyətindədir.

Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini tez bir zamanda aradan qaldırmaq ATƏT-in sülhü qoruyan çoxmillətli qüvvələrini yaratmaq məqsədi ilə 1994-cü ildə ATƏT-in Budapeşt Zirvə görüşündə qəbul edilmiş qərarlara biz tamamilə tərəfdar çıxmışıq.

Budapeşt Zirvə görüşündən sonra Minsk qrupu çərçivəsində danışıqlar prosesi intensivləşmişdir. Biz həmçinin prezidentlərin nümayəndələri səviyyəsində Ermənistan ilə birbaşa ikitərəfli danışıqlar kanalını yaratmış, hərbi əsirlər və girovları qarşılıqlı surətdə azad etmişik.

Bu ilin aprel ayında Lüksemburqda Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikası prezidentlərinin verdikləri birgə bəyanat münaqişənin aradan qaldırılması istiqamətində mühüm addım olmuşdur. Həmin bəyanat əslində tərəflərin silahlı münaqişəyə beynəlxalq prinsiplər və normalar əsasında son qoymaq əzmini nümayiş etdirən ilk birgə Ermənistan-Azərbaycan sənədidir.

ATƏT-in dövlət başçıları ilə bütün başqa səviyyələrdə mənim şəxsi görüşlərim zamanı biz geniş məsləhətləşmələr aparmış, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsini aradan qaldırmağın optimal, qarşılıqlı surətdə məqbul üsullarını axtarmışıq.

Hörmətli dövlət və hökumət başçıları, Lissabon Zirvə görüşü ərəfəsində mən Sizə məktub göndərmiş, orada ATƏT-in prinsiplərinə, BMT nizamnaməsinə və hamı tərəfindən qəbul olunmuş beynəlxalq hüquq normalarına ciddi əməl etmək əsasında münaqişənin aradan qaldırılması üsulunu təklif etmişəm. Bu təklifdə bütün tərəflərin mənafeyi nəzərə alınır.

Nizamasalmanın bu kompromisli üsulu aşağıdakı tərkib hissələrindən ibarətdir: Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağın bütün əhalisi üçün təhlükəsizlik təminatı. Bu üsul beynəlxalq vasitəçilər tərəfindən dəstəklənir, ATƏT-in indiki sədrinin 1996-cı ilin fevral ayında münaqişə regionunda olarkən təklif etdiyi prinsiplərə bir çox cəhətdən uyğun gəlir.

Lakin çox təəssüf ki, Ermənistan Respublikası BMT nizamnaməsinə, ATƏT-in prinsiplərinə, beynəlxalq hüquqa əsaslanan hər hansı bir qərarın qəbul edilməsindən boyun qaçırmaqda davam edir.

O, Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina edir, təcavüzün nəticələrini qanuniləşdirməyə, Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionu üçün müstəqillik statusu əldə etməyə və həmin regionu Ermənistana birləşdirməyə cəhd göstərir.

Dağlıq Qarabağ ilə əlaqədar Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin başladığı vaxtdan bəri dünyada çox böyük hadisələr baş vermişdir. Keçmiş sovet məkanında yeni müstəqil dövlətlər yaranmışdır, onların arasında Azərbaycan Respublikası da vardır. Dövlətlərimizin suverenliyini, sərhədlərinin toxunulmazlığını və ərazi bütövlüyünü bütün Dünya Birliyi təsdiq etmişdir.

Bu prinsiplərin hər hansı şəkildə pozulması sülh və sabitlik yaradılmasına əngəl törədir, qarşıdurmanı gücləndirir, xalqların dinc və firavan gələcəyə bəslədikləri ümidləri puça çıxarır.

Dağlıq Qarabağın müstəqilliyi barədə qanunsuz iddialar beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən bəyanılmış normaları ilə bir araya sığmır. Biz həmin iddialarla heç vaxt razılaşmayacağıq, biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik.

Erməni tərəfi, nəhayət, başa düşməlidir ki, onun başladığı və səkkiz ildir davam edən münaqişə Azərbaycan xalqını çox böyük fəlakətlərə və iztirablara məruz qoyduğu kimi, erməni xalqını da ağır vəziyyətə salmışdır.

Əminəm ki, münaqişənin BMT nizamnaməsi, ATƏT-in prinsipləri və beynəlxalq hüquq əsasında aradan qaldırılması az bir vaxt ərzində Ermənistan ilə Azərbaycan arasında uzunmüddətli möhkəm sülh yaranmasına imkan verəcək, erməni və Azərbaycan xalqları arasında xoş münasibətləri bərpa edəcək, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisi üçün ən əlverişli şərait yaradacaqdır. Münaqişənin aradan qaldırılması Zaqafqaziyada uğurlu iqtisadi əməkdaşlığı təmin edəcək, respublikalarımızda sosial-iqtisadi vəzifələri müvəffəqiyyətlə yerinə yetirməyə, demokratiyanın və azadlığın bəhrələrindən tamamilə faydalanmağa imkan açacaqdır.

Biz müharibə istəmirik, biz sülh istəyirik. Mən Ermənistanın prezidenti Levon Ter-Petrosyan cənablarına, bütün erməni xalqına müraciət edib onları sülhə və əməkdaşlığa çağırıram.

Mən ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşünün iştirakçısı olan dövlət və hökumət başçılarına üz tutub onlardan xahiş edirəm ki, Avropada sürəkli və viranedicə regional münaqişələrdən biri olan Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə aradan qaldırılması üçün səylərini əsirgəməsinlər.

Qitəmizdə sülh, sabitlik və xalqların firavanlığı naminə bütün tədbirləri görmək bizim müqəddəs borcumuzdur.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşünün yekun iclasında nitqi

3 dekabr 1996-cı il

..."Lissabon Zirvə toplantısının bəyannaməsi" adlanan sənədin lahiyəsinə keçirik. Xahiş edirəm, nəzərə alınız ki, bütün bu mətn kvadratşəkilli mötərizəyə alınmışdır. Bir sual vermək istərdim: Konsensus üçün həmişə tələb edildiyi kimi, qarşılıqlı anlaşmaya nail olmağa imkan varmı? Çünki konsensus Avropada sülh və sabitlik üçün yeganə

zəmindir. Buna görə də xahiş edirəm ki, konsensusa gələsiniz. Soruşuram? İndi bu kvadratşəkilli mötərizələri götürmək üçün konsensus varmı? Azərbaycan.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev: Cənab sədr, hörmətli dövlət və hökumət başçıları. Azərbaycan bu sənəd üçün konsensus vermir, ona görə ki, bu sənədin 20-ci maddəsi mötərizəyə alınmışdır, yəni Ermənistan Respublikası 20-ci maddə üçün konsensus vermir. Bildiyiniz kimi 20-ci maddə Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə aiddir. ATƏT bu münaqişə ilə artıq bir çox illərdir məşğul olur. Budapeşt Zirvə toplantısından sonra iki il ərzində ardıcıl danışıqlar getmişdir. Odur ki, Lissabon Zirvə toplantısının bu yekun sənədində Dağlıq Qarabağ üstündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi barədə heç nə deyilməsə, bu, başa düşülməz. Buna görə də mən bütün sənədi mötərizəyə almışam. Belə hesab edirəm ki, bu məsələ barəsində mənim qərar qəbul edə bilməyim üçün Ermənistan Respublikası 20-ci maddədən mötərizələri götürməlidir. Əgər Ermənistan Respublikası 20-ci maddəyə konsensus verərsə, mən mötərizələrin götürülməsinə razılıq, yəni konsensus verə bilərdim.

Sədr: Xahiş edirəm, nəzərə alarsınız ki, sənədin bu layihəsinin 20-ci maddəsi də kvadratşəkilli mötərizələrdədir. İndi 20-ci maddənin salındığı bu kvadratşəkilli mötərizələri götürmək üçün konsensus varmı? Ermənistan.

Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyan: Bütövlükdə aydındır ki, biz bu bəyannaməni alqışlayırıq, amma, təəssüf ki, Ermənistan 20-ci maddə barəsində öz etirazını geri götürə bilməz və onu dünənki çıxışında şərh etdiyim mülahizələrə görə bəyannamənin ümumi mətnindən çıxarmağı təklif edirəm. Sağ olun.

Sədr: Nümayəndə heyətlərindən daha hər hansı birisi söz almaq istəyirmi? ABŞ.

ABŞ vitse-prezidenti Albert Qor: Təşəkkür edirəm, cənab sədr. Mən yaranmış vəziyyətdən belə başa düşürəm ki, sənədlərdən heç birisi barədə konsensus yoxdur. Azərbaycan bütün mətni əhatə edən öz kvadratşəkilli mötərizələrini götürmədi. Sual belədir: Biz sənəddə əksini tapmalı olan tarazlıq barəsində razılığa gələrək, 20-ci maddənin mahiyyətini götürə bilərikmi və 20-ci maddənin bu mahiyyətini sənədə deyil, ATƏT-in indiki sədrinin bəyanatına daxil olunmasını xahiş edə bilərikmi? Bu, yaranmış vəziyyətdə mümkün olarsa, bəlkə onda Azərbaycan bütün sənədin ətrafındakı öz kvadratşəkilli mötərizələrini götürməyə razılıq verərdi. Məsələ bax belədir. Sağ olun.

Sədr: Təşəkkür edirəm. Zənnimcə, çox yaxşı ideyadır. Təklif bundan ibarətdir. Sənəd 20-ci maddəsiz qəbul edilsin. 20-ci maddə onun barəsində şərtlər irəli sürmüş ölkə istisna olmaqla, ATƏT-in bütün üzvlərinin dəstəyi ilə sədrin bəyanatına daxil edilərdi. Azərbaycan belə halda öz şərtlərini və kvadratşəkilli mötərizələrini götürməyə razılıq verə bilərmimi?

Prezident Heydər Əliyev: Bu şərtlə, Azərbaycan ATƏT-in fəaliyyətinə hörmətini, Lissabon Zirvə toplantısına hörmətini, buraya toplaşmış və iki gün ərzində Avropada təhlükəsizliyin və əməkdaşlığın şox mühüm məsələlərini müzakirə etmiş həmkarlarıma hörmətimi ifadə edərək, mötərizələrin çıxarılmasına, yəni bütün mətn barəsində öz etirazlarını geri götürməyə razılıq verərdi, o mənada ki, indiki sədrin adından, burada

olan dövlət başçılarının adından bəyanat - haqqında iclasımızın sədrinin dediyi bəyanat veriləcəkdir.

Sədr: Cənab prezident, bizi başa düşdüyünüzdə görə çox sağ olun. Biz bu sənədi indi olduğu kimi qəbul edə bilərikmi - bu iclasın gedişində irəli sürülmüş düzəlişlə "Lissabon Zirvə toplantısının bəyannaməsi" qəbul edilir. Söz ATƏT-in indiki sədrinə verilir.

ATƏT-in sədri Flavio Kotti: Cənab sədr, zati-aliləri, xanımlar və cənablar. Zənnimcə, siz razılaşırsınız ki, Lissabonda ATƏT-in bütün bu mərkəzi iclası ərzində hökm sürmüş mühit həqiqətən əla olmuşdur. Mən Azərbaycan nümayəndələrinə onların məsələyə çox ciddi yanaşdığına görə minnətdarlığımı bildirmək istədim. Hamınız bilirsiniz ki, son iki ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsində və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsində tərəqqi əldə olunmayıbdır. Təəssüf edirəm ki, tərəflərin tənzimlənmənin prinsiplərinə dair fikirlərini bir-birinə yaxınlaşdırmaq üçün Minsk konfransı həmsədrlərinin səyləri uğursuz olub. Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınmasını təşkil edəcək üç prinsip tövsiyə edilibdir. Həmin prinsiplər Minsk qrupunun üzvü olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənir. Onlar aşağıdakılardır. Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək dərəcəli özünüidarəetmə hüququ verən öz müqəddəratını təyin etmək əsasında Dağlıq Qarabağın sazişlə müəyyən edilmiş hüquqi statusu, tənzimləmə müddəalarına bütün tərəflərin əməl etməsini təmin edən qarşılıqlı öhdəliklər daxil olmaqla Dağlıq Qarabağın və onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi.

Təəssüf edirəm ki, Ermənistan bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər bütün digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon Zirvə toplantısının sənədlərinə daxil ediləcəkdir. Sizə təşəkkür edirəm, cənab sədr.

ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşü başa çatdıqdan dərhal sonra mətbuat konfransında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı

3 dekabr 1996-cı il

Xanımlar və cənablar! ATƏT-in Lissabon sammitinin iclası yenidən başa çatmışdır. Azərbaycan nümayəndə heyəti bütün məsələlər haqqında Lissabon sammitinin qərarlarından razıdır. Biz belə hesab edirik ki, Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq işində daha bir böyük addım atılmışdır.

Mən sizinlə görüşə Azərbaycanla, bütün regionumuzla bilavasitə bağlı olan məsələdə Azərbaycanın mövqeyini açıqlamaq üçün gəlmişəm.

Sizə məlumdur ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında münaqişə artıq səkkiz ildir davam edir. Bu münaqişəyə Ermənistan Respublikası Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ bölgəsini ilhaq edib Ermənistana birləşdirmək məqsədilə başlamışdır. Münaqişəni aradan qaldırmaq üçün hələ 1992-ci ildə ATƏT çərçivəsində Minsk qrupu yaradılmışdır. Azərbaycan tərəfi bu münaqişənin dincliklə aradan qaldırılması mövqeyində durur. 1994-cü ilin mayında atəşin dayandırılması haqqında saziş imzalanmışdır. Bizim tərəfimizdən ona indiyədək əməl edilir. Təbii ki, biz ATƏT-ə böyük ümidlər bəsləmişik və bəsləyirik.

ATƏT-in Lissabon görüşünün hazırlanması prosesində biz öz təkliflərimizi verdik ki, onlar Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi məsələsi barədə Lissabon sammitinin bəyannaməsində öz əksini tapsın. Məsələn, biz buna nail olmağa çalışırdıq ki, ATƏT-in ona üzv olan bütün ölkələrə, o cümlədən də Azərbaycana aid əsas prinsipləri ATƏT-in sənədlərində dəqiq qeyd edilsin. Ermənistanın Azərbaycana qarşı təcavüzü nəticəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyü pozulmuş, ərazimizin 20 faizi Ermənistan silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunmuş və zəbt edilmiş, bu torpaqlardan bir milyondan çox azərbaycanlı zorakılıqla didərgin salınmışdır. Onlar respublikamızın bölgələrində çox ağır şəraitdə, çadır şəhərciklərində yaşayırlar. Biz belə hesab edirik ki, ATƏT-in başlıca prinsiplərindən birini əsas tutaraq, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması münaqişəni aradan qaldırmaq üçün zəmin ola bilər. Azərbaycana qarşı təcavüz törədən Ermənistan Respublikası Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina edir və bu da təbii olaraq danışıqlar prosesini çətinləşdirir.

ATƏT-in Minsk qrupunun Helsinkidə noyabrın 19-22-də keçirilmiş axıncı iclasında Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən təqdim olunmuş layihədə Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsini aradan qaldırmağın formulu göstərilir. Buna oxşar layihəni ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kotti bu ilin hələ fevralında irəli sürmüşdü. Bu layihə üç maddədən ibarətdir: Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikası tərkibində Dağlıq Qarabağa öz müqəddaratını təyinetmə əsasında muxtariyyət və özünüidarə statusu verilməsi, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsi. Bu layihə Azərbaycan tərəfini tamamilə razı salmasa da, Helsinkidə Minsk qrupunun görüşündə Ermənistan tərəfindən rədd olunmuşdur. Həmin layihə ATƏT-in Lissabon sammiti bəyannaməsinin layihəsinə 20-ci maddə kimi daxil edilmişdir. Lakin erməni tərəfi ATƏT-in əsas prinsiplərinin ziddinə gedərək, bu maddəyə konsensus verməmişdir. Buna görə sammitin hazırlanması dövründə keçirilmiş görüş və söhbətlər zamanı, onun keçirilməsi prosesində Azərbaycan Respublikası Lissabon sammiti bəyannaməsinin bütün mətni üçün konsensus verməkdən imtina etməli olmuşdur.

Bu, ATƏT-in üzvlərində böyük narahatlığa səbəb oldu, çünki belə halda sammit hər hansı bir sənəd qəbul edilmədən başa çatardı. Siz bilirsiniz ki, ATƏT-də konsensus prinsipi var. Odur ki, Azərbaycan Respublikası bu hüquqdan istifadə edərək, sammitin bütün sənədinə, bütün bəyannaməsinə konsensus vermədi. Buna görə də dünən, bu gün və hətta srağagün ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları, nümayəndə heyətlərinin təmsilçiləri Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə intensiv danışıqlara başladılar. Onlar

bizdən xahiş edirdilər ki, sammitin bəyannaməsinin bütün mətni ilə əlaqədar öz etirazlarımızı geri götürək. Lakin biz öz mövqeyimizi izah etdik. Bütün görüş və söhbətlər zamanı müsahiblərimiz bizim hərəkətlərimizin qanunauyğun olduğunu vurğulayırdılar. Biz isə öz tərəfimizdən izah edirdik ki, hərəkətlərimiz ATƏT-in prinsiplərinə tamamilə uyğundur. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü Ermənistan tərəfindən tanınmasından imtina edilməsi ATƏT-in əsas prinsiplərindən imtina etmək deməkdir.

Dünən və bu gün bizimlə aparılmış intensiv danışıqlar zamanı ATƏT-in üzvü olan ölkələrin, Minsk qrupunun, Avropa Birliyinin nümayəndələri, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri tələblərimizin ödənilməsi üçün müxtəlif alternativ variantlar təklif edirdilər. Azərbaycan nümayəndə heyəti sammitin əsas sənədinə son iclasadək konsensus vermədi. Bu iclasda belə bir təklif irəli sürüldü ki, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kotti ATƏT-in bütün üzvləri - sammit iştirakçıları adından bəyanat verəcək və bu sənəddə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına dair həmin üç prinsipi təsdiq edəcəkdir. Mən dedim ki, bu halda biz sammitin əsas sənədinə qarşı öz etirazımızı geri götürməyə hazır olacağıq. Belə də oldu. Son iclasda ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kotti bəyanat verdi və dedi ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair hər hansı bir razılıq əldə edilmədiyinə görə təəssüflənir və hesab edir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına həmin üç prinsip əsasında nail olmaq mümkündür, yəni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsi prinsipləri əsasında cənab Flavio Kottinin bəyanatında göstərilmişdir ki, bu prinsipləri və bəyanatı, bir ölkə istisna olmaqla, bütün sammit iştirakçıları - ATƏT-in üzvləri dəstəkləyirlər. Başqa sözlə desək, fəaliyyət göstərən sədrin bu bəyanatı Ermənistandan savayı, bütün sammit iştirakçılarının - ATƏT üzvlərinin iradəsinin ifadəsi olmuşdur.

Təbii ki, belə bir bəyanatla, bu məsələdə Azərbaycanın mövqeyinin müəyyən dərəcədə dəstəklənməsi ilə əlaqədar mən Lissabon sammitinin əsas sənədinə qarşı Azərbaycanın etirazlarını geri götürdüm, yəni bu sənədin qəbul edilməsi üçün konsensus verdim. Biz ondan razıyıq ki, Flavio Kottinin bu bəyanatı, Ermənistan istisna olmaqla, ATƏT-in bütün üzvləri adından verilmişdir. Biz həmçinin ondan razıyıq ki, bu bəyanatın dəstəkləndiyi barədə Avropa Birliyi adından çıxış edilmişdir. Rusiya Federasiyasının nümayəndə heyətinin başçısı, Rusiyanın baş naziri cənab Çernomırdin, Minsk qrupunun həmsədri, Finlandiya prezidenti cənab Ahtisaari və bəzi digər nümayəndə heyətlərinin üzvləri çıxış edərək bu bəyanatı dəstəklədilər.

Sammit, bax, beləcə, əsas sənədin qəbul edilməsi ilə başa çatdı. Biz ondan razıyıq ki, ATƏT-in sammiti Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün ATƏT-in əsas prinsiplərini, xüsusən Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması baxımından bir daha dəstəklədi.

Bilirəm, sammitin əsas bəyannaməsinin layihəsi barədə mövqeyimizlə əlaqədar mətbuatda belə xəbərlər olmuşdur ki, guya Azərbaycan əsas sənədin qəbul edilməsinə əngəl törədir. Buna görə də nə üçün belə etdiyimizi aydınlaşdırmağı lazım bildim. Bu

bizim qəti mövqeyimiz idi. Biz öz mövqeyimizdən yalnız ona görə geri çəkildik ki, fəaliyyət göstərən sədrin adından, sammitin bütün üzvləri - iştirakçıları adından məqbul bəyanat verilmişdi. Fəaliyyət göstərən sədr bəyan etmişdir ki, onun rəsmi yazılı bəyanatı ATƏT-in Lissabon sammiti sənədlərinin tərkibinə daxil edilir.

Demək istədiklərim bunlardır. İndi isə sullarınıza cavab verməyə hazıram.

Sual: Cənab prezident, Siz bu gün səhər Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri Malkolm Rifkind ilə görüşdünüznü? Bu görüş barədə bir neçə kəlmə deyə bilərsinizmi?

Cavab: Bəli, bu gün səhər mən Böyük Britaniya Krallığının xarici işlər naziri cənab Rifkindlə görüşdüm. Demək olar, bütün görüşümüz, sizə danışdığım məhz həmin məsələlərə həsr edildi. Cənab Rifkind məni inandırmağa çalışırdı ki, sammitin əsas sənədinin qəbul olunmasına konsensus vermək lazımdır. Mən isə cənab Rifkində bu məsələdə mövqeyimizi, mülahizələrimizi şərh etdim. Deməliyəm ki, görüşdüyüm digər həmkarlarım kimi, cənab Rifkind də mövqeyimizin qanunauyğun və əsaslı olduğunu təsdiqlədi.

Sual: Rusiya hökuməti Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasına həzırkıdır?

Cavab: Bəli, Rusiya Federasiyası nümayəndə heyətinin başçısı Rusiyanın baş naziri cənab Çernomırdın bu gün sammitin son iclasında çıxış edərək, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Kottinin bəyanatını tamamilə dəstəklədi və bildirdi ki, o, belə hesab edir ki, münaqişənin tezliklə aradan qaldırılmasına fəaliyyət göstərən sədrin bəyanatında göstərilmiş məhz həmin prinsiplər əsasında nail olmaq mümkündür. Deməli, o bildirmişdir ki, onlar bu məsələ ilə gələcəkdə də məşğul olacaqlar.

Sual: Cənab prezident, əgər Ermənistan öz ərazisi ilə Azərbaycan neftinin dünya bazarlarına nəql olunmasına icazə versə, bundan o, beynəlxalq meydanda bir şey qazanacaqmı?

Cavab: Bilirsinizmi, bu sual çox mücərrəd sualdır. Azərbaycandan neftin dünya bazarlarına nəql edilməsinə dair layihələrimiz, planlarımız var. Lakin bu, Ermənistanla qətiyyətlə bağlı deyildir. Başa düşürəm, siz bu məsələləri nə dərəcədə əlaqələndirmək istəyirsiniz. Mən burada qarşılıqlı əlaqələr görmürəm.

Sual: Cənab prezident, əvvəlcə bütün Azərbaycan jurnalistləri adından Sizi Lissabon sammitində qazandığınız parlaq diplomatik qələbə münasibətilə təbrik etmək istərdim. Çünki biz hamımız onun şahidi olduq ki, Ermənistan tam diplomatik tənhalıqda və təklikdə qaldı. Bununla əlaqədar belə bir sualım var: Lissabon sammitinin qərarları danışıqlar prosesini canlandırmağa və Qarabağ probleminin dincliklə tənzimlənməsində müvəffəqiyyətə təsir göstərəcəkmə və hansı dərəcədə? Yəni bundan sonra Ermənistan tərəfindən hər hansı irəliləyiş və güzəştlər gözləmək olarmı?

Cavab: Hesab edirəm ki, danışıqlar prosesi davam etdiriləcəkdir. Mən sammitdə çıxışım zamanı belə bəyanat verdim. Ermənistan Respublikasının prezidenti də bu cür bəyanat verdi. ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədrinin bütün ATƏT üzvləri adından verdiyi bəyanat isə, onun dediyi kimi, ATƏT-in Lissabon sammitinin sənədidir və problemin

dindliklə tənzimlənməsi üçün, təbii olaraq, danışıqlar prosesinin canlandırılması üçün çox yaxşı əsasdır.

Sual: Cənab prezident, dünən Levon Ter-Petrosyan sammitdə çıxışında dedi ki, Azərbaycanda-Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə, "Erməni qırğınları" Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyini təmin etməyə imkan vermir. Bu, doğrudanmı belədir? O qırğınlara görə kim - Azərbaycan Respublikası, yoxsa keçmiş Sovet İttifaqı məsuliyyət daşıyır?

Cavab: Prezident Ter-Petrosyanın dünən sammitdəki çıxışında dediyi sözlər yeni sözlər deyildir. Bu sözləri onlar, eləcə də Ter-Petrosyan bir neçə dəfə demişlər və dünən də bir daha təkrar etdilər. O zamanlar olmuş məsələlərin dəqiqliyinə varmadan demək istəyirəm ki, belə ittihamlar əsassızdır, həqiqətdən kənardır. Biz Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı olmuş soyqırım haqqında və Dağlıq Qarabağda, Xocalıda ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qırğınlar haqqında ondan da çox faktlar və dəlillər gətirə bilərik. Kimin və hansı ölkənin, hansı dövlətin həmin qırğınlara görə məsuliyyət daşması indi bizim bu məsələlərin həlli üçün əhəmiyyətli deyildir. Hesab edirəm ki, biz irəliyə baxmalıyıq və Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün bu gün Lissabon sammitində bəyan olunmuş prinsiplər əsasında danışıqlar aparıb sülh əldə etməliyik.

Sual: Sammitdən əvvəl Azərbaycan ilə Ermənistan birbaşa danışıqlar aparmışlar və cənab Ter-Petrosyanın başqa liderlərlə görüşlər zamanı söylədiyi sözlərdən belə başa düşdük ki, bu danışıqlar Azərbaycan tərəfinin təqsiri üzündən dayandırılmışdır. Azərbaycan tərəfi bu birbaşa danışıqları nə üçün kəsmişdir?

Cavab: Prezident Ter-Petrosyan düz demir. Bu, birinci dəfə deyil ki, onlar ictimaiyyətə yalan məlumatlar verirlər. Azərbaycanla Ermənistan arasında ikitərəfli, yəni hər iki prezidentin nümayəndələrinin apardıqları birbaşa danışıqlar davam edir və son dəfə noyabrın 7-də Parisdə olmuşdur. Biz bu danışıqları kəsməmişik, bundan sonra da davam etdirəcəyik. Dünən axşam mən prezident Levon Ter-Petrosyanla görüşən zaman hər iki-miz eyni fikirdə olduq ki, danışıqlar davam etdirilməlidir. Danışıqları aparan Azərbaycan prezidentinin nümayəndəsi Vəfa Quluzadəyə və Ermənistan prezidentinin nümayəndəsi Libaridyana dünən axşam orada birbaşa göstərişlər verilibdir.

Daha sual yoxdur? Sağ olun.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Portuqaliya televiziyası müxbirinə müsahibəsi

Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il

Sual: Cənab prezident, Dağlıq Qarabağ münaqişəsindən danışa bilərsinizmi?

Cavab: Bəli, danışa bilərəm. Doğrudan da, onun haqqında Portuqaliyada az məlumata malikdirlər. İndi, Lissabon sammitindən sonra Portuqaliya ictimaiyyəti müəyyən

dərəcədə təsəvvürə malik olacaqdır. Bu gün mən Portuqaliyanın baş naziri ilə xüsusi olaraq görüşdüm. Biz bu mövzuda söhbət etdik. Başa düşdüm ki, baş nazir artıq bu məsələni yaxşı bilir.

Bu münaqişə 1988-ci ildə Ermənistanın təqsiri üzündən başlanmışdır. Azərbaycanda Dağlıq Qarabağ adlı kiçik bir region var. Bir vaxtlar o, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti adlanırdı. O vaxtlar bütün bunlar Sovet İttifaqının tərkibinə daxil idi. Sahəsi dörd min kvadratkilometr olan bu regionda təxminən 130 min əhali yaşayırdı. Onların 70 faizi erməni millətindən, 30 faizi Azərbaycan millətindən olan sakinlər idi. Bu region Azərbaycanın mərkəzində yerləşir və hər tərəfdən ancaq azərbaycanlıların yaşadıkları məntəqələrlə əhatə olunmuşdur.

Beləliklə, Ermənistan Dağlıq Qarabağı ilhaq etmək məqsədilə bu münaqişəni törətməmişdir. Münaqişə qan tökülməsinə, sonra da müharibəyə gətirib çıxarmışdır. Hərbi əməliyyatlar elə genişlənməmişdir ki, nəticədə çoxlu adam öldürülmüş və yaralanmışdır. Lakin müxtəlif obyektiv və subyektiv səbəblər üzündən və açıqını deyək, Ermənistan və Azərbaycan hələ Sovet İttifaqının tərkibində olarkən erməni tərəfi Sovet İttifaqının rəhbərliyi, digər ölkələrin müəyyən dairələri tərəfindən dəstəklənmişdir, Azərbaycanda isə vəziyyət sabit deyildi. Bundan istifadə edən Ermənistan silahlı qüvvələri əvvəlcə Dağlıq Qarabağ ərazisindən bütün azərbaycanlıları qovmuş, sonra da öz təcavüzünü Dağlıq Qarabağın hüduqlarından kənarda genişləndirmişlər. Bütün bunlar isə nəticə etibarı ilə Azərbaycan ərazisinin 20 faizinin işğal edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Buraya Dağlıq Qarabağ və onun ətrafında yerləşən yaşayış məntəqələri, şəhər və rayonlar daxildir.

Sual: Sizə elə gəlirmi ki, Rusiya bu münaqişənin qarşısını ala bilmədiyi üçün təqsirin müəyyən hissəsi onun üzərinə düşür?

Cavab: Əlbəttə, Sovet İttifaqının rəhbərliyi üçqat təqsirkardır və bunun üçün bilavasitə məsuliyyət daşıyır. O vaxtlar ölkə Rusiya deyil, Sovet İttifaqı adlanırdı.

Müxbir: İndi isə Rusiya məsuliyyət daşıyır.

Heydər Əliyev: İndi nə Ermənistan, nə də Azərbaycan sözün əsl mənasında Rusiya-yə tabe deyildir. Lakin Rusiya regionumuzda, şübhəsiz, təsirə malikdir. Onun Ermənistan-da xüsusilə daha böyük təsiri var, Ermənistanla Rusiyanın bir çox əlaqələri olduqca fəaldır. Buna görə də Rusiya bu münaqişənin qarşısını ala bilərdi, bu qırğına yol verməyə bilərdi. Yeri gəlmişkən, Sovet İttifaqının, sonra isə Rusiyanın rəhbərliyi öz səhvlərinin altını çəkir. Bu, Sovet İttifaqının ərazisində ilk münaqişə və bəlkə də Avropa qitəsində ilk münaqişə idi. Əgər vaxtında bu münaqişənin qarşısı alınsaydı, ola bilsin, sonralar gürcü - abxaz, gürcü - osetin, osetin - inquş, Pridnestrovyə - Moldova, nəhayət, çeçen münaqişələri də meydana gəlməzdi. Bir baxın, nə qədər münaqişə var, hamısı da bir-birinin yaxınlığında. Bunların hamısı Dağlıq Qarabağdan başlamışdır. Hamısı da ona görə ki, o vaxtlar Sovet İttifaqının rəhbərliyindəki ayrı-ayrı adamlar erməni separatçılara, millətçilərə havadarlıq edərək düşündürdülər ki, Dağlıq Qarabağı Azərbaycandan qoparmaq, onu Ermənistanla birləşdirmək və buna görə yaxşı qazanc götürmək olar. Amma bu niyyət baş

tutmadı. Müharibəyə başladılar, ərazini ilhaq etmək mümkün olmadı. Budur, artıq səkkiz ildir ki, bu münaqişə gedir.

Sual: Siz düşünürsünüzmü ki, münaqişə sona yetir?

Cavab: O, hələ sona yetmir, amma düşünürəm ki, sona yetəcəkdir. Münaqişə uzun sürə bilməz. Bu gün ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədrinin, Ermənistan istisna olmaqla, bütün ATƏT üzvləri adından prinsipləri - münaqişənin aradan qaldırılmasının əsasını təşkil etməli olan prinsipləri elan etməsi ona sübutdur ki, ATƏT, ona daxil olan ölkələr bu münaqişəni məhz həmin prinsiplər əsasında aradan qaldırmaq qərarını dəstəkləyirlər. Münaqişə ona görə həll olunmur ki, Ermənistan bu prinsiplərə əməl etmək istəmir, onları tanımır. Lakin indi, ATƏT-ə daxil olan bütün ölkələr həmin prinsiplərə sadıq olduqlarını elan etdiyi bir vaxtda, zənnimcə, Ermənistan tərəfi düşünməlidir.

Sual: Yəni səkkiz ildən sonra!

Cavab: Nə etmək olar, bundan da çox davam edən münaqişələr olur.

Danimarka televiziyası müxbirinə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin müsahibəsi

Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il

Sual: Cənab prezident, xahiş edirəm, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsindən danışsınız.

Cavab: Bilirsiniz ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi Dağlıq Qarabağ üstündə yaranmışdır və bu münaqişəyə səkkiz il əvvəl Ermənistan Respublikası başlamışdır. Ermənistan Dağlıq Qarabağı ilhaq məqsədilə Azərbaycana qarşı hərbi təcavüz etmişdir.

Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın mərkəzində yerləşən kiçik bir regiondur və ərazisi dörd min kvadratkilometrdir. O vaxtlar orada təxminən 130 min adam yaşayırdı. Onların 70 faizi erməni millətindən və 30 faizi Azərbaycan millətindən olan sakinlərdir. Ermənistan Dağlıq Qarabağı zor gücünə qoparıb özünə birləşdirməyi qərara almışdır. Münaqişə də bax buna görə yaranmışdır. Bundan sonra hərbi əməliyyatlar başlanmış, qan tökülmüş, çoxlu adam həlak olmuşdur. Lakin Ermənistan silahlı qüvvələri müxtəlif səbəblərə görə Azərbaycanın bəzi rayonlarını, o cümlədən də Dağlıq Qarabağı işğal etmiş, oradan bütün azərbaycanlıları didərgin salmışlar, çünki onlar digər dövlətlərdən yardım alırdılar, elə keçmiş Sovet İttifaqının rəhbərliyi də Azərbaycana nisbətən Ermənistanla daha çox kömək göstərirdi. İndi Azərbaycan ərazisinin 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır, oradan bir milyon nəfərdən çox azərbaycanlı qovulmuşdur. Bu adamlar Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində çox ağır şəraitdə, çadırlarda yaşayırlar.

Lakin iki il yarım bundan əvvəl biz hərbi əməliyyatları dayandırdıq, atəşkəs haqqında saziş əldə etdik və sülh danışıqları aparırıq. Lakin bu danışıqlar hələlik bir nəticə verməmişdir. Lissabon sammitində biz bunun üçün müvafiq mandat almağa çalışdıq və hesab edirəm ki, onu aldıq. ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədri cənab Flavio Kottinin xüsusi

bəyanatı oldu. O, bildirdi ki, ATƏT-in üzvü olan bütün dövlətlər Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün əsas prinsipləri dəstəkləyirlər. Bunlar Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu və bütün Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyi üçün təminat verilməsi prinsipləridir. Biz hesab edirik ki, bu prinsiplər ATƏT-in prinsiplərinə uyğundur. Amma Ermənistan onları qəbul etmir. Halbuki bütün ATƏT üzvləri fəaliyyət göstərən sədrin bəyanatında öz əksini tapan bu prinsipləri dəstəklədiyini bildirmişlər. Bu bəyanat, ATƏT-in əsas sənədlərindən biri oldu. Biz bundan məmnunuq.

Müxbir: Çox sağ olun!

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyə jurnalistinə müsahibəsi

Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il

Sual: Cənab prezident, Lissabon Zirvə görüşünün yekunu barədə nə deyə bilərsiniz.

Cavab: Lissabon Zirvə görüşünün yekununu Azərbaycan üçün müsbət hesab edirəm. Bu görüşdə qəbul olunan bəyannamədə Ermənistan -Azərbaycan münaqişəsi haqqında bir yazı olmasa da ATƏT-in hazırkı sədri Flavio Kotti ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçıları adından bir bəyanat verdi. Bu bəyanatda o, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ probleminin yalnız üç prinsip əsasında həll edilməsini bəyan etdi. Bəyan etdi ki, ATƏT-in üzvü olan bütün dövlətlər, - Ermənistan istisna olmaqla, - bu prinsipləri dəstəkləyir. Bu üç prinsipdə Azərbaycanın ərazi bütövlüyü, Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi, Dağlıq Qarabağda yaşayan bütün əhalinin təhlükəsizliyinin təmin olunması öz əksini tapmışdır. Ona görə də mən hesab edirəm ki, bu Zirvə görüşünün yekunu Azərbaycan üçün müsbətdir.

Sual: Cənab prezident, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli sahəsində Türkiyənin Azərbaycana dəstəyini necə qiymətləndirirsiniz?

Cavab: Yaxşı, qiymətləndirirəm. Mən Lissabona gələn kimi burada hörmətli prezident Süleyman Dəmirəl ilə görüşdük, bu işləri müzakirə etdik. ATƏT-in hazırkı sədri Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli barədə bu gün bəyanat verərkən Türkiyənin təmsilçisi də buna dəstək verdi.

Rusiyanın "Vesti" İnformasiya-Televiziya proqramına Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin müsahibəsi

Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il

Sual: Heydər Əliyev, istərdik ki, ATƏT-in Dağlıq Qarabağa dair qərarını şərh edəsiniz.

Cavab: ATƏT-in Dağlıq Qarabağa dair qərarı mükəmməl deyildir. Bununla yanaşı, ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədrinin bütün sammit iştirakçıları - ATƏT üzvləri adından əsas prinsipləri, yəni Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün əsas tutulacaq prinsipləri elan etməsi Lissabon sammitinin müsbət nəticəsidir. Yeri gəlmişkən, mən böyük məmnunluqla bildirirəm ki, Rusiya Federasiyası nümayəndə heyətinin başçısı, Rusiyanın baş naziri hörmətli Viktor Stepanoviç Çernomırdin sammitdə çıxışında bu bəyanatı dəstəkləmişdir. O, bildirmişdir ki, onun fikrincə, məhz bu prinsiplər əsasında danışıqlar prosesi davam etdirilməli və münaqişənin aradan qaldırılması haqqında saziş əldə olunmalıdır.

Sual: Siz burada Ermənistan prezidenti ilə görüşdünüzmü?

Cavab: Mən dünən onunla, habelə Rusiyanın baş naziri ilə görüşdüm.

Sual: Ter-Petrosyanla görüş barədə bir şey deyə bilərsinizmi?

Cavab: Biz müxtəlif mövqələrdə idik, Viktor Stepanoviç Çernomırdinlə isə mövqələrimiz tamamilə uyğun gəldi.

Sual: Hesab edirsinizmi ki, ATƏT Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində fəal rol oynaya bilər?

Cavab: Hesab edirəm ki, oynaya bilər. Bu münaqişə ilə məhz ATƏT məşğul olur. Lap əvvəldən belə olmuşdur. Minsk qrupu ATƏT-in tərkibindədir və o, məhz ATƏT-in qərarı ilə 1992-ci ildə yaradılmışdır.

Müxbir: Sağ olun.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri jurnalistinə müsahibəsi

Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il

Sual: Cənab prezident, Lissabon Zirvə görüşündə Ermənistan- Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli məsələsinin müzakirəsi haqqında nə deyə bilərsiniz?

Cavab: Mən belə hesab edirəm ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli ilə əlaqədar Lissabon Zirvə görüşündə bizim üçün məqbul olan bir sənəd qəbul edilibdir.

Sual: Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin gələcəyini necə görürsünüz?

Cavab: Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi aradan götürülməlidir. Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh yaranmalıdır. Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal edilmiş Azərbaycan torpaqları azad olunmalıdır, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş Azərbaycan vətəndaşları öz evlərinə, doğma obalarına qayıtmalıdır.

Sual: Cənab prezident, İslam ölkələrinə çatdırmaq istədiyiniz bir sözünüz varmı?

Cavab: Mən İslam ölkələrinə hörmət və ehtiramımı bildirirəm. Bütün müsəlmanlara mənim salamımı çatdırmağınızı xahiş edirəm. Müstəqillik qazanmasının 25 illik yubileyi münasibətilə Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri dövlətini təbrik edirəm. Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin prezidenti, mənim əziz dostum, cənab Şeyx Zahidə cansağlığı və işlərində uğurlar arzulayıram.

ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşündən Vətənə qayıdarkən təyyarədə Respublika jurnalistlərinə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin müsahibəsi

5 dekabr 1996-cı il

Siz hamınız Lissabonda məni müşayiət etmisiniz, orada olan mühiti və apardığımız işi, danışıqları həm eşitmisiniz, həm də görmüsünüz. Ona görə də bu barədə sizə geniş məlumat verməyə ehtiyac yoxdur. Ancaq Lissabondan Vətənimizə qayıdarkən Zirvə görüşünün yekunları haqqında bir neçə söz demək istəyirəm.

Şübhəsiz ki, Lissabon Zirvə görüşü ATƏT-in tarixində özünəməxsus yer tutacaqdır. Hesab edirəm ki, Avropada hazırkı vəziyyət ilə əlaqədar Lissabonda aparılan işlər, Lissabon Zirvə görüşünün qəbul etdiyi qərarlar Avropada təhlükəsizliyin, əməkdaşlığın təmin olunması üçün öz xeyrini verəcəkdir.

ATƏT-in tərkibində olan bir dövlət kimi Azərbaycan, şübhəsiz ki, ATƏT-in bütün qərarlarına çox böyük maraq göstərir və onların hər birinin respublikamız üçün, Avropanın bir hissəsi olan Azərbaycan üçün çox əhəmiyyəti olduğunu dərk edir. Ona görə də Lissabonda olan hər bir şey bizim üçün həm maraqlı, həm də əhəmiyyətli idi. Mən bu baxımdan, Lissabon Zirvə görüşündə iştirak etdiyim və orada olduğum müddətdə məhz Azərbaycanın bu Zirvə görüşündən nə əldə edəcəyi haqqında düşünürdüm, buna çalışırdım.

Eyni zamanda məlumdur ki, ümumi, qlobal məsələlərlə yanaşı, hər bir ölkənin özünə aid olan məsələləri var. ATƏT çərçivəsində respublikamızın özünə aid olan məsələ Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsidir, Dağlıq Qarabağ problemidir. Bilirsiniz ki, iki il

bundan əvvəl ATƏT-in Budapeşt Zirvə görüşündə də bizim bu məsələ dövlət başçılarının diqqət mərkəzində olmuşdur. Hesab edirəm, Budapeşt görüşündə bu münaqişəyə aid əhəmiyyətli bir qərar qəbul edilmişdir. Ona görə də bizim arzumuz, məqsədimiz burada daha da irəliyə getmək idi. Çünki Budapeştdən Lissabona qədər bu iki il müddətində biz atəşkəs şəraitində yaşamışıq. Həmin iki il müddətində görülmən işlər nəticəsində daha da irəliyə getmək arzusundayıq və bu məqsədi daşıyıq. Bütün görüşlərimiz, danışıqlarımız buna həsr olunmuşdur. Həm Lissabona hazırlaşarkən, həm birbaşa Lissabon Zirvə görüşü ərəfəsindəki dövrdə, yəni Helsinskidə, Vyanada və Lissabonun özündə görülmən işlər, həm də bilavasitə mən noyabrın 30-da Lissabona gələn dəqiqədən sonadək apardığım işlər ən çox bu məsələlərə həsr olunmuşdur.

Demək istəyirəm ki, Lissabon Zirvə görüşünə gələrkən vəziyyət bizim üçün qeyri-münasib idi. Hazırlanmış bəyannamədə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə aid bir bənd var idi. Amma o, çox neytral xarakter daşıyırdı. Bizim əsas məqsədimiz orada əks olunmamışdı. Bizim əsas məqsədimiz isə məsələnin gələcəkdə ədalətli həll olunması üçün Lissabon zirvə görüşündə ən məqbul formulanı təsdiq etdirmək, yaxud onun orada bəyənilməsinə nail olmaq idi.

Bilirsiniz, bu formula ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyü bütün ölkələr tərəfindən, o cümlədən Ermənistan tərəfindən tanınmalıdır, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həlli yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması çərçivəsində həyata keçirilməlidir. Ancaq bu tezisə Ermənistan daim əks çıxdığına və hazırlıq dövründə də bu tezisə qəti etiraz etdiyinə görə hazırlayıcı qrup bəyannamə layihəsinə bu anlayışların daxil edilməsinə nail ola bilməmişdir.

Orada belə bir bənd var idi ki, bəli, danışıqlar gedibdir, ancaq bir nəticə verməyibdir. Danışıqlar bundan sonra da aparılmalıdır, kompromis olmalıdır və məsələ sülh yolu ilə həll edilməlidir - onun ümumi məzmunu bundan ibarət idi.

Şübhəsiz ki, biz bununla razı ola bilməzdik. Ona görə də mən bir çox görüşlər, danışıqlar apardım, hazırlayıcı qrupun tərkibində olan nümayəndələrimizə qəti göstərişlər verdim. Bu göstərişlər də ondan ibarət idi ki, Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən son dəfə Helsinskidə irəli sürülmüş bu layihədə münaqişənin həll edilməsi üçün məqbul olan bir formula var idi. O, üç bənddən, elementdən ibarət idi: Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa yüksək muxtariyyət statusu verilməsi və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə zəmanət verilməsi. Məqsəd bu formulanın Lissabon sammitinin bəyannamə layihəsinə daxil edilməsinə nail olmaqdan ibarət idi.

Həddindən artıq gərgin iş aparıldı. Nəhayət, biz belə bir layihənin bəyannamə layihəsinə daxil edilməsinə nail olduq. Bu da 20-ci bənddə öz əksini tapmışdı. Doğrudur, o bənd bizi tam qane etmir. Ancaq biz gördük ki, bundan artığına nail olmaq mümkün deyil. Hesab edirdik ki, əgər o üç elementdən ibarət olan prinsip orada öz əksini taparsa bu, gələcək danışıqlarda bunları əsas götürməyə imkan verəcəkdir.

Ancaq Ermənistanın tərəfi bu 20-ci bəndin əleyhinə çıxdı, konsensusa imkan vermədi. Hazırlıq zamanı 20-ci bənd oradan çıxarılmalı idi. Belə olan halda mən bütün

danışıqlardan, imkanlardan istifadə etdim. Bütün danışıqlarda dövlət başçıları, ayrı-ayrı ölkələrin yüksək səviyyəli nümayəndələri bizim tələblərimizin ədalətli olduğunu tamamilə bəyəndilər və təsdiq edirdilər. Ancaq ATƏT-in konsensus prinsipi var. Əgər bir ölkə konsensus vermirsə, demək, o məsələ qəbul ediləcək sənədə daxil ola bilməz, bunun qarşısını heç kəs ala bilməz.

Ona görə də bütün imkanlar istənilən nəticəni vermədiyinə görə mən çox cəsarətli, çox da kəskin bir addım atmağa məcbur oldum. Mən bəyan etdim ki, belə olarsa, onda Azərbaycan bütünlüklə bəyannaməyə konsensus verməyəcəkdir. Bu o deməkdir ki, sammit heç bir sənəd qəbul edə bilməz. Bəlkə də əvvəlcə bəziləri belə hesab edirdilər ki, mənim bu addımım müəyyən qədər taktiki bir manevidir. Ancaq mən çox intensiv danışıqlar apardım, bu danışıqlar saatlarla yox, dəqiqələrlə ölçülürdü.

Son nəticədə dekabrın 2-də və 2-dən 3-nə keçən gecə səhərdək davam edən danışıqlar, dekabrın 3-də səhər tezdən başlanan danışıqlar onu göstərdi ki, Azərbaycan bu mövqeyindən geri çəkilməyəcək. ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçıları və sammiti təşkil edənlərin hamısı real təhlükəni gördülər ki, ola bilər, sammit heç bir sənəd qəbul etməsin. Ondan sonra vəziyyətdən çıxış yolu barədə mənə təkliflər gəldi. Mən dedim ki, yalnız və yalnız 20-ci maddənin qəbul edilməsi bu vəziyyətdən çıxış yolu ola bilər. Bildirdim ki, siz mənimlə iş aparmamalısınız, Ermənistan prezidenti ilə görüşməlisiniz və ona anlatmalısınız ki, o, bu maddənin saxlanmasına razılıq versin. Dedilər ki, bu, mümkün olmur. Bilirdim ki, onda sizin təkliflərinizi gözləyirəm. Bir neçə təklif gəldi. Mən onları qəbul etmədim, çünki onlar bizim üçün əlverişli olmadı.

Son təklifi Rusiya Federasiyası, Amerika Birləşmiş Ştatları və ATƏT-in indiki sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri cənab Flavio Kotti və bir neçə böyük ölkənin nümayəndələri hazırladılar. O, təklif, ATƏT-in sədrinin bəyanatı artıq sizə məlumdur. Həmin təklifi mənə sammitin son iclasına bir saat qalmış təqdim etdilər. Mən baxdım, bəzi düzəlişlər verdim. Bildirdim ki, yalnız ATƏT-in bu Zirvə görüşünü nəticəsiz etməmək üçün, əgər belə bəyanat qəbul edilərsə onda mən öz etirazımı geri götürüb Lissabon Zirvə görüşünün bəyannaməsinə konsensus verə bilərəm. Belə də oldu.

Lissabon sammitinin son iclasını siz müşahidə edirsiniz, hamısını özünüz gördünüz. Mənə təklif olundu, bəyan etdim ki, öz etirazımı geri götürməyəcəyəm, 20-ci maddə qalmalıdır. Ermənistan prezidenti öz etirazını geri götürmədi. Ondan sonra müraciət edildi ki, əgər belə bir bəyanat qəbul olunarsa mən nə edə bilərəm? Mən bildirdim ki, onda bəyanat oxunsun. Bəyanat oxunandan sonra bildirdim ki, əgər belə bir bəyanat qəbul olunarsa və o, ATƏT-in Zirvə görüşünün sənədləri içərisinə daxil olarsa, onda mən bəyannamənin qəbul edilməsinə razılıq verə bilərəm. Belə də oldu.

Bilirsiniz ki, o bəyanat ATƏT-in sədri cənab Flavio Kotti tərəfindən elan olunandan sonra bu sənədin ATƏT-in bütün üzvləri tərəfindən dəstəklənməsi də bəyan edildi. Eyni zamanda, Amerika Birləşmiş Ştatlarının nümayəndəsi xüsusi çıxış edib onu dəstəklədi. Bilirsiniz ki, Avropa Birliyi adından İrlandiyanın baş naziri çıxış etdi və bu bəyanatın Avropa Birliyinə daxil olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəkləndiyini bəyan etdi.

Minsk qrupunun həmsədrləri olan ölkələrin rəhbərləri çıxış etdilər. Rusiya nümayəndə heyətinin başçısı, baş nazir cənab Çernomırdın çıxış etdi və bəyanatı dəstəklədiyini bildirdi. O, dedi ki, bu bəyanat əsasında sülh danışıqları aparılmalıdır. Sonra Minsk qrupunun ikinci həmsədri olan ölkənin - Finlandiyanın prezidenti cənab Ahtisaari çıxış etdi, Türkiyənin nümayəndə heyəti çıxış etdi, başqa nümayəndələr çıxış etdilər. ATƏT-in bütün üzvləri həmin bəyanatı dəstəklədilər. Beləliklə də biz Lissabon görüşündə hesab edirəm ki, istədiyimiz sənədi aldıq, məqsədimizə nail olduq. Hesab edirəm ki, bu böyük bir nailiyyətdir, qələbədir. Çünki ilk dəfə ATƏT-in Zirvə görüşü səviyyəsində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması üçün ATƏT-in prinsiplərinə uyğun olan, bu münaqişənin həllinin əsasını təşkil edən prinsiplər bir sənəd kimi qəbul olundu. Yenə də deyirəm, bu prinsiplər Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyünün tanınması, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan dövlətinin tərkibində yüksək özünüidarəetmə statusu verilməsi, bir də ki, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinə təhlükəsizlik zəmanəti verilməsidir.

Bilirsiniz ki, Ermənistanın prezidenti Ter-Petrosyan Lissabon Zirvə görüşündə çıxış edərkən qəti dedi ki, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində ola bilməz və bu məsələ yalnız öz müqəddəratını təyinetmə prinsipi ilə həll olunmalıdır. Azərbaycanın tərkibində olsa, guya ki, Ermənistana qarşı, yaxud ermənilərə qarşı Azərbaycan tərəfindən soyqırımı ediləcəkdir. O, tamamilə əsassız olan bir bəyanatla çıxış etdi.

Amma bunun əksinə olaraq, ATƏT-in Zirvə görüşü belə bir sənəd qəbul etdi. Mən hesab edirəm ki, bu, gələcəkdə bizim sülh danışıqlarımız üçün, məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün yaxşı bir əsasdır və biz Lissabon Zirvə görüşündən böyük məmnuniyyət hissi ilə qayıdırıq.

Mən Lissabon Zirvə görüşündə çıxış edərkən də qeyd etmişəm və bu gün, Zirvə görüşü bitəndən və bizim üçün əhəmiyyətli sənəd əldə ediləndən sonra da deyirəm ki, Azərbaycan tərəfi məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün bundan sonra da öz səylərini sərf edəcəkdir. Biz atəşkəs rejiminə sadıq qalacağıq, məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına çalışacağıq, Ermənistan ilə Azərbaycan arasında iki prezidentin nümayəndələri tərəfindən aparılan bilavasitə danışıqlar davam edəcəkdir. Hesab edirəm ki, indi, ATƏT belə bir sənəd bəyan edəndən sonra Minsk qrupu da danışıqları artıq bu sənədin çərçivəsində aparmalıdır. Mən hesab edirəm ki, gələcək işlərimiz üçün yaxşı əsas yaranıb. Bir də qeyd edirəm, Lissabon Zirvə görüşündən çox məmnun olduğumu bildirirəm və məmnuniyyət hissi ilə də Vətənə qayıdıram.

Sual: Cənab prezident, bu, Sizin böyük qələbənidir. Sizin həyatınız da qələbələrlə müşayiət olunan bir həyatdır. Bunu hansısa bir qələbə ilə müqayisə edərdinizmi, yoxsa bunun yeri tamamilə əlahiddədir?

Cavab: Bilirsiniz, qələbəni hələ biz tam qələbə əldə edəndə deyəcəyik.

Sual: Cənab prezident, xarici mətbuat yazır ki, Azərbaycan prezidentinə çox təzyiq olub, ancaq onu mövqeyindən döndərmək mümkün olmayıb.

Cavab: Təzyiq olub? Bunu kim təzyiq, kim müraciət, kim danışıqlar hesab edir, özü bilər. Ancaq şübhəsiz ki, mən bu qərarı qəbul edəndən sonra bir çox dövlət başçıları, nümayəndə heyətlərinin yüksək vəzifəli şəxsləri mənimlə xüsusi görüşlər keçirdilər və

hər biri məndən təkidlə xahiş edirdi ki, qərarımı geri götürüm. Ancaq gətirilən bütün dəlillərin əvəzində, bunlara cavab olaraq mən onlara anladırdım ki, bu mövqeyimdən geri çəkilməyəcəyəm. Onu da demək lazımdır ki, mənə olan bütün bu müraciətlərdə, kimsə bunu təzyiq adlandıırırsa, təzyiqlərdə hər bir dövlət başçısı, hər bir nümayəndə heyətinin təmsilçisi mənim bu qərarımın əsaslı olduğunu qeyd edirdi. Yəni, məni heç də gü-nahlandırmırdılar ki, niyə belə qərar qəbul etmişəm. Heç kəs bunu mənə irad tuta bilmirdi. Mənə deyirdilər ki, sizin buna haqqınız var, ancaq xahiş edirdilər ki, Lissabon görüşünü pozmayın. Mən də deyirdim ki, siz istəmirsiniz Lissabon görüşü pozulsun, mən də istəmirəm. Ancaq bizim vəziyyətimizi anlayın. Burada hər bir dövlət başçısı öz dövlətinin mənafeyi üçün çalışır. Mənim tələblərim ATƏT-in prinsiplərinə tam uyğundur, bu prinsiplərə zidd bir hərəkət etmirəm, odur ki, mənim bütün addımlarım tam hüquqidir. Ona görə də mənə təzyiq edirdilər, ya xahiş edirdilər, müraciət edirdilər, - bunlar hamısı nəticəsiz qaldı. Əgər mənim belə mövqeyim olmasaydı, o sənəd də əldə olunmayacaqdı.

Onu bilin ki, bu prinsiplər indiyə qədər heç bir sənəddə öz əksini tapmamışdır. Minsk qrupunda nə qədər çalışırdıq ki, bu prinsipləri əsas götürək. Ermənistan tərəfi buna etiraz etdiyinə görə Minsk qrupu da heç bir şey edə bilmirdi.

Sual: Cənab prezident, Ermənistan prezidentinin müşaviri Libaridyan bildirir ki, Azərbaycan danışıqlarda Minsk qrupundan guya onlara qarşı istifadə edir.

Cavab: Biz heç kimdən istifadə etmirik. Mən orada qəti mövqe göstərdim, mən çox kəskin mübarizəyə hazır idim və elə bir mübarizəyə də girişdim.

Sual: Lissabon görüşünün əsas məsələləri ikinci planda qalmışdı, bütün müxbirlər ancaq Dağlıq Qarabağ məsələsindən yazırdılar.

Cavab: Elə bunun özü Azərbaycan üçün böyük qələbədir. Əgər sammitə gələndə Dağlıq Qarabağ, Azərbaycan məsələsi tamamilə unudulmuşdusa, iki-üç gün içərisində bu, bir nömrəli məsələyə çevrildi. Təkcə bu sənədə görə yox, ona görə ki, bütün dövlətlər dərk etdilər ki, bu məsələ nə qədər kəskin məsələdir və biz nə qədər geniş ictimai rəy yarada bildik. Bunun özü ən böyük qələbədir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Lissabon Zirvə toplantısının yekunları ilə əlaqədar respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşdə nitqi

Prezident sarayı, 6 dekabr 1996-cı il

Hörmətli xanımlar və cənablar! Bugünkü görüş ATƏT-in Lissabon Zirvə toplantısının yekunlarına həsr olunmuşdur. Buraya bu görüşə Azərbaycan Respublikası ictimaiyyətinin nümayəndələri, xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirləri və nümayəndə-

liklərinin başçıları və nümayəndələri, beynəlxalq təşkilatların nümayəndəliklərinin bütün başçıları, respublikanın kütləvi informasiya vasitələrinin və xarici ölkələrin informasiya orqanlarının nümayəndələri dəvət ediləblər.

Hörmətli görüş iştirakçıları, mən sizi salamlayıram və sizi əmin edirəm ki, Lissabon Zirvə görüşü haqqında lazımi qədər məlumat verməyə çalışacağam. Təəssüf olsun ki, burada sinxron tərcümə etməyə hələl imkanımız yoxdur. Buna görə də Azərbaycan dilini bilməyən görüş iştirakçılarından üzr istəyirəm və rica edirəm ki, onlar burada olan imkanlardan istifadə etsinlər. Güman edirəm ki, onlar öz həmkarlarından, yaxud başqa vasitələrdən istifadə edib mənim Azərbaycan dilində söylədiyim sözləri başa düşəcəklər.

ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşü beynəlxalq aləmdə böyük və əlamətdar bir hadisədir. ATƏT yaranandan indiyə qədər Avropada təhlükəsizliyi, əməkdaşlığı təmin etməyə çalışan bir təşkilatdır. Helsinki aktında ATƏT-in prinsipləri həkk olunubdur və 1975-ci ildən indiyə qədər ATƏT bu prinsiplərin Avropada və bütün başqa ölkələrdə bərqərar olmasına çalışır. Hesab edirəm ki, bu müddətdə ATƏT çox böyük iş görüb, nailiyyətlər əldə edibdir. Avropada, dünyada sülhün bərqərar olması, təhlükəsizliyin təmin edilməsi, demokratiyanın inkişaf etməsi, insan hüquqlarının qorunması sahəsində dəyərli işlər görüb və lazımi nəticələr əldə edibdir. Ona görə də ATƏT bir təşkilat kimi dünyanın hər yerində böyük hörmət və ehtiram qazanıbdir.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə edəndən ATƏT-ə üzv qəbul olunubdur. Azərbaycan ATƏT-də üzv olmağı ölkəmizin beynəlxalq aləmdə siyasətini həyata keçirməsi üçün, dövlət müstəqilliyini təmin etməsi üçün mühüm bir vasitə hesab edir.

ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşündə müasir problemlərə aid bir çox məsələlər müzakirə olundu və sənədlər qəbul edildi. Birinci mühüm sənəd XXI əsrdə Avropanın təhlükəsizliyi modelinə həsr olunmuşdur. Bu, çox əhəmiyyətli bir sənəddir. Yəni artıq, ATƏT irəliyə baxır, XXI əsrin problemləri ilə bağlı qayğılarla yaşayır və ona görə də məhz indi, 96-cı ilin sonunda Zirvə görüşündə birinci sənədi buna həsr edibdir. Biz bu sənədin hazırlanmasında və qəbul olunmasında iştirak etdik, onu dəstəklədik, ona səs verdik. Ümumiyyətlə, bu sənəd ATƏT-in üzvləri tərəfindən yekdilliklə qəbul olundu.

ATƏT-in Avropada təhlükəsizliyə və əməkdaşlığa dair yekun sənədi, onun hazırlanması və müzakirəsi, demək olar, çox mürəkkəb və gərgin şəraitdə keçdi. Çünki bu sənəddə ATƏT-ə daxil olan ölkələrin bir çoxunun problemlər, münaqişələr haqqında, yaxud qarşılıqlı əlaqələr haqqında, bu ölkələrin özlərinə və ya ölkələr birliyinə olan münasibətlər haqqında bir sıra müddəalar əks edilmişdir. Ona görə də hazırlıq zamanı müzakirə həm Vyanada, həm də Lissabonda çox gərgin və mürəkkəb keçdi. Azərbaycan da bu sənədə çox maraqlı olduğuna görə onun hazırlanması mərhələsindən qəbul edilməsi mərhələsinə qədər bu sənədin hazırlanmasında və müzakirəsində fəal iştirak etdi, ölkəmizin mövqelərinin orada əks olunmasına çalışdı.

Siz artıq bu sənədlərlə informasiya orqanlarının verilişlərindən, mətbuatdan tanışsınız. Ancaq mən Azərbaycana aid məsələlər haqqında sizə lazımi qədər geniş məlumat vermək istəyirəm. Güman edirəm ki, bu barədə sizin də məlumatınız var, bütün Azərbaycan ictimaiyyətinin də. Çünki televiziya vasitəsilə, mətbuat vasitəsilə bir çox məsələlər

haqqında məlumatlar verilibdir. Ancaq bununla yanaşı, mən orada gedən proseslər haqqında, Azərbaycanla əlaqədar məsələnin həll edilməsi mərhələsi və onun həll olunması prosesi haqqında, Lissabon sammitində Azərbaycana aid və xüsusən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə aid məsələlərin müzakirəsi haqqında sizə daha geniş məlumat vermək istəyirəm.

Bilirsiniz ki, Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə etdikdən sonra bu, ATƏT-in üçüncü Zirvə görüşüdür. 1992-ci ildə ATƏT-in Zirvə görüşü Helsinkidə olmuşdur. Artıq o vaxt Azərbaycan müstəqil dövlət idi və ölkəmizin nümayəndə heyəti Azərbaycanın o vaxtkı prezidenti başda olmaqla Helsinkidə ATƏT-in Zirvə görüşündə iştirak etmişdi. Sonra ATƏT-in Zirvə görüşü 1994-cü ilin dekabr ayında Macarıstanda, Budapeştdə keçirilmişdir. Orada Azərbaycanın bugünkü prezidenti başda olmaqla Azərbaycan nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. Nəhayət, bu il dekabrın 2-3-də Portuqaliyada, Lissabonda ATƏT-in növbəti Zirvə görüşü olmuşdur və biz orada iştirak etmişik. 1992-ci ildə Helsinkidə ATƏT-in Zirvə görüşünün sənədlərində Azərbaycan haqqında, Azərbaycan - Ermənistan münaqişəsi haqqında, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında heç bir iz yoxdur. Yəni bizim əlimizdə olan sənədlərdə bu məsələnin orada müzakirə edilib-edilməməsi, yaxud qoyulması məlum deyildir, ancaq Azərbaycana aid, Azərbaycan-Ermənistan münaqişəsinə aid heç bir sənəd yoxdur. 1994-cü ildə Budapeştdə ATƏT-in Zirvə görüşündə isə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında çox əhəmiyyətli qərar qəbul olunmuşdur.

Xatirinizdədir, o Zirvə görüşü ərəfəsində biz belə bir qərarın qəbul edilməsi üçün geniş fəaliyyət göstərmişdik, çox iş görmüşdük. Budapeştdə Zirvə görüşündə mənim rəsmi nitqimdə də və aparılan ikitərəfli, çoxtərəfli danışıqlarda da, həyata keçirilmiş bütün işlər nəticəsində biz nəhayət, Budapeşt sammitində Azərbaycana aid, bir daha qeyd edirəm Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə aid əhəmiyyətli bir qərarın qəbul edilməsinə nail olmuşduq. Mən sizə xatırladım, o qərarın əsas məzmunu bundan ibarətdir ki, ATƏT bu münaqişənin tezliklə həll olunmasının, sülh yolu ilə aradan qaldırılmasının zəruriliyini bir daha bəyan etmişdir. O vaxt Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsində artıq yeddi ay davam edən atəşkəsin çox əhəmiyyətli olduğunu qeyd etmişdir və tövsiyə etmişdir ki, atəşkəs rejiminə riayət olunsun, münaqişəyə son qoymaq üçün, məsələni sülh yolu ilə həll etmək üçün danışıqlar prosesi intensivləşdirilsin və Minsk qrupunun işi daha intensiv aparılsın. Əgər Minsk qrupu o vaxta qədər bir sədrin rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərirdisə, dekabr ayında Budapeştdə Minsk qrupunun formatı dəyişdi və onun iki həmsədri - Rusiya və Finlandiya təyin edildi. Sənədin ən mühüm hissələrindən biri ondan ibarətdir ki, ilk dəfə olaraq ATƏT-in sülhü mühafizə qüvvələrinin yaradılması haqqında qərar qəbul edildi və Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün, əldə olunacaq sülh sazişinin yerinə yetirilməsi, təmin edilməsi üçün çoxmillətli sülhü mühafizə qüvvələrindən istifadə edilməsi zərurəti nəzərə alındı.

Bildiyiniz kimi, Budapeşt sammitinə qədər nəzərdə tutulurdu ki, əgər Böyük Sülh Sazişi əldə edilsə, şübhəsiz, buraya sülhü mühafizə qüvvələri daxil olmalıdır və bu qüvvələr bir ölkədən olacaqdır. Ancaq Budapeştdə qəbul edilən qərar elə oldu ki, əvvəlcə

ATƏT-in çoxmillətli sülhü mühafizə qüvvələri yaradılmalıdır və bu qüvvələrdən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması məqsədi ilə əldə ediləcək sazişin həyata keçirilməsi üçün istifadə olunmalıdır. Qərarın əsas məzmunu, əsas mənası bundan ibarətdir.

Budapeştdən sonra Minsk qrupunun fəaliyyəti həqiqətən gücləndi. Bu iki il müddətində Minsk qrupu çox görüşlər keçirmiş, onun nümayəndələri dəfələrlə regionumuzda olmuş, danışıqlar aparmış, çox işlər görmüşlər. Bilirsiniz ki, biz bu iki il müddətində təkcə Minsk qrupunun vasitəsilə deyil, həm də bütün imkanlardan istifadə etməyə çalışmışıq və məqsədimiz də tezliklə sülh əldə etmək, işğal olunmuş torpaqlarımızı azad etmək, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək və doğma yurdundan didərgin düşmüş Azərbaycan vətəndaşlarını öz yerlərinə, obalarına qaytarmaqdır. Bunun üçün biz Minsk qrupu çərçivəsində daim fəal iş görməklə məşğul olmuşuq, eyni zamanda ikitərəfli görüşlərdən, dövlət və hökumət başçılarından görüşlərindən, Azərbaycanda keçirilən görüşlərdən, mənim xarici ölkələrə səfərim zamanı keçirdiyim görüşlərdən, beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində olan ikitərəfli görüşlərdən, başqa imkanlar çərçivəsində keçirilən görüşlərdən səmərəli istifadə etməyə çalışmışıq.

Eyni zamanda beynəlxalq təşkilatların imkanlarından da istifadə etməyə çalışmışıq, yəni beynəlxalq təşkilatların toplantılarında onların tribunasından istifadə edərək Azərbaycanın vəziyyəti, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi barədə məlumat vermişik və həmin təşkilatların bu işə qoşulmasına çalışmışıq. Mən beynəlxalq təşkilatlar dedikdə həm Birləşmiş Millətlər Təşkilatını, həm ATƏT-i, həm İslam Konfransı Təşkilatını, həm İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatını, həm MDB-ni, həm Avropa Birliyini, həm də Avropa Şurasını nəzərdə tuturam. Biz onların hamısının imkanlarından səmərəli istifadə etməyə çalışmışıq.

Bütün bu dövr ərzində, bu iki ildə çalışmışıq ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması üçün ədalətli qərar qəbul edilsin və biz buna nail ola bilək. Ancaq təəssüflər olsun ki, biz bu iki il müddətində atəşkəs rejimini saxlamağa nail olmaqla yanaşı, ümumiyyətlə, sabitliyi təmin etməklə yanaşı eyni zamanda son məqsədə çatıbilməmişik, yəni Böyük Sülh Sazişini əldə edə bilməmişik. Bunların da səbəbi Ermənistan tərəfinin qeyri-konstruktiv mövqe tutaraq, Azərbaycan torpaqlarının bir qisminin işğal olunması vəziyyətindən istifadə edərək, bir tərəfdən məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsinə tərəfdar olduğunu daim bildirmişdir, ikinci tərəfdən isə daim danışıqlardan nəyin bahasına olursa-olsun Dağlıq Qarabağa müstəqillik statusu almağa çalışmış və cəhd göstərmişdir.

Biz bu il Ermənistanla bilavasitə danışıqlar aparmaq üçün yeni bir kanal da yaratmışıq. Ermənistan prezidentinin xüsusi nümayəndəsinin və Azərbaycan prezidentinin xüsusi nümayəndəsinin mütəmadi görüşlərini təşkil etmişik. Bu görüşlər Avropanın bir neçə ölkəsində dəfələrlə keçirilibdir. Biz bu görüşlərdən də istifadə etməyə çalışmışıq. Nəhayət, şəxsən mən beynəlxalq təşkilatların iclaslarında, toplantılarında Ermənistan prezidenti Levon Ter-Petrosyanla bir neçə dəfə görüşlər keçirmiş, danışıqlar aparmışam, Azərbaycanın mövqelərini izah etməyə çalışmışam və məsələnin sülh yolu ilə həll olunması üçün konstruktiv addımlar atdığımı nümayiş etdirmişəm.

Belə görüşlərdən biri də biz apreldə Lüksemburqda Avropa Birliyində olduğumuz zaman baş vermişdir. Azərbaycanın və Ermənistanın prezidentləri münaqişənin sülh yolu ilə həll olunması ilə əlaqədar orada ilk dəfə birgə bəyanat vermişdilər. Ancaq yenə də qeyd edirəm, bunların hamısı bizi son məqsədə, nəticəyə gətirib çıxarmamışdır. Ona görə də biz ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşünə hazırlaşdığımız dövrdə çox geniş fəaliyyət göstərməyə çalışdıq və bunu edə bildik.

Biz həm Minsk qrupunun işini daha da sürətləndirməyə və Minsk qrupunun vasitəsindən istifadə etməyə çalışmışdıq, həm də Minsk qrupuna daxil olan dövlətlərin - Rusiya Federasiyası, Amerika Birləşmiş Ştatları, Almaniya, Fransa, Türkiyə və başqa dövlətlərin nümayəndə heyətləri, dövlət başçıları ilə əlaqə quraraq Minsk qrupunun işini gücləndirməyə xüsusi diqqət yetirmişik. Eyni zamanda bu ölkələrin dövlət başçıları, yaxud o dövlətlərin nümayəndələri ilə görüşlərdə də bu işi sürətləndirməyə və Lissabon Zirvə görüşündə məsələnin sülh yolu ilə həllini təmin edə biləcək bir qərar qəbul olunması üçün əsas yaratmağa çalışmışıq.

Bunun üçün mən bu il noyabrın əvvəlində ATƏT-in üzvü olan bütün ölkələrin dövlət və hökumət başçılarına məktublar göndərmişəm. Bu məktublarda hər bir dövlət və hökumət başçısına həmin problemi bir daha geniş izah etməyə çalışmışam, Azərbaycanın konstruktiv mövqedə olduğunu nümayiş etdirmişəm və respublikamızın konkret təkliflərini irəli sürmüşəm. Bizim bu təkliflərimizin Lissabon Zirvə görüşünədək həyata keçirilməsi üçün dövlət və hökumət başçılarından lazımı səylər göstərmələrini xahiş etmişəm. Bu məktublara, mənim müraciətimə ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından bir çoxu yazılı cavablar da, şifahi cavablar da vermişlər, bütün bu cavablarda bizim mövqelərimizi ümumiyyətlə müdafiə etmişlər.

Bilirsiniz ki, ABŞ prezidenti Bill Klinton mənim məktubuma cavab olaraq noyabrın 8-də məktub göndərmişdir. Bu məktub mətbuatda dərc olunub, sizə məlumdur. O, bizim bu prinsiplərimizi dəstəkləmişdir. Yenə deyirəm, Rusiya, Böyük Britaniya, Fransa, Türkiyə və bir çox digər ölkələrin dövlət başçılarından da belə məzmunlu məktublar almışıq. Bunlarla yanaşı, biz noyabr ayında Minsk qrupunun Azərbaycana gələn bütün tərkibi ilə, ABŞ-dan, Rusiyadan gələn böyük nümayəndə heyətləri ilə görüşüb danışıqlar aparmışıq.

Bunların hamısında biz bir məqsədi irəli sürürdük. Şübhəsiz ki, ATƏT-in Zirvə görüşü münaqişəyə son qoymaq üçün bir qərar qəbul etmək imkanında deyil. Ancaq münaqişənin sülh yolu ilə həll olunmasının ATƏT-in prinsiplərinə söykənən əsas prinsiplərinin qəbul edilməsi Zirvə görüşündən sonra, 1997-ci ildə bu işin daha da sürətlə və müvəffəqiyyətlə aparılmasına kömək edəcəkdir. Ona görə də həm dövlət və hökumət başçılarına göndərdiyim müraciətlərdə, həm də apardığım bütün danışıqlarda biz belə izah etmişik ki, bu prinsiplər üç elementdən ibarət olmalıdır. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən tanınması - bilirsiniz ki, indiyədək Ermənistan Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanımaqdan imtina edir və onu da bilirsiniz ki, 1989-cu ildə qərar qəbul edilibdir ki, Dağlıq Qarabağ Ermənistanın tərkibinə daxil olmuşdur və bu qərar indiyədək ləğv olunmayıb - ona görə də bu, çox prinsipial məsələdir.

Bizim formulun ikinci elementi Dağlıq Qarabağa Azərbaycanın tərkibində yüksək status verilməsidir. Üçüncü element, - bu Ermənistan tərəfinin daimi təkididir - Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin olunmasına zəmanət verilməsidir.

Bu üç əsas elementdən ibarət olan formulu biz dəfələrlə Minsk qrupuna da təklif etmişdik və dünya ölkələrinin dövlət və hökumət başçılarına mənim göndərdiyim müraciətlərdə də bunlar irəli sürülmüşdür. Biz Lissabon Zirvə toplantısı ərəfəsində keçirdiyimiz bütün görüşlərdə bunları irəli sürmüşdük. Bizim məqsədimiz də ondan ibarət idi ki, əgər Lissabon Zirvə görüşü Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması üçün bu prinsipləri qəbul etsə, demək, bundan sonra gedəcək danışıqlar, Minsk qrupunun fəaliyyəti bu prinsiplər üzərində qurulmalıdır.

Siz bunu bilməlisiniz, iş burasındadır ki, Minsk qrupu, ümumiyyətlə, bu prinsipləri qəbul edərək, eyni zamanda Minsk qrupunun görüşlərində, Ermənistan-Azərbaycan nümayəndələrinin görüşlərində Ermənistan bu prinsiplərə etiraz etdiyinə görə Minsk qrupu bu prinsipləri müzakirəyə qoya bilməyib. Ona görə də Minsk qrupunun bu məsələdə həmin prinsipləri müzakirənin əsasına çevrilməsi üçün biz bu prinsiplərin Zirvə görüşündə qəbul edilməsinə nail olmağa çalışırdıq. Bunun üçün də biz Zirvə görüşü ərəfəsində Helsinkidə - Minsk qrupunun son toplantısında bu məsələni çox kəskin qoymuşuq, Lissabon görüşünü hazırlayan qrupun Vyanadakı işində də biz bu prinsipləri irəli sürmüşdük və nəhayət, Lissabonun özündə, Zirvə görüşü başlanmazdan əvvəl bu prinsiplərin sammitin sənədinə daxil olunmasını təkid edirdik və buna cəhd göstərirdik, çalışırdıq.

Ancaq təəssüflər olsun ki, əvvəl Vyanada, sonra Lissabonda hazırlanmış bəyannamə layihəsində başqa bir maddə meydana gəlmişdi. O maddə də ondan ibarət idi ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi sülh yolu ilə həll olunmalıdır, danışıqlar prosesi intensivləşdirilməlidir, tərəflər razılığa gəlməlidir, kompromis əldə edilməlidir, atəşkəs qorunub saxlanmalıdır, sülh danışıqları davam etdirilməlidir.

Bizə izah edirdilər ki, Ermənistan tərəfi bizim irəli sürdüyümüz təklifə konsensus vermədiyinə görə o təklif, layihə heç ümumi sənədin layihəsinə də daxil olunmamışdır. 18-ci paraqraf altında belə bir yazı var idi. Biz Lissabonda çalışdıq və buna nail olduq ki, o yazı oradan çıxarıldı və Lissabon sənədinə 20-ci paraqraf altında həmin bu prinsipləri əks etdirən bir paraqraf salındı.

Mən sizə bildirmək istəyirəm ki, bu, asan məsələ deyildi, çox çətin məsələ idi. Minsk qrupunun üzvləri və bir çox başqa dövlətlərin nümayəndələri orada bizi dəstəklədiklərinə görə biz bu paraqrafın ora salınmasına nail olduq. Yəni o paraqrafın salınması, hesab edirəm, bizim ilk, çox uğurlu addımımız oldu ki, əvvəlki, bizim üçün qeyri-məqbul məzmun daşıyan paraqraf əvəzinə bu paraqraf layihəyə salındı.

Ancaq bilirsiniz ki, ATƏT konsensus əsasında işləyir. Ermənistan bu maddəyə veto qoydu və bu paraqrafın qəbul olunmasına qəti etiraz etdi. Bizim sonrakı işlərimiz ona yönəldildi ki, bu paraqrafın orada saxlanılmasına nail olaq. Siz açıq bilməlisiniz, - baxmayaraq ki, bu paraqraf özü də bizi tam təmin etmirdi. Çünki o paraqrafda üç elementdən olan formul yazılmışdı, ancaq eyni zamanda deyilirdi ki, sammit təəssüf edir ki, konsensus olmadığına görə bu, qəbul olunmur və tövsiyə edilir ki, danışıqlar davam etsin. Biz

bunu da qəbul etdirməyə çalışırdıq ki, ATƏT-in sənədində heç olmasa ilk dəfə olaraq prinsiplər əks edilsin. Çünki ATƏT-in indiyə qədərki sənədlərində bu formul öz əksini tapmamışdı, yəni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən tanınması və Dağlıq Qarabağın statusu məsələsinin Azərbaycanın tərkibində həll edilməsi indiyə qədər heç bir sənədə daxil olmamışdı. Ona görə də biz bu paraqrafın, bəndin saxlanmasına çalışırdıq. Ancaq Ermənistan buna veto qoydu və bu vetonun üzərində də axıradək durdu.

Belə olan vəziyyətdə bizim başqa çıxış yolumuz yox idi. Biz çox müzakirələr, təhlillər apardıq. Bunların nəticəsində, - sizə açıq deyirəm, - mən çox riskli qərar qəbul etdim. Bu qərar da ondan ibarət idi ki, hələ Lissabon Zirvə görüşü, yəni sammitin iclası başlanmazdan əvvəl, dekabrın 1-də axşam mən Lissabon Zirvə toplantısının son sənədinə veto qoydum. Konsensus hüququ buna imkan verir. Şübhəsiz ki, bu, çox böyük narahatlıq, təşviş doğurdu. Çünki belə bir addım bəlkə də gözlənilməz idi. Ancaq biz belə bir addımı atdıq. Ondan sonra bizim işimizin yeni bir mərhələsi başladı.

Mən həm dekabrın 1-də - Zirvə görüşü işə başlamamışdan əvvəl, həm də dekabrın 2-də, 3-də bir çox görüşlər keçirmişdim. Orada demək olar ki, dövlət və hökumət başçılarının tam əksəriyyəti ilə həm hazırlıq dövründə, həm dekabrın 2-də səhər saat 9-da sammit öz işinə başlayandan sonra tənəffüslər zamanı, yaxud Portuqaliya prezidentinin, baş nazirinin təşkil etdikləri qəbullar zamanı dövlət və hökumət başçıları ilə fərdi görüşlər keçirirdim, danışqlar aparıb mövqelərimizi izah edirdim. Nümayəndə heyətimizin üzvlərinin hər biri də öz səviyyəsində bu mövqeləri izah edirdi və biz sübut etməyə çalışırdıq ki, mövqeyimiz düzgündür, doğrudur.

Ancaq bu çoxsaylı görüşlərlə yanaşı, həmin məsələləri müzakirə etmək və orada müəyyən dəstək almaq üçün mən bir neçə dövlət və hökumət başçıları ilə, xarici işlər nazirləri ilə xüsusi görüşlər də keçirdim. Bunlar xüsusi, ayrıca, müstəqil görüşlər idi. Mən ABŞ-ın vitse-prezidenti cənab Albert Qor ilə, Rusiyanın baş naziri, bu ölkənin nümayəndə heyətinin başçısı cənab Viktor Çernomırdinlə, Türkiyənin prezidenti cənab Süleyman Dəmirəllə, Finlandiyanın prezidenti cənab Marti Ahtisaari ilə, Ukraynanın prezidenti Leonid Kuçma ilə, Portuqaliyanın baş naziri cənab Antonio Qutyereslə, İsrailin baş naziri cənab Netanyahu ilə, Qazaxıstanın prezidenti cənab Nursultan Nazarbayevlə, Gürcüstanın prezidenti cənab Eduard Şevardnadze ilə, ATƏT-in hazırkı sədri, İsveçrənin xarici işlər naziri cənab Flavio Kotti ilə bir neçə dəfə, Ermənistanın prezidenti cənab Ter-Petrosyanla, Rusiyanın xarici işlər naziri cənab Yevgeni Primakovla, Almanıyanın xarici işlər naziri cənab Klaus Kinkellə, Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri cənab Malkolm Rifkindlə, Fransanın xarici işlər naziri cənab Evre de Şarettlə, ABŞ dövlət katibinin müavini xanım Linn Devislə xüsusi görüşlər keçirdim, müzakirələr apardım, mövqelərimizi izah etməyə çalışdım.

Bu və digər görüşlərdə mənə eyni zamanda izah etdilər ki, bizim atdığımız addım Azərbaycana ümumiyyətlə çox pis nəticələr gətirə bilər. Əgər Azərbaycan Lissabon Zirvə görüşünün sənədinə tamamilə veto qoysa, demək, heç bir sənəd qəbul olunmayacaqdır, Zirvə görüşü sənədsiz keçəcəkdir. Beləliklə, 55 dövlət Azərbaycandan narazı olacaqdır.

Belə bir vəziyyətdə Azərbaycan təcrid ediləcəkdir. Mən düşünürdüm ki, ola bilər, buna başqa mənalarda versinlər, başqa nəticələr də çıxarsınlar.

Bu cür izahatlar verərək həmin görüşlərdə mənə təkidlə müraciət olunurdu ki, mən bu vetonu götürürəm. ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşünün sənədi qəbul edilsin. Mən isə bunun cavabında bildirdim ki, siz mənimlə danışdığınız, mənə müraciət etdiyiniz kimi, Ermənistan prezidenti ilə də danışmalısınız və ona müraciət etməlisiniz ki, o, 20-ci paraqrafdan öz vetosunu götürsün. Şübhəsiz ki, onunla da danışılar gedirdi, - bu barədə mənə məlumat verirdilər, - ona da belə təkliflər edilirdi. Ancaq onlar da bu məsələnin üzərində çox möhkəm durmuşdular, çünki hesab edirdilər ki, əgər buna razılıq versələr, bu, onların ümumi işi, daxili vəziyyəti üçün çox çətin olacaqdır.

Dekabrın 2-də axşam mən Levon Ter-Petrosyan ilə görüş keçirdim, çox ətraflı danışılar apardım. Mən çalışdım ona izah edəm ki, onun 20-ci paraqrafa veto qoyması düzgün deyil və 20-ci paraqrafın qəbul olunması bizim gələcək danışıqlarımıza çox kömək edəcəkdir. Mən bunu ona dəfələrlə izah etdim. Ancaq o öz dediyinin üzərində durdu. Bu danışıqlarda mən bir neçə məsələni də izah etdim. Mən bunları bildirmək istəyirəm. Lissabon Zirvə görüşü ərəfəsində Ermənistan prezidentinin müşaviri Libaridyan bir neçə bəyanat vermişdi ki, biz heç bir sənədin qəbul olunmasına imkan verməyəcəyik, veto qoyacağıq. Prezident Levon Ter-Petrosyan bəyanat vermişdi ki, guya Azərbaycan Ermənistanda daxili vəziyyətin mürəkkəb, müəyyən mənada qeyri-sabit olduğuna görə bu fürsətdən istifadə edib Ermənistana təzyiq göstərir və bəyan etmişdi ki, heç bir təzyiq Ermənistana təsir edə bilməz. Belə fikir söyləmişdi ki, Lissabonda heç bir sənəd qəbul olunmayacaqdır. Ona görə də mən prezident Levon Ter-Petrosyanla danışarkən onun bu fikirlərini təkzib etdim.

Mən bu fikirləri bu gün də deyirəm ki, Ermənistanın daxili vəziyyətində müəyyən çətinliklər, gərginliklər, qeyri-sabitlik olsa da, biz heç vaxt heç bir fürsətdən istifadə etmək istəmirik. Bizim bu mövqeyimiz bugünkü mövqe deyil, bir il də, iki il də bundan əvvəl biz bu mövqeni tutmuşuq.

Mənim Lissabon Zirvə görüşündəki nitqim sizə məlumdur, mətbuatda onunla tanış olmusunuz. Mən Lissabonda öz nitqimi sərt qurdum, yəni orada reallığı bildirdim ki, Ermənistan Azərbaycana qarşı təcavüz edibdir. Ermənistan təcavüzkarlıq, Ermənistan Azərbaycan torpaqlarını işğal edibdir, Ermənistan qeyri-konstruktiv mövqe tutubdur, Ermənistan Dağlıq Qarabağı müstəqil dövlət etmək istəyir və bildirdim ki, biz bunların heç birisi ilə razı ola bilməyəcəyik. Biz heç vaxt yol verə bilmərik ki, Dağlıq Qarabağ dövlət müstəqilliyi əldə etsin. Biz heç vaxt yol verə bilmərik ki, Azərbaycanın ərazisində ikinci erməni dövləti yaransın. Ancaq eyni zamanda, mən nitqimin ikinci hissəsində sülhə doğru addım barədə fikirlər irəli sürmüşdüm. Ermənistanın həm rəhbərliyinə, həm də xalqına müraciət etmişdim ki, onlar anlasınlar ki, səkkiz il davam edən bu münaqişə onlara da bir şey verməyib və verməyəcəkdir. Bundan əl çəkmək, sülh danışıqları aparmaq lazımdır. Dediym həmin üç elementdən ibarət olan prinsipləri də irəli sürmüşdüm.

Levon Ter-Petrosyan mənimlə görüşündə bildirdi ki, mən onlara qarşı çox sərt çıxış etdim, guya ona görə də o, həmin çıxışını etdi və izah verdi. Bilirsiniz ki, o, çıxışında belə

bir fikir söylədi ki, guya Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibində olsa, Dağlıq Qarabağdakı ermənilər daim soyqırımı təhlükəsi altında olacaqlar və onların təhlükəsizliyi təmin edilməyəcəkdir. Guya 1988-ci, 1989-cu, 1990-cı, 1991-ci illərdə Azərbaycanda ermənilərə qarşı soyqırımı olubdur və belə bir soyqırımı davam edə bilər. Bu sözlərinə görə mən ona etiraz etdim. O isə mənə izah etdi ki, mən onları təcavüzkar elan etdim, onlar da belə bir cavab vermək məcburiyyətində oldular. Ancaq mən ona dedim ki, mən Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüz etdiyini həmişə demişəm və bu, yeni bir söz deyil.

Bir sözlə, Ter-Petrosyanla mənim görüşüm bir nəticəyə gətirmədi. O öz mövqeyində qaldı. Ancaq mən hiss etdim ki, o da Lissabon görüşünün nəticəsiz olacağından çox narahatdır.

Bir daha qeyd edirəm, bu məsələ ilə əlaqədar mənimlə olan danışıqlarda məni inandırmağa çalışırdılar ki, əgər mən bu sənədin qəbul olunmasının qarşısını axıradək alaramsa, bu, Azərbaycan üçün gələcəkdə çox mürəkkəb vəziyyət yaradacaq, Azərbaycan ATƏT-dən, bütün dövlətlərdən təcrid olacaqdır. Mən onsuz da bunu anlayırdım, bunu anlayaraq bu addımı atmışdım. Mən dəfələrlə demişdim ki, əgər 20-ci paraqraf çıxarılsa, onda bilin ki, heç bir sənəd qəbul olunmayacaqdır.

Mənim son saatlaradək belə qəti, kəskin mövqeyimi hiss edənlər, eyni zamanda sammitin sənədinin qəbul olunması üçün çalışanların şübhəsiz ki, hamısı mənə bir neçə alternativ variant təklif etdilər. Ancaq o variantlar cürbəcür idi, mən onları qəbul etmədim.

Nəhayət, sizə məlum olan bəyanat sammitin son iclasından yarım saat qabaq mənə təqdim olundu ki, ATƏT-in sədri ATƏT-in üzvlərinin, sammitin iştirakçılarının hamısının iradəsini ifadə edərək belə bir bəyanat verir və bu prinsipləri təsdiq edir. Beləliklə, bu, ümumi sənədə daxil olmasa da, ancaq ATƏT-in sənədi kimi qəbul olunacaqdır və görünəcəkdir ki, Ermənistandan başqa bütün dövlətlər bu prinsipləri müdafiə etdilər. Mənə Avropa Birliyi tərəfindən ayrıca müraciət oldu. Avropa Birliyinə daxil olan dövlətlər yığılıb danışırdılar, onlar mənə müraciət etdilər ki, əgər mən buna razılıq versəm, onlar da həm ATƏT-in üzvü kimi bunu müdafiə edəcəklər, eyni zamanda Avropa Birliyi adından həmin prinsipləri müdafiə edəcəklər. Mən isə bildirdim ki, şübhəsiz, bunları real şəkildə görməliyəm, ondan sonra öz qərarımı qəbul edəcəyəm.

Dünən axşam Lissabon sammitinin son iclası televiziya ilə verilibdir, siz artıq o vəziyyəti görmüsünüz, mən bunu danışmaq istəmirəm. Məhz son iclasda yenə də mən sədrlik edən Portuqaliya baş nazirinin müraciətini qəbul etmədim və dedim ki, vetonu götürmürəm. Ondən sonra Amerika Birləşmiş Ştatlarının nümayəndəsi təşəbbüs etdi və dedi ki, əgər belə bir bəyanat verilsə necə? Mən də dedim ki, baxacağam, əgər belə bir bəyanat olsa, bəlkə də vetonu götürə bilərəm. Ermənistana təklif etdilər, lakin o, vetosunu götürmədi.

Nəhayət, sizə məlum olan bəyanat elan edildi. Bundan sonra isə mən vetonu götürdüm. Beləliklə, ATƏT-in sənədi qəbul olundu. Amma eyni zamanda Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətli, çox dəyərli bir sənəd qəbul edildi.

Şübhəsiz ki, bu iclas ərəfəsində mənimlə çox görüşlər keçirilmişdir. Elə o iclas salonunda, onun qarşısında, otaqlarda hər bir dövlət başçısı bəyan edirdi ki, əgər mən buna razılıq versəm, onlar çıxış edəcək və bizi müdafiə edəcəklər. Ancaq bu çıxışların hamısına ehtiyac olmadı. Çünki artıq hər şey məlum idi.

ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədri Flavio Kotti ATƏT üzvlərinin hamısının adından bu bəyanatı verəndən sonra, Minsk qrupunun başçıları, - bunlar iki dövlətdir, Rusiya, bir də Finlandiya, - Rusiyanın nümayəndə heyətinə başçılıq edən cənab Çernomırdin çıxış etdi, hesab edirəm, çox yaxşı çıxış etdi; Finlandiyanın, yəni həmsədr olan o biri ölkənin prezidenti cənab Ahtisaari çıxış etdi. Avropa Birliyinə daxil olan 15 dövlət adından İrlandiyanın baş naziri çıxış etdi, Türkiyənin nümayəndəsi çıxış etdi. Hamı bunu dəstəklədi və beləliklə də bu sənəd qəbul olundu.

Bu sənəd sizə məlumdur. Ancaq bir daha sizə oxumaq istəyirəm:

"ATƏT-in fəaliyyət göstərən sədrinin bəyanatı.

Hamımız bilirsiniz ki, son iki ildə Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll edilməsində və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsində tərəqqi əldə olunmayıb.

Təəssüf edirəm ki, tərəflərin tənzimlənmənin prinsiplərinə dair fikirlərini bir-birinə yaxınlaşdırmaq üçün Minsk konfransı həmsədrələrinin söyləri uğursuz olub.

Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizama salınmasını təşkil edəcək üç prinsip tövsiyə edilibdir. Həmin prinsiplər Minsk qrupunun üzvü olan bütün dövlətlər tərəfindən dəstəklənir. Onlar aşağıdakılardır:

- Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;
- Azərbaycan tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək dərəcəli özünüidarəetmə verən özünütəyinetmə əsasında Dağlıq Qarabağın sazişlə müəyyən edilmiş hüquqi statusu;
- tənzimləmə müddəalarına bütün tərəflərin əməl etməsini təmin edən qarşılıqlı öhdəliklər daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağ və onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi.

Təəssüf edirəm ki, Ermənistan bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər bütün digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon sammitinin sənədlərinə daxil olacaq".

Belə bir bəyanat verildi və Lissabon sammitinin belə bir sənədi əldə olundu. Mən hesab edirəm ki, bizim apardığımız işlər müsbət nəticə veribdir. Hesab edirəm ki, ATƏT-in belə bir sənədinin qəbul olunması Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi üçün bizim istədiyimiz prinsiplərin, tək bizim istədiyimiz yox, ümumiyyətlə, bu məsələnin həlli üçün yeganə olan prinsiplərin təsdiq edilməsi, birinci növbədə Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, ATƏT çərçivəsində bu sənəd ilk dəfə əldə olunubdur, - Dağlıq Qarabağa məhz Azərbaycanın tərkibində status verilməsi - bunlar bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Təsəffüf deyil ki, bu sənəd elan olunandan sonra Ermənistan prezidenti çıxış etdi və sənədə öz etirazını bildirdi. Hətta belə fikir söylədi ki, guya bu sənəd Helsinki yekun aktına və Budapeşt Zirvə görüşünün qərarlarına ziddir. Şübhəsiz ki, onun bu fikirləri doğru deyil, yanlışdır, ancaq hərə öz mövqeyindən çıxış edir.

Hesab edirəm ki, bundan sonra Minsk qrupunun səmərəli işləməsi üçün, Minsk qrupunda Azərbaycanın öz möqvelərini daha da etibarlı təmin etməsi üçün ATƏT-in Zirvə görüşünün belə bir sənədi bizdən ötrü çox böyük əsasdır. Mən bunu yüksək qiymətləndirirəm, hesab edirəm ki, bu, ATƏT tərkibində apardığımız işlər sırasında uğurlu bir addım, müsbət nəticədir. Bir də qeyd edirəm, bu bizim üçün gələcəkdə sülh danışıqlarını aparmağa yaxşı əsas verir və bu prinsiplər əsasında əldə olunması üçün irəliləməyə əsas verir.

Mən Lissabondakı nitqimdə də bildirmişdim, bu gün bir daha bəyan edirəm ki, Lissabonda çox gərgin, mürəkkəb, çox kəskin, çox münaqişəli, dramatik vəziyyət yaranmasına baxmayaraq və Ermənistanla Azərbaycanın mövqelərinin çox sərt toqquşmasına baxmayaraq, Azərbaycan yenə də öz sülhsevər siyasətini bəyan edir. Mən bu gün bir daha bəyan edirəm ki, biz ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşündə qəbul olunmuş bu sənədi əsas tutacağıq, ona riayət edəcəyik, onun əsasında gələcəkdə öz fəaliyyətimizi quracağıq. Eyni zamanda atəşkəs rejimini qoruyub saxlayacağıq, Ermənistanla Azərbaycan arasında iki prezidentin xüsusi nümayəndələrinin apardıqları bilavasitə danışıqlar prosesini davam etdirəcəyik və Ermənistanla Azərbaycan arasında danışıqlar prosesini bərpa etmək üçün öz tərəfimizdən bütün addımları atacağıq.

Mən bir daha bəyan edirəm, - Lissabonda bunu prezident Ter-Petrosyana demişəm, ancaq bu gün mətbuat nümayəndələrinin qarşısında yenə də bəyan edirəm, - Azərbaycan heç vaxt Ermənistanın daxilində olan proseslərdən, hansısa fürsətdən istifadə edərək nə isə əldə etmək fikrində deyildir. Bu cür şayiələri, fikirləri mən tamamilə rədd edirəm. Ermənistanın daxilində gedən proseslər onun daxili işidir. Biz Ermənistanın daxili işinə qarışmırıq. Ermənistan öz daxili məsələləri ilə özü məşğul olur və güman edirəm ki, Ermənistanda daxili sabitlik yaranacaqdır. Mən prezident Ter-Petrosyana dedim ki, bizim də daxilimizdə çox gərgin vəziyyətlər olmuşdur, ancaq mən heç vaxt bəyan etmədim ki, Ermənistan Azərbaycanın daxilində 1994-cü ildə, yaxud 1995-ci ildə yaranmış gərgin vəziyyətdən istifadə etməyə çalışıbdir - mən bunu heç yerdə bəyan etməmişəm. Ona görə də o bəyanatın da heç bir əsası yoxdur, mən onu təkzib etmişəm, bu gün də təkzib edirəm.

Bir də deyirəm, biz bu sənədə yüksək qiymət verərək çalışacağıq ki, onun əsasında bundan sonra da sülh prosesini davam etdirək və məsələnin sülh yolu ilə həllinə nail olaq.

Eyni zamanda Lissabon Zirvə görüşünün Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyəti bir də ondan ibarətdir ki, biz həmin toplantıda Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin mahiyyətini açıb həm Zivə görüşünün iştirakçılarına, həm də bütün dünya ictimaiyyətinə bildirdik.

Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi yaranandan indiyə qədər, bu səkkiz il müddətində Ermənistanın xarici ölkələrdə, xüsusən Avropada, Amerikada təbliğatı bizdən həmişə güclü olubdur. Onlar təbliğatda da güclü olublar və onları bu ölkələrdə dəstəkləyən erməni diasporu, lobbisi də çox iş görübdür. Onlara üstünlük verən ayrı-ayrı dövlət strukturları olub və bu gün də mövcuddur. Ona görə də, Azərbaycan təcavüz altında olduğu halda, təəssüf ki, bir çox ölkələrdə məsələ belə

anlaşıldır ki, guya biz Dağlıq Qarabağı əzirik, sıxırıq və onlara öz hüquqlarını təmin etməyə imkan vermirik. Yəni, Ermənistan tərəfi, Ermənistanın özü və onun xaricdə olan havadarları bu təbliğatı elə qurublar ki, təəssürat bizim xeyrimizə yox, Ermənistanın xeyrinə yaranıbdır.

Ancaq Lissabon görüşündə belə bir münaqişəli vəziyyət yarandığına görə və xüsusən mən o sənədə veto qoyandan sonra hər bir dövlət, nümayəndə heyəti maraqlandı ki, axı, nə olub, nədir, məsələ nədən ibarətdir? Şübhəsiz ki, məsələni öyrənməyə, dərindən bilməyə çalışdılar. Məsələn, Portuqaliyanın baş naziri məhz son saatda, Zirvə görüşünün son iclasına bir saat, yaxud saat yarım vaxt qalanda məni görüşə dəvət etdi. Mən ona vəziyyəti izah edərkən dedim ki, biz artıq hər şeyi bilirik, siz haqlısınız, ancaq gəlin, bu sammiti pozmayın və biz, Portuqaliya hökuməti də ev sahibi kimi pis vəziyyətdəyik.

Bir şeyi də qeyd etmək istəyirəm ki, mən o sənədə veto qoyandan sonra mənimlə aparılan danışıqlarda heç bir nümayəndə heyəti, heç bir dövlət başçısı buna görə mənə irad tutmadı. Hər bir kəs bildirdi ki, mənim bu addımım əsaslıdır, buna hüququm var. Nəinki hüququm var, əsasım da var. Yəni doğrudan da bu prinsiplər ümumi sənəddə olmalıdır. Biz çalışırıq ki, bu olsun. Ancaq konsensus prinsipi olduğuna görə bir dövlət, ATƏT-in bir üzvü veto hüququndan istifadə edib buna mane olur. Mən isə dedim ki, onda mənim də veto hüququm var, mən də bundan istifadə edirəm. Yenə də deyirəm, bunu heç kəs mənə irad tutmadı. Yalnız və yalnız mənə izah etməyə çalışdılar, məndən xahiş edirdilər, mənə müraciət edirdilər ki, vetonu götürüm, çünki, bu, şübhəsiz, böyük beynəlxalq iflas ola biləcəkdi.

Dediyim fikrə bir də qayıdıram - Lissabon Zirvə görüşünün müsbət nəticələrindən biri də ondan ibarətdir ki, bu günlər bütün dünya ictimaiyyəti, dünyanın bütün informasiya orqanlarının - qəzetlərin, televiziya və radionun diqqəti Lissabona cəlb olunmuşdu - bu, təbiidir, çünki orada böyük bir beynəlxalq tədbir həyata keçirilirdi, o cümlədən xüsusən Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə cəlb olunmuşdu. Dünya ictimaiyyətinin nəzər-diqqətinin bu problemə belə geniş cəlb olunması, eyni zamanda onların bu məsələnin həlli yollarını axtararaq problemi dərindən araşdırması, öyrənməsi nəticəsində biz Azərbaycanın haqlı olmasını dünyaya yaya bildik, təbliğ edə, nümayiş etdirə bildik. Hesab edirəm ki, bu da Lissabon Zirvə görüşünün Azərbaycana verdiyi müsbət nəticələrdən biridir.

Mən bu məlumatı sizə verərək bir də qeyd etmək istəyirəm ki, biz Lissabon Zirvə görüşündə əldə olunan sənəd əsasında bundan sonra da sülh danışıqları aparacağıq, məsələnin sülh yolu ilə həllinə çalışacağıq. Lazımdır ki, Azərbaycanın ictimaiyyəti, əhalisi bütün bu prosesləri dərindən dərk edə bilsin, tutduğumuz yolu dərk edə bilsin və biz də bundan sonra bu yolla daha da cəsarətlə gedə bilək. Əmin olduğumu bildirmək istəyirəm ki, Azərbaycanın ictimaiyyəti - Azərbaycan nümayəndə heyətinin Lissabon Zirvə görüşündəki fəaliyyətini layiqincə qiymətləndirəcəkdir və ictimaiyyət, xalqımız, millətimiz sülhsevər xalq kimi, məsələnin bundan sonra da sülh yolu ilə həllinə nail olunmasında bizə dəstək verəcəkdir.

Eyni zamanda məlumdur ki, məsələ həll olunmalıdır. Bir çox dövlət başçıları, o cümlədən, məsələni, Rusiyanın baş naziri cənab Çernomırdın də öz çıxışında bildirdi ki, bu sənəd qəbul edildikdən sonra güclü danışıqlar getməlidir və 1997-ci ildə bu məsələ sülh yolu ilə həll olunmalıdır. Biz də belə fikirdəyik və mən bu fikirlərimlə də sizə verəcəyim məlumatı tamamlayıram. Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Mən suallara cavab verməyə hazıram. Buraya kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri dəvət olunublar. Ancaq görürəm ki, bizim ictimaiyyətin nümayəndələri fikir söyləmək üçün müraciətlər göndərirlər. Ona görə hesab edirəm ki, təkcə mən danışmayım, yaxşı olardı ki, imkan verim, yəqin, ictimaiyyətin nümayəndələrindən də kimsə söz demək istəyir. Fikirlərini desinlər, ondan sonra isə mən kütləvi informasiya orqanları nümayəndələrinin bütün suallarına cavab verməyə hazıram.

Mən bilirəm ki, burada Rusiyanın, digər ölkələrin kütləvi informasiya orqanlarının rusdilli nümayəndələri də iştirak edirlər. Ona görə də bu barədə rus dilində danışib, sonra xahiş edəcəyəm ki, tərcüməçi ingilis dilinə tərcümə etsin.

İctimaiyyətin nümayəndələrindən bəziləri bu məsələ barədə öz fikirlərini söyləmək istədiklərini bildirmişlər. Hesab edirəm ki, onlara qısa danışmaq üçün imkan verək, sonra isə mən kütləvi informasiya orqanları nümayəndələrinin bütün suallarına cavab verməyə hazıram, özü də nəinki hazıram, həm də borcluyam.

Yekun sözü

Hörmətli xanımlar və cənablar!

Bugünkü görüş həm respublikamızın ictimaiyyətinə, həm də bütün dünyaya Azərbaycanın sülhsevər siyasətini bir daha nümayiş etdirdi. Bu görüş Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin danışıqlar vasitəsilə, sülh yolu ilə aradan qaldırılması haqqında Azərbaycan Respublikası prezidentinin fəaliyyətini bir daha dəstəklədi və müdafiə etdi. Bu görüş bizim bu mühüm məsələ ətrafında həmrəy, yekdil olduğumuzu bir daha sübut etdi. Ona görə də mən hesab edirəm ki, respublikamızın bütün ictimaiyyəti, xalqımız, vətəndaşlarımız Lissabon Zirvə görüşündə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll olunması ilə əlaqədar qəbul edilmiş sənədi dəstəkləyəcəklər və bu da bizim üçün, bundan sonra bu istiqamətdə hərəkət etməyimiz üçün daha da geniş imkanlar yaradacaqdır.

Mən sizi bir daha əmin edirəm ki, Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü bərpa etmək, respublikamızın sərhədlərinin toxunulmazlığını təmin etmək, işğal olunmuş torpaqlarımızı azad etmək, yerindən-yurdundan didərgin düşmüş, indi çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayan bacılarımızı, qardaşlarımızı öz evinə, obasına qaytarmaq üçün bundan sonra da əzmlə çalışacağıq və mən ümidvaram ki, biz buna nail olacağıq.

Bu gün buradakı görüşdə hökm sürən sağlam əhval-ruhiyyə, nətiqlərin Azərbaycan dövlətinin siyasətini dəstəkləməsi və yolumuzun doğru-düzgün olması bizə daha da çox güc, inam verir. Əmin ola bilərsiniz ki, biz bundan sonra da bu inamla, bu iradə ilə

çalışacağıq və Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini göz bəbəyimiz kimi qoruyub saxlayacağıq.

**Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin
Azərbaycanın və xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrinin
nümayəndələri üçün bəyanatı**

6 dekabr 1996-cı il

Hörmətli xanımlar və cənablar, axşamınız xeyir olsun!

Bu gün ictimaiyyətin nümayəndələri ilə geniş söhbətimiz oldu, ona görə də mətbuat konfransının keçirilməsi bir balaca ləngidi və bu, xüsusən respublikamıza gəlmiş jurnalistlər üçün müəyyən qədər çətinlik yaratdı. Ümidvaram ki, siz bunu üzrlü səbəb sayacaqsınız. Lakin indi mən sizin qarşınızdayam və bütün suallarınıza cavab verməyə hazıram.

Doğrudur, mən azərbaycanca danışmışam, tərcümə olunmasa da güman edirəm ki, verdiyim məlumatla müəyyən qədər tanışsınız. Ona görə də hesab edirəm ki, xüsusi bir bəyanat verməyə ehtiyac yoxdur. Yəqin ki, sizi maraqlandıran və narahat edən suallara dərhal cavab versəm, daha yaxşı olar. Buyurun.

Sual: Hörmətli cənab prezident, zaman Qarabağ probleminə yeni mövqelərdən yanaşmağı tələb edir. Təəssüf ki, bunu hamı başa düşmür və bəzi kütləvi informasiya vasitələrindən olan həmkarlarımız belə yazmışlar ki, Lissabonda Azərbaycan nümayəndə heyəti və Azərbaycan diplomatiyası guya məğlubiyyətə uğramışdır. Hörmətli cənab prezident, xahiş edirəm, bu görüşün yekunlarından və mühüm sənədlərin imzalanmasından danışsınız.

Cavab: Lissabon Zirvə görüşünün yekunları haqqında bu gün azərbaycanca danışmışam. Təəssüflənirəm ki, danışdıqlarım tərcümə olunmadı. Buna baxmayaraq, sualınıza cavab verərək deyə bilərəm ki, əlbəttə, bizdə informasiya orqanları tamamilə müstəqildir və istədiklərini azad şəkildə yazıya bilərlər. Lakin həqiqətən uzağa getmək lazım deyildir.

Dövlət və hökumət başçılarının Lissabon görüşü bütövlükdə uğurla bitdi. Hesab edirəm ki, görüş Azərbaycan Respublikası üçün, Azərbaycan nümayəndə heyəti üçün də uğurla başa çatdı. Orada vəziyyət çox mürəkkəb idi. Azərbaycan çalışırdı ki, Lissabon Zirvə görüşünün yekun sənədində xüsusi maddə olsun və bu maddədə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin dincliklə aradan qaldırılması-nın əsas prinsipləri öz əksini tapsın. Bunlar Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan Respublikasının tərkibində öz müqəddəratını təyinetmə əsasında özünüidarə statusu verilməsi və Dağlıq Qarabağın, onun bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat verilməsi prinsipləridir. Layihədəki 20-ci maddə məhz bu prin-

siplər nəzərə alınaraq tərtib edilmişdi. Lakin Ermənistan nümayəndə heyəti bu maddəni qəbul etmədi və öz veto, konsensus hüququndan istifadə edərək, onun qəbul olunmasına maneçilik törətdi. Hərçənd ki, bu maddə bizi də tam qane etmirdi. Buna baxmayaraq, biz belə hesab edirdik ki, əgər o qəbul edilərsə, onda bütün üç prinsip - ərazi bütövlüyü, Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağın yüksək özünüidarə muxtariyyəti və Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat prinsipləri Lissabon Zirvə görüşünün yekun sənədində öz əksini tapacaqdır.

Lakin Ermənistan tərəfi öz vetosunu götürmədi. Onda biz bütün sənədə, yəni Lissabon Zirvə görüşünün bütün bəyannaməsinə veto qoyduq. Bu, dövlət və hökumət başçılarında çox böyük narahatlığa səbəb oldu. Ona görə ki, bu halda Zirvə görüşü hər hansı bir sənəd qəbul edilmədən başa çatırdı. Bizimlə çoxlu danışıqlar aparıldı. Bizə izah edirdilər ki, Zirvə görüşünün belə qurtarması arzuolunmazdır və çox kədərliyə. Bu zaman biz də öz mövqeyimizi izah edirdik. Axırncı iclasadək, hətta dekabrın 3-də günortada iclas başlanana qədər sənəd, diplomatik dildə deyildiyi kimi, kvadrat mötərizələrdə qaldı. Yəni sənəd üçün Azərbaycan nümayəndə heyətinin konsensusu yox idi. Biz ona veto qoymuşduq.

Nəhayət, dövlət və hökumət başçılarının, müxtəlif nümayəndə heyətləri nümayəndələrinin bizimlə çoxsaylı görüşləri, danışıqları, söhbətləri və məsləhətləşmələri nəticəsində bizə alternativ variant, yəni artıq məlum olan və dərc olunan bəyanatı təklif etdilər - əgər Zirvə görüşünün bütün iştirakçıları, ATƏT-in üzvləri münaqişənin tənzimlənməsinin əsas prinsiplərini əks etdirən formulla razı olarlarsa, lakin Ermənistan veto qoyarsa, bu halda ATƏT-in qalan bütün üzvləri, - bu isə 53 və ya 54 dövlətdir, - bu barədə öz ümumi rəyini, ümumi iradəsini ATƏT-in indiki sədrinin xüsusi bəyanatında ifadə edə bilərlər. ATƏT-in indiki sədri təşkilatın bütün üzvləri adından çıxış edəcək və bu formul onun bəyanatında əks olunacaqdır.

Biz bunu məqbul saydıq və bununla yalnız axırncı iclasın başlanğıcında bir şərtlə razılaşdıq ki, bu, qəbul edilsin. İclasda təşkilatın indiki sədrinin məhz bu cür bəyanatı oxunduqda biz öz vetomuzu götürdük və Lissabon Zirvə görüşünün ümumi sənədi qəbul olundu. Bununla da, biz Zirvə görüşünün sənədini aldıq, çünki orada qeyd olunmuşdur ki, bu bəyanat Lissabon Zirvə görüşünün sənədlərinə daxil edilir. Zirvə görüşünün bu sənədində Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılmasının üç bənddən ibarət prinsipləri - Azərbaycan Respublikasının və Ermənistan Respublikasının ərazi bütövlüyü, Azərbaycan tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək dərəcəli özünüidarəetmə verən özünütəyinetmə əsasında Dağlıq Qarabağın sazişdə müəyyən edilmiş hüquqi statusu və Dağlıq Qarabağın, onun bütün əhalisinin təminatlı təhlükəsizliyi prinsipləri əks etdirilmişdir. Bəyanatda göstərilir ki, bu bəyanatı, Ermənistan istisna olmaqla, ATƏT-in bütün üzvləri dəstəkləyirlər və bu bəyanat ATƏT-in sənədlərinə daxil edilir. Biz həmin sənədlə geri qayıtdıq. Buna görə də kim necə istəyirsə, elə də hesab edir. Mən belə hesab edirəm ki, ATƏT bizim bu təşkilatda olduğumuz dövr ərzində və bu münaqişə ilə məşğul olduğu dövrdə biz ilk dəfə elə bir sənəd əldə etdik ki,

burada Ermənistanla Azərbaycan arasındakı münaqişənin aradan qaldırılmasının əsas prinsipləri əks etdirilmişdir.

Sual: Hörmətli prezident, Siz Qafqazda və bütün dünyada sülh axtaran lidersiniz. Bunun ən bariz nümunəsi Lissabon Zirvə toplantısıdır. Qafqazda sülhün, əmin-amanlığın və sabitliyin bərqərar olması üçün Azərbaycan qonşu ölkələrə və digər türk dövlətlərinə nə ilə kömək edə bilər? Təşəkkür edirəm.

Cavab: Bildiyiniz kimi, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi artıq səkkiz ildir davam edir. Ermənistan Azərbaycana hərbi təcavüz edibdir, torpaqlarımızın 20 faizi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunubdur, bir milyondan çox Azərbaycan vətəndaşı bu işğal olunmuş torpaqlardan zorla çıxarılıb və indi çadırlarda ağır vəziyyətdə yaşayır. Biz 1994-cü ilin may ayında atəşi dayandırmışıq, 2 il 7 aydır ki, atəşkəs rejimi mövcuddur. Biz atəşkəs rejimini bundan sonra da davam etdirmək fikrindəyik. Biz məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik.

Məsələni məhz sülh yolu ilə həll etmək üçün Lissabon Zirvə görüşündə bu sülh danışıqlarının əsas prinsiplərini əldə etmək istəyirdik ki, bu, tək bizim təklifimiz olmasın, həmin prinsiplər ATƏT-ə daxil olan dövlətlər üçün də məqbul olsun, yəni onlar bunu təsdiq etsinlər. Biz buna nail olduq. Biz bundan sonra da bu yolla getmək istəyirik. Mən bu gün artıq bəyan etmişəm və bir daha bəyan edəcəyəm ki, biz döyüşə yenidən başlamaq istəmirik, müharibə istəmirik. Biz tam sülh istəyirik. Hesab edirəm ki, biz bu münaqişəni həmin prinsiplər əsasında aradan qaldıra bilərik.

O ki qaldı başqa ölkələrdəki münaqişələrə, bəli, Qafqazda Gürcüstan - Abxaziya münaqişəsi var, Gürcüstan - Osetiya münaqişəsi var, yaxud da Qafqazda Çeçenistan - Rusiya münaqişəsi var, bir balaca zəif olsa da çeçen-inquş münaqişəsi var. Bəli, Qafqaz bölgəsində bu münaqişələr var. Arzu edirəm ki, bu münaqişənin hamısı sülh yolu ilə həll edilsin, müharibə olmasın, heç yerdə atəş olmasın. Biz həm öz münaqişəmizi, həm də qonşu ölkələrdəki münaqişələri sülh yolu ilə həll etmək üçün öz imkanlarımızdan bundan sonra da istifadə edəcəyik.

Sual: Heydər Əliyev, Sizə sual verməzdən əvvəl demək istəyirəm ki, mən bu salonda bəlkə də yeganə adamam ki, Siz mənə borclusunuz. Bəli, dörd ildir ki, Siz mənə müsahibə borclusunuz. Biz Sizinlə Naxçıvanda söhbət edəndə mən Sizə dedim ki, vaxt gələcək, xalq Sizi Bakıya çağıracaq. Siz onda gülümsədiniz. Mən isə dedim: Onda mənə müsahibə verərsiniz. Buraya da məhz ondan ötrü gəlmişəm. Mən mətbuat konfransından sonra Sizin qərarınızı gözləyəcəyəm.

Hələlik isə sualım belədir - sənədi imzalamaq, yoxsa imzalamamaq kimi ən faciəli, ən incə məqamda Siz Rusiya hökumətinin başçısı Viktor Çernomırdinin və xarici işlər naziri Yevgeni Primakovun münasibətini necə hiss etdiniz - bu, diplomatik nəzakət, yoxsa Sizin mövqeyinizin güclü şəkildə dəstəklənməsi demək idi?

Cavab: Hörmətli Korsunski, ən əvvəl mən sizi Azərbaycanda salamlayır və şadam ki, siz respublikamıza gəlmisiniz. Söz yox ki, mən öz borcumu verəcəyəm və Siz məndən müsahibə alacaqsınız. Sizə minnətdaram ki, mənim üçün ağır dövrdə - 1990-cı və ya 1991-ci ildə, mən Naxçıvanda yaşadığım dövrdə siz həqiqətən Sankt-Peterburqdan Naxçıvana

gəldiniz və mənimlə söhbət etdiniz. O dövrdə Naxçıvan blokadada idi, - yeri gəlmişkən, indi də blokadadır, lakin bu gün ona kömək göstərməyə hər halda imkanımız var, - mən Moskvada və Bakıda məruz qaldığım təqiblərdən can qurtararaq oraya getmişdim və adi bir sakin kimi orada yaşayırdım. Yadımdadır, suallarınıza cavab verdim və sonra siz mənimlə müsahibəni "Ças pik" qəzetində dərc etdirdiniz. Mən sizə buna görə, həmçinin ona görə təşəkkür edirəm ki, siz söhbətimiz barəsində vicdanlı hərəkət etdiniz və hər şeyi dediyim kimi dərc etdirdiniz. Buna görə də mən sizinlə görüşməyə çox şadam. Güman edirəm ki, bu gün, ya da sabah sizinlə xüsusi olaraq görüşəcəyəm.

İndi də sizin sualınız barədə. Deməliyəm ki, Rusiya nümayəndə heyətinə başçılıq edən Rusiya Federasiyasının baş naziri cənab Çernomırdın və Rusiyanın xarici işlər naziri cənab Primakov bu prosesdə çox fəal iştirak etdilər. Mən onlarla sammitdən əvvəl də, sammit zamanı da görüşdüm. Onlar mənim mövqeyimi başa düşdülər və ümumi sənədə konsensus verməməyimə rəğbətlə yanaşdılar. Lakin bununla yanaşı, digər nümayəndə heyətinin rəhbərləri kimi, onlar da çox narahat idilər ki, sammit sənəd qəbul edilmədən başa çata bilər. Bildiyiniz kimi Rusiya Minsk qrupunun həmsədridir, buna görə də Rusiyanın üzərinə xüsusi məsuliyyət düşürdü. Həmçinin Minsk qrupunun həmsədri olan Finlandiya ilə birlikdə Rusiya Lissabon Zirvə toplantısı ərəfəsində Helsinkidə təklif irəli sürmüşdü və bu təklif sammitin yekun sənədinin 20-ci maddəsinin prinsipcə əsasını təşkil etmişdi. Lakin Ermənistanın veto qoyması nəticəsində bu maddə qəbul olunmadı. Alternativ qərar axtarmağa başlandıqda Rusiya nümayəndə heyəti, cənab Çernomırdın və cənab Primakov bu işdə çox yaxından iştirak etdilər və buna görə mən onlara minnətdaram.

Rusiya nümayəndə heyətinin başçısı, baş nazir cənab Çernomırdın ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında bəyanatı qəbul olunan zaman da çıxış etdi və zənnimcə, bu bəyanatı çox güclü dəstəklədi və əmin etdi ki, Rusiya bu münaqişənin aradan qaldırılması üçün hər şey edəcəkdir. Mən çox razıyam. Burada, sizin dediyiniz kimi, diplomatik nəzakət yox idi, real dəstək var idi.

Sual: Bu gün Azərbaycanın dəqiq xarici siyasət strategiyası sayəsində Ermənistanın beynəlxalq meydanda təklənməsi artıq bir faktdır. Odur ki, Yuqoslaviya barəsində görülmüş tədbirin ATƏT çərçivəsində Ermənistan barəsində də həyata keçirilməsi, yəni Ermənistanın ATƏT forumlarında səs hüququndan məhrum edilməsi mümkündürmü?

Cavab: Bilirsiniz ki, mən ATƏT-in adından danışa bilmərəm. Lakin şəxsən mən istəməzdim ki, Ermənistan barəsində belə qərar qəbul edilsin. Mən bu gün də, Lissabonda da bildirmişəm ki, biz hər halda Azərbaycan ilə Ermənistan arasında qarşılıqlı anlaşma yaratmaq istəyirik. Ermənistan nümayəndə heyətinin Lissabonda özünü destruktiv aparmasına baxmayaraq, ümidvaram ki, ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin bütün ATƏT üzvləri adından məlum bəyanatı qəbul edildikdən sonra artıq Ermənistanda düşüncələr və qarşılıqlı anlaşmaya nail olmağımız, danışıqlar prosesini daha da gücləndirməyimiz, əlbəttə, sammitin bəyanatında öz əksini tapmış üç prinsip əsasında gücləndirməyimiz üçün yaxın ki, müəyyən addımlar atacaqlar.

Sual: Cənab prezident, Xəzəryanı dövlətlərin noyabrda Aşqabadda axıncı görüşündə Xəzərin statusu haqqında qəti qərar yenə də qəbul edilmədi. Məni maraqlandıran budur ki, indi bu məsələnin həlli hansı mərhələdədir və statusun perspektivi necədir?

Cavab: Bilirsinizmi, Xəzər dənizinin statusu haqqında indi hər hansı bir qərar qəbul etmək son dərəcə çətinidir. Hətta deyərdim ki, əslində qeyri-mümkündür. Xəzərin statusunu müəyyənləşdirmək məqsədi ilə hər hansı bir əsas işləyib hazırlamaq üçün cəhdlər göstərilir. Məsələn, mən hesab edirəm ki, buna çox vaxt, bəlkə də illərlə vaxt gedəcəkdir. Azərbaycanın mövqeyinə gəldikdə, biz onu noyabrın 12-də Aşqabadda Xəzəryanı ölkələrin xarici işlər nazirlərinin görüşü zamanı bildirmişik. Azərbaycanın və Qazaxıstanın mövqeyi eyni olmuşdur - biz Xəzərin təkindən, onun mineral resurslarından istifadə olunması üçün Xəzər dənizini sektoralara bölməyi təklif edirik. Digər üç ölkə - İran, Rusiya və Türkmənistan başqa variant təklif edirlər. Bu variant nəinki təkcə bizim üçün, hesab edirəm ki, prinsipcə məqbul deyildir. Buna görə də orada heç bir qərar qəbul edilmədi. Belə bir ümumi bəyanat verildi ki, nazirlərin görüşü oldu və onlar Xəzər dənizinin statusu problemləri barədə fikir mübadiləsi apardılar. Doğrudur, orada Rusiya, İran və Türkmənistan Xəzər dənizinin bu ölkələrə aid sahil sularındakı resurslardan istifadə olunması üçün müştərək şirkət yaradılması haqqında saziş imzaladılar. Biz buna etiraz etmirik, yarada bilirlər - qoy yaratsınlar.

Sual: Cənab prezident, Azərbaycan NATO-nun üzvü olmaq niyyətindədirmi? Azərbaycan hansı təşkilatı regionda sabitliyin və sülhün təminatçısı, habelə bölgədəki mövcud regionlararası, millətlərarası münaqişələrin aradan qaldırılmasının təminatçısı hesab edir? Ermənistanla birbaşa dialoq barəsində Siz nə düşünürsünüz? Bu, mümkündürmü?

Cavab: Birinci suala cavab olaraq deyim ki, biz 1994-cü ildə NATO-nun "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramını imzaladıq və bu proqram çərçivəsində NATO ilə əməkdaşlıq edirik.

O ki qaldı ikinci sualınıza, yəni Azərbaycanın hansı təşkilatı sabitliyin və münaqişəni aradan qaldırmağın təminatçısı hesab etməsi barədə suala, bilirsinizmi, indi Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin dincliklə həlli məsələsi müzakirə olunur. Bu məsələ ilə əlaqədar ATƏT-in və onun yaratdığı Minsk qrupunun, Minsk konfransının müvafiq tədbirləri həyata keçirilir. ATƏT Minsk konfransını 1992-ci ildə, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün xüsusi olaraq yaratmışdır. Biz belə hesab edirik ki, ATƏT-in Minsk qrupu, Minsk konfransı Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin tənzimlənməsinə nail olmaq üçün daha böyük imkanlara malikdir. Buna görə də biz ATƏT çərçivəsində Minsk qrupu ilə əməkdaşlığı davam etdirəcəyik, xüsusən də tənzimlənmənin əsas prinsiplərinin öz əksini tapdığı ATƏT bəyanatını, sənədini əldə etdikdən sonra. Əlbəttə, bununla yanaşı, biz danışıqlar prosesinin gedişinə müsbət təsir göstərmək üçün bütün beynəlxalq təşkilatlardan, o cümlədən, BMT-dən, habelə başqa ölkələrə nisbətən buna daha böyük imkanları olan ABŞ, Rusiya kimi dövlətlərlə ikitərəfli münasibətlərimizdən də istifadə edirik. Biz bundan sonra da bu imkanlardan istifadə edəcəyik. Ancaq biz hesab edirik ki, ATƏT və Minsk qrupu Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün mühüm vasitədir.

Üçüncü sual ilə əlaqədar deyim ki, Ermənistanla Azərbaycan arasında bilavasitə dialoq, əlbəttə, kəsilməmişdir. Bu dialoqu Azərbaycan prezidentinin nümayəndəsi Vəfa Quluzadə və Ermənistan prezidentinin nümayəndəsi Libaridyan aparmışlar. Lissabonda prezident cənab Ter-Petrosyanla görüş zamanı da biz razılığa gəldik ki, bu dialoq fəal surətdə davam etdirilsin. Yeri gəlmişkən, Ter-Petrosyan sammitin yekun iclasında da bu cür bəyanat vermişdir.

Sual: Cənab prezident, Azərbaycanın Avropa Şurasına daxil olması haqqında danışıqlar indi hansı mərhələdədir?

Cavab: Siz bilirsiniz ki, bizi oraya, özlərinin dediyi kimi, dəvət olunmuş qonaq, yaxud Avropa Şurasına namizəd kimi qəbul ediblər. Ümidvarıq ki, təxminən gələn ilin əvvəllərində Azərbaycan Avropa Şurasına qəbul ediləcəkdir.

Sual: Bundan əvvəlki Zirvə toplantısında - Budapeştdə Ermənistanın mövqeyi indiki kimi sərt olmamışdır. O vaxtdan iki il keçmişdir və elə təsəvvür yaranır ki, indi bütün atəşkəs dövrü ərzində ən gərgin günlər başlayır. Sizcə, bununla əlaqədar Lissabon sammiti yekunlarının real əhəmiyyəti nədən ibarətdir və dəyişmiş vəziyyətdə Rusiyanın rolu necə ola bilər?

Cavab: Bilirsinizmi, sammitin yekunu ondan ibarətdir ki, onun son, əsas sənədində münaqişədən bəhs olunmur, çünki 20-ci maddə Ermənistanın təkidi ilə çıxarılmışdır. Lissabon sammitinin daha bir sənədi var - bu, fəaliyyətdə olan sədrin sammit adından verdiyi bəyanatdır. Mən demişəm və təkrar edirəm, - bu yaxşı zəmindir və hesab edirəm ki, mühüm sənəddir. Bu sənəd tam sülhə nail olmaq, münaqişəni aradan qaldırmaq üçün Ermənistanla Azərbaycan arasındakı danışıqlarda yeni mərhələ açır. Çünki Ermənistan Minsk qrupu çərçivəsində görüşlər zamanı Azərbaycanın ərazi bütövlüyündən söhbət gedən formulu qəbul etməkdən boyun qaçırdı. Son vaxtlar onlar hətta o dərəcəyə çataraq bildirmişlər ki, Dağlıq Qarabağ öz müqəddəratını Azərbaycanın tərkibindən kənarda təyin edə bilər - aydın deyil ki, harada və necə. Ona görə də indi, Ermənistan istisna olmaqla, sammitin bütün iştirakçıları, ATƏT üzvləri bu bəyanata səs verdiyi bir vaxtda - özü də bu bəyanat qəbul edilərkən Amerika Birləşmiş Ştatlarının da, Rusiyanın da, Finlandiyanın da nümayəndələri çıxış edib bildirdilər ki, onlar bu bəyanatı dəstəkləyirlər və danışıqlar məhz onun əsasında aparılacaqdır, Avropa Birliyinin 15 ölkəsi adından İrlandiyanın baş naziri çıxış etdi və bu üç prinsipi dəstəklədiyini bildirdi, - bütün bunlar sülh danışıqlarının aparılması üçün tamamilə yeni səhifə, yeni mərhələ açır. Sammitdən sonra Ermənistan tərəfi öz mövqelərini yenidən nəzərdən keçirib müəyyən dərəcədə dəyişməlidir. Ümidvaram ki, biz dialoqu davam etdirəcək və sülhə nail olmaq üçün bu prinsiplər əsasında daha intensiv danışıqlar apara biləcəyik.

Rusiyanın roluna gəldikdə, Rusiya Minsk qrupunun həmsədrisi olaraq qalır. Finlandiya Minsk qrupunda bundan sonra həmsədr olmayacaq və onun yerini başqa dövlət tutacaqdır. Rusiya isə həmsədr olaraq qalır. Buna görə də həm Minsk qrupunun həmsədrisi, həm də Zaqafqaziya bölgəsinə, Ermənistana və Azərbaycana çox yaxın münasibəti olan ölkə kimi Rusiya bu münaqişənin həllində, sülh əldə edilməsində, şübhəsiz, çox böyük rol oynaya bilər. Mən buna ümid bəsləyirəm.

Sual: Hörmətli prezident, Lissabonda çətin mübarizəniz zamanı Sizə ən çox hansı ölkə dəstək verdi? Türkiyənin mövqeyini necə qiymətləndirirsiniz? Lissabon Zirvə toplantısının prinsiplərinə uyğun olaraq qarşıdakı illərdə Azərbaycan xalqı Türkiyədən nə kimi yardım gözləyir? Bir də, Siz nə üçün rusca danışırırsınız?

Cavab: Mən rusca verilən suallara rusca cavab verirəm, buna görə də siz gərək mənə üzrlü hesab edəsiniz.

Mən sizə bildirmək istəyirəm ki, orada bizim mövqeyimizi, demək olar, bütün dövlətlər dəstəkləyirdilər. Ancaq aydındır ki, bu problemlə birinci növbədə məşğul olan Minsk qrupunun dövlətləridir. Onların arasında Amerika Birləşmiş Ştatları da, Rusiya da, Türkiyə də, Almaniya da, Fransa da, Finlandiya da və başqa dövlətlər də var. Onların hamısı bizim mövqeyimizi dəstəkləyirdi. Başqaları da dəstəkləyirdi. Mən orada çox görüşlər keçirdim. Məsələn, ABŞ-ın vitse-prezidenti cənab Qor, Rusiyanın baş naziri cənab Çernomırdin, Almaniyanın xarici işlər naziri cənab Kinkel, Fransanın xarici işlər naziri cənab Erve de Şarett, Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri cənab Rifkind və digər şəxslər - prezidentlər, baş nazirlər ilə görüşdüm. Ümumiyyətlə, biz çox görüşlər keçirdik. Türkiyənin cümhur başkanı, əziz dostum Süleyman Dəmirəl bizim bu məsələlərlə daim məşğul olur. Mən Lissabona gələn günü, yəni dekabrın 1-də Süleyman Dəmirəl ilə xüsusi görüş keçirdik. O mənə Türkiyənin Lissabondakı səfirliyinə dəvət etdi. Orada biz bu məsələni də müzakirə etdik. Türkiyə bizim mövqeyimizi daim dəstəkləmişdir - keçmişdə də, Lissabonda da.

Biz Türkiyədən nə gözləyirik? Onu gözləyirik ki, Türkiyə bundan sonra da bizimlə birlikdə olsun, bizim yanımızda olsun. Türkiyənin cümhur başkanı Süleyman Dəmirəl də, ölkənin digər rəhbərləri də deyirlər ki, Azərbaycanın dərdi Türkiyənin dərdidir, Azərbaycanda güləndə Türkiyədə də gülürlər, Azərbaycanda kədərləndə Türkiyədə də kədərlənirlər. Bax, bu, doğrudan da, bizim dostluğumuzun, qardaşlığımızın prinsipidir. Biz dostluğumuzu məhz bu prinsip əsasında davam etdirəcəyik.

Sual: Cənab prezident, Siz sammitin birinci günündə edilən çıxışdan sonra Levon Ter-Petrosyanla keçirdiyiniz görüşdən danışdınız. Sammitin əhəmiyyətini dərk edərək biz bu görüşün gedişini Portuqaliyadan peyk vasitəsilə birbaşa verilişdə izləyirdik. Sammit bitdi və bu zaman Sizin Ter-Petrosyanla kiçik bir dialoqunuz oldu. Maraqlıdır, bu zaman nə danışdınız? Sualımın davamı olaraq soruşmaq istəyirəm: Sizə elə gəlmirmi ki, diplomatiyanın güclü və ya zəif olması praktikası diplomatiya arxayınçılığına gətirib çıxarır? Çox sağ olun.

Cavab: Siz sammit bitəndən sonra Ter-Petrosyanla olan görüşümüzü də deyirsiniz? Bəli, həmin dialoq ondan ibarət oldu ki, biz bir gün əvvəl danışmışdıq və danışığımızın sonunda prezident Ter-Petrosyan da, mən də bəyan etdik ki, bir-birimizə qarşı sərt çıxışlarımıza baxmayaraq, biz danışılar prosesini davam etdirəcəyik - Minsk qrupu çərçivəsində danışılar aparacağıq və birbaşa danışılar da davam etdiriləcəkdir. Həmin bir neçə saniyəlik görüşümüz də bunun təsdiqinə həsr olunmuşdu.

O ki qaldı diplomatiyanın güclü və ya gücsüz olmasına, bilirsinizmi, bunlar bir növ nəzəri fikirlərdir. Mən buna vaxt itirmək istəmirəm.

Sual: Siz MDB-nin gələcəyini necə görürsünüz?

Cavab: Mən MDB-ni indikindən daha təsirli birlik kimi görmək istərdim. Ona görə ki, MDB onu görmək istədiyimiz səviyyəyə hələ gəlib çıxmamışdır. Dünyada nümunə ola biləcək misallar var. Məsələn, Avropa Birliyi, digər ittifaqlar. Elə etmək lazımdır ki, MDB-nin fəaliyyətində qarşılıqlı münasibətlərdə demokratik prinsiplər üstünlük təşkil etsin. Gərək MDB öz fəaliyyətinin üstün istiqamətlərini müəyyənləşdirsin, ayrı-ayrı sahələrə səpələnməsin. Aydın ki, MDB öz təşəkkül dövrünü yaşayır və bu dövrdə qarşıya olduqca çoxlu çətinlik çıxır. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, MDB öz müstəqilliyini yenidən əldə etmiş olan ölkələrdən ibarətdir. Hər ölkənin öz problemləri var, xüsusən də iqtisadi-sosial sahədə. Odur ki, belə bir şəraitdə MDB-nin, məsələn, Avropa Birliyi səviyyəsində olması barədə düşünmək sadələşmələr olardı. Görünür, illər, bəlkə də çox-çox illər gərək ki, biz bu səviyyəyə gəlib çataq. Lakin biz buna nail olmağa çalışmalı, bu yolla getməliyik. Misal üçün, Azərbaycan bunu istəyir.

Sual: Hörmətli prezident, iki ildən sonra ziyarət etdiyim Azərbaycan həqiqətən çox böyük nailiyyətlər əldə etmişdir. Buna neftdən əldə olunacaq gəliri də əlavə etsək, görürük ki, gələcəkdə Azərbaycanı daha böyük uğurlar gözləyir. Sualım belədir - boru kəmərləri ilə neft nə vaxt axacaq? Azərbaycan neftdən gəliri nə vaxt götürməyə başlayacaq? Təşəkkür edirəm.

Cavab: Əvvəla, təşəkkür edirəm ki, siz iki il bundan öncə gördüklərinizi indi müqayisə edərək ədalətli olaraq, Azərbaycanda baş vermiş dəyişiklikləri görmüşünüz və bu barədə öz sözlərinizi dediniz. Təşəkkür edirəm. Ona görə ki, bəzən ölkəmizə gələn bir para adamlar vəziyyəti düzgün qiymətləndirə bilmirlər. İkincisi, öz ölkəmizin daxilində elə adamlar var ki, onlar müxalifətdə olduqlarına görə Azərbaycanda baş verən hər şeyi qara eynəklə görürlər və hər bir şeyi də pis qiymətləndirirlər. Odur ki, bu müsbət qiymətinizə görə sizə təşəkkürümü bildirirəm.

Azərbaycanda iqtisadiyyat sahəsində baş vermiş dəyişikliklər doğrudan da mövcuddur. Bunlar Azərbaycanın yeritdiyi iqtisadi siyasətin, iqtisadi islahatlar aparılmasının, özəlləşdirmə prosesinə başlanmasının, torpaq islahatının həyata keçirilməsinin, torpağın şəxsi mülkiyyətə verilməsi haqqında qanun qəbul olunmasının, idxal-ixrac prosesinin liberallaşdırılmasının və ümumiyyətlə, iqtisadiyyatda liberallaşdırma prosesinin nəticəsidir.

Şübhəsiz ki, biz Azərbaycanın qapılarını açaraq xarici şirkət və firmaları ölkəmizə dəvət edirik. Ola bilsin ki, keçən illərdə sabitlik olmadığından Azərbaycana o qədər də etibar etmədilər və çoxları da gəlmirdi. Artıq son iki ildə Azərbaycanda tam sabitlik var və bunu da xarici ölkələrin şirkətləri görür, nəticədə Azərbaycana qoyulan investisiyalar gündən-günə artır. Söz yox ki, bunlar bizim imzaladığımız neft müqavilələri ilə əlaqədar qoyulan investisiyalardır. Güman edirəm ki, bizim neft müqavilələrimiz vaxtında həyata keçirilir. Bir-iki ay bundan öncə mən bu barədə məlumatı dinlədim. Mənə verilən hesabat göstərir ki, nəzərdə tutulan proqram vaxtında həyata keçirilir. Biz heç bir şeydə gecikmirik. Azərbaycandan nefti ixrac etmək üçün Rusiyadan keçən boru kəməri bu ilin sonunda hazır olacaq. 1998-ci ilin sonunda isə Azərbaycandan Qərbi Gürcüstan ərazisi ilə

Qara dənizin Supsa limanına gedən boru kəməri çəkilib başa çatdırılacaqdır. Bu boru kəmərinin inşasına 1997-ci ildə başlanacaqdır. Biz böyük boru kəməri barədə də düşünürük. Güman edirəm ki, 1997-ci ildə bu barədə qərar qəbul olunacaqdır.

Mən bilirəm, Türkiyə ictimaiyyəti maraqlanır ki, Bakı - Ceyhan boru kəməri olacaqmı? Mən istəyirəm ki, bu olsun və bunun üçün də çalışıram.

Sual: Cənab prezident, iki il bundan qabaq ağayi Həsənovla mənim müsahibəm oldu. O bildirdi ki, Azərbaycanın həm daxili, həm də xarici siyasəti Azərbaycanın neftindən asılıdır. İndiki vəziyyətdə Azərbaycanın daxili siyasətində də, xarici siyasətində də birinci məsələ Qarabağ problemidir. Sizin fikrinizcə, Xəzər nefti Qarabağ probleminin həllinə nə dərəcədə kömək edəcək?

Cavab: Mən bilmirəm, kim sizə deyib ki, Azərbaycanın daxili və xarici siyasəti Azərbaycan neftindən asılıdır. Deyirsiniz ki, bunu Həsənov bildirib? Mən belə hesab etmirəm, Həsənov da belə hesab etmir. Bizim xarici və daxili siyasətimiz heç bir şeydən asılı olmayan, Azərbaycan Respublikasının milli mənafeələrini qoruyan, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyini təmin edən, Azərbaycanı Dünya Birliyində bərabər hüquqlu dövlət etməyə yönəldilən bir siyasətdir.

Daxili siyasətimiz Azərbaycanda demokratik hüquqi dövlət qurmaqdır, demokratik prinsipləri inkişaf etdirmək, bərqərar etmək, insan azadlığını, söz azadlığını, mətbuat azadlığını, vicdan azadlığını təmin etməkdir. Bunlar daxili siyasətimizdir və eyni zamanda iqtisadi islahatlar aparmaq, özəlləşdirmə proqramını həyata keçirmək, torpaq islahatı keçirmək, torpağı şəxsi mülkiyyətə vermək və beləliklə də bu iqtisadi islahatlarla Azərbaycanın iqtisadiyyatını canlandırmaqdır. Azərbaycanın böyük iqtisadi potensialı var. Hesab edirəm ki, Azərbaycanda torpaq islahatı başa çatdırılsa, - bunun üçün 2-3 il lazımdır, - Azərbaycanın təbiəti, ümumi torpaqları çox böyük məhsul verəcək və iqtisadiyyatımızın böyük bir hissəsini təşkil edəcəkdir. Azərbaycan həmçinin böyük sənaye potensialına malikdir. Özəlləşdirmə həyata keçirildikdən sonra Azərbaycanın sənaye potensialı yeni bir mərhələyə qədəm qoyacaqdır. Bunun özü də böyük bir nəticə verəcəkdir. Gələcəkdə neft sənayesindən əldə edəcəyimiz nailiyyətləri də bunun üstünə əlavə edim. Bütün bunlar həm daxildə Azərbaycanın sosial-iqtisadi vəziyyətini xeyli yaxşılaşdıracaqdır, həm də xarici ölkələrlə ticarət əlaqələri üçün, iqtisadiyyatımızı dünya iqtisadiyyatına bağlamaq üçün şərait yaradacaqdır.

O ki qaldı Qarabağ məsələsinin həllinə neftin nə dərəcədə kömək edə bilməsinə, ola bilər, kömək edə bilsin. Amma bunları bir-birinə bilavasitə bağlamaq olmaz.

Sual: Ermənistan ərazisində Rusiya hərbi bazalarının yerləşdirilməsi haqqında saziş bağlanmışdır. Bu saziş çox uzun müddət nə Rusiya Dövlət Duması tərəfindən, nə də Ermənistan parlamenti tərəfindən təsdiq edilməmişdir, dünən Ermənistanın konstitusiya məhkəməsi bu sazişin Ermənistan konstitusiyasına müvafiqliyi barədə vaxtından əvvəl qərar çıxarmış və onun təsdiq olunmasını tövsiyə etmişdir. Siz burada Lissabon sammitinin hər hansı bir nəticəsi olduğunu görürsünüzmü? Təşəkkür edirəm.

Cavab: Verdiyiniz məlumata görə sizə təşəkkür edirəm. Mən bunu bilmirdim. Bəlkə də müəyyən bir qarşılıqlı əlaqə var. Mən bunu bilmirəm. Mən prinsipcə hesab etmişəm və

edirəm ki, Rusiya Federasiyasının Zaqafqaziya ərazisində, xüsusən Ermənistanda hərbi bazalarının olmasına heç bir lüzum yoxdur. Onlar nəyə gərəkdir, - mən başa düşmürəm. Məsələn, mən hesab edirəm ki, bu tamamilə lazım deyildir. Əgər Ermənistan saziş bağlayıb onu indiyədək təsdiq etməmişdirsə, dünən isə konstitusiya məhkəməsi sazişin təsdiqlənməsi barədə rəy vermişsə, bu, Ermənistanın daxili işidir. Mən Zaqafqaziya ərazisində Rusiya Silahlı Qüvvələrinin yerləşdirilməsinin prinsipcə əleyhinəyəm.

Sual: Möhtərəm prezidentimiz, Lissabon sammitində Azərbaycan nümayəndə heyəti nə mümkünsə, ona nail oldu, Budapeşt sammiti ilə müqayisədə irəliyə doğru önəmli addım atdı. Lakin bu dəfə də ermənilər Qarabağ münaqişəsinin həllində Azərbaycanın mövqeyindən düzgün nəticə çıxarmadılar. Bir sözlə, Dağlıq Qarabağa yüksək status verilməsi, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisinin təhlükəsizliyinə təminat onları razı salmır. İndi hamını bir məsələ düşündürür: Bundan sonra ermənilərlə sülh danışıqları hansı yöndə aparılacaqdır?

Cavab: Elə həmin yöndə aparılacaqdır. Yəni Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün tanınması, Dağlıq Qarabağa Azərbaycan dövlətinin tərkibində yüksək status verilməsi prinsipləri Lissabon sammitində ATƏT-in üzvü olan dövlətlər tərəfindən dəstəklənib, qəbul edilibdir. Biz danışıqları da bu prinsiplər əsasında aparacağıq.

Sual: Möhtərəm prezident, Sizdən əvvəlki dövlət rəhbərləri Dağlıq Qarabağla bağlı keçirilən beynəlxalq görüşlərdə heç bir müsbət nəticə əldə edə bilməmişlər. Siz hələ Naxçıvanda blokada şəraitində olarkən Jeleznovodsk danışıqlarının uğursuz nəticələrini xalqa açıqlamışdınız. Siz dövlət rəhbəri olduqdan sonra bütün qüvvənizi Dağlıq Qarabağda sülh əldə olunmasına və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün qorunmasına sərf edirsiniz. Atəşkəs və Lissabondakı qələbə buna bir daha sübutdur. Cənab prezident, Lissabon Zirvə toplantısından sonra Azərbaycan xalqı Sizin siyasi müdrikliyiniz sayəsində hansı qələbəni gözləyə bilər? Çox sağ olun.

Cavab: Bilirsinizmi, biz məsələni sülh yolu ilə həll etmək istəyirik. Məsələnin sülh yolu ilə həll olunmasına "qələbə" sözü o qədər də uyğun deyildir. Qələbə adətən vuruşlarda, döyüşlərdə olur, kimsə kiməsə qalib gəlir. Ancaq məsələni sülh yolu ilə həll etmək üçün danışıqlar lazımdır, qarşılıqlı razılıq lazımdır, bir-birinə müəyyən güzəştlərə getmək lazımdır, müəyyən kompromislər lazımdır. Biz məhz belə halda, bu yolla sülh əldə edə bilərik. Sülhün əldə edilməsi heç kəsin qələbəsi deyildir - nə Azərbaycan tərəfinin, nə də Ermənistan tərəfinin. Bu, ümumi qələbədir. Sülh Azərbaycan üçün o deməkdir ki, Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri Ermənistan silahlı qüvvələrindən təmizlənməli, o silahlı qüvvələr oradan çıxarılmalı, didərgin düşmüş vətəndaşlarımız Azərbaycanın işğal olunmuş torpaqları təmizləndikdən sonra öz yerlərinə qayıtmalıdır. Ermənistanla Azərbaycan arasında sülh müqaviləsi bağlanmalı, bir-birinə qarşılıqlı inam yaranmalı, bir-birinə olan düşmənçilik, ziddiyyətlər aradan götürülməlidir, keçmiş əlaqələrimizi bərpa etməliyik. Yaralarımız nə qədər dərin olsa da, itkilərimiz nə qədər çox olsa da, bu itkilər bizə nə qədər ağır olsa da, biz irəliyə baxmalıyıq. Ermənistanla Azərbaycan arasında daim düşmənçilik münasibətləri saxlamaq olmaz. Mən bunu Lissabonda prezident Ter-Petrosyanla görüşdə ona da bildirdim və dedim: Əgər siz düşünürsünüz ki,

Azərbaycanla Ermənistan daim düşmən olacaq - bu, mümkün deyil, belə olmayacaqdır. Zaman keçəcək, biz sülh əldə edəcəyik, qonşuluq münasibətlərimiz, ticarət və iqtisadiyyat sahəsində əlaqələr bərpa olunacaqdır. Bu, həm Ermənistan, həm də Azərbaycan vətəndaşlarının, həm erməni xalqının, həm də Azərbaycan xalqının rifahı naminə olacaqdır.

Bu yolla getdikdə, şübhəsiz, qələbədən söhbət ola bilməz. Burada söhbət qarşılıqlı razılıqdan gedir. Biz bu yolla gedəcəyik.

Sual: Son vaxtlar Qafqazdakı bütün münaqişə ocaqlarında prezident seçkiləri keçirilməsinə cəhd göstərilir, o cümlədən də qondarma "Dağlıq Qarabağ Respublikası"nda. Sizcə, bu, təsadüfdür, yoxsa hansısa böyük məqsədyönlü siyasətin tərkib hissəsidir?

Cavab: Bilirsinizmi, buna birmənalı cavab vermək mümkün deyildir - bu, təsadüfdür, yaxud da məqsədyönlü siyasətin nəticəsidir. Ola bilər, təsadüf də var, ola bilər, məqsədyönlü bir siyasətdir. Bunun o qədər də böyük əhəmiyyəti yoxdur.

Sual: Əgər Ermənistan ATƏT-in Lissabon sammitinin yekun bəyannaməsinə əlavə edilmiş bəyanatın prinsiplərinə tabe olmasa, onda Azərbaycan hökuməti nə kimi tədbirlər görəcəkdir?

Cavab: Bilirsinizmi, Ermənistan həтта sammitin iclasında da bəyanat elan olunduqdan sonra onun əleyhinə çıxdı. Odur ki, Ermənistan bu bəyanata öz münasibətini bildirmişdir. Buna görə də biz Ermənistanın bu bəyanata tabe olacağını çətin ki, gözləyək. Lakin Ermənistan yaranmış gerçəkliklə hesablaşmaya bilməz. Axı bu bəyanatda göstərilmişdir ki, onu Minsk qrupunun bütün üzvləri və sammitin bütün iştirakçıları - ATƏT-in üzvləri dəstəkləyirlər. Əlbəttə, Ermənistan veto hüququndan istifadə edə bilərdi. Amma həmişə hamıya qarşı çıxış etmək onlar üçün yaxşı hal deyildir. Ermənistan bunu nəzərə almalıdır.

Sual: Möhtərəm prezident, vaxtınızı çox alsam da, bu münaqişədən ən çox zərər çəkmiş əhalinin mətbu orqanının - "Qarabağ" qəzetinin nümayəndəsi kimi bir neçə qısa və konkret sual verəcəyəm. Birinci sualım Lissabon sammiti ilə bağlıdır, yəni xalq, ayrılıqda götürsək, qarabağlılar bu Zirvə toplantısına böyük ümidlər bəsləyirdilər. İkinci sualım: Atəşkəsin uzanması bu münaqişənin Fələstin-İsrail münaqişəsinə yaxınlaşmasına zəmin yaratmırmı? Azərbaycan tərəfi güzəştlərə getdikcə, güzəştlərin sayını artırdıqca Ermənistan tərəfinin öz tələblərini daha da sərtləşdirməsini necə izah edə bilərsiniz və sərtləşmiş tələblərlə, yəni bizim güzəştlərimizlə barışmayan Ermənistanla danışıqlara getməyə dəyərmə? Üçüncü sualım sırf iqtisadi məsələlərlə bağlıdır. Azərbaycanda özəlləşdirmə prosesi artıq başlanmış və davam edir, eşitdiyimiz görə, aldığımız məlumatlara görə, 1997-ci ilin yanvarından vauçerlər paylanacaqdır. Bu baxımdan qaçqın əhali özəlləşdirmədən nə əldə edəcəkdir - itirilmiş torpaqları, dağıdılmış evləri, ləğv edilmiş mülkiyyəti və daha nəyi? Sağ olun.

Cavab: Mən artıq dedim ki, Lissabon sammitində əldə olunmuş sənəd Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin həll edilməsi üçün yeni bir mərhələ açır. Bir daha təkrar edirəm, çünki bu sülh danışıqlarını aparmaq üçün əsas prinsiplər müəyyən olunub və onlar o sənəddə öz əksini tapıbdir. Ona görə də hesab edirəm ki, Lissabon sammiti bizi bu məsələnin həllinə daha da yaxınlaşdırıbdır.

İkinci sualınıza cavab verirəm. Siz dediniz ki, guya məsələnin uzanması Fələstin-İsrail münaqişəsi vəziyyətinə gətirib çıxara bilər və biz güzəştlərə getdikcə Ermənistan da öz tələblərini sərtləşdirir. Əvvəla, demək istəyirəm ki, biz heç bir güzəştə getməmişik. Kimsə hesab edirsə ki, biz güzəştlərə getmişik, o, səhv edir. Təklif etdiyimiz üç elementdən ibarət formul əsla güzəşt deyil. Bu, Azərbaycanın mənafeələrini tamamilə təmin edən bir formuldur. O ki qaldı məsələnin uzanmasına, məsələ nə qədər tez həll edilsə, şübhəsiz, bir o qədər yaxşı olar. Amma məsələnin uzanmasının da obyektiv səbəbləri var. Əgər vaxtilə Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlılar çıxmasaydılar və rayonlarımız işğal edilməsəydi, şübhəsiz, münaqişəni daha asanlıqla aradan qaldırmaq mümkün olardı. Belə vəziyyət isə danışıqlar prosesini çox mürəkkəbləşdiribdir. Amma mən hesab edirəm ki, biz düz yoldayıq və məsələni də məhz bu yolla həll edə bilərik.

Özəlləşdirmə haqqında. Özəlləşdirmə iqtisadiyyatımızı canlandırmaq üçün əsas yoldur. Məlumdur ki, işğal olunmuş torpaqlardakı əmlakımız erməni işğalçıları tərəfindən tamamilə dağıdılıb. Ancaq o torpaqlar azad edildikdən sonra onların bərpa üçün xaricdən çox böyük kömək alacağıq. Bunun üçün beynəlxalq təşkilatlar, Ümumdünya Bankı bizə böyük vədlər veriblər. Bunun sayəsində həmin ərazilərdə hər şey bərpa ediləcək və insanlar öz yerlərinə qayıdacaq, orada olan öz əmlakından istifadə edəcəklər.

Vauçerlər isə yaşayış yerindən asılı olmayaraq, qaçqınlığından və ya öz daimi yerində yaşamasından asılı olmayaraq Azərbaycan əhalisinin hamısına veriləcəkdir. Hamı vauçerlərdən istifadə edəcəkdir, özü də hamı eyni hüquqla.

Sual: Siz Qafqazda əmin-amanlıq və sabitlik olmasının vacibliyini ATƏT-in Zirvə toplantısından əvvəl də, bu görüş zamanı da daim vurğulayırsınız. Sizin bu istəyiniz Türkiyə xalqı tərəfindən də dəstəklənir. Siz Lissabona gedərkən Türkiyədə bir nəqliyyat qəzası baş verdi. Mətbuatın yazdığına görə, qəza zamanı sabiq baş nazir, indiki xarici işlər naziri Tansu Çillərin əhatəsindən olan Abdulla Çatlı adlı birisi həlak olmuşdur. Bu adam Qafqazda, ən əvvəl Azərbaycanda bir sıra təxribatlar törətmişdir. Siz Abdulla Çatlının Azərbaycanda fəaliyyəti barədə hər hansı məlumatla maliksinizmi?

Cavab: Abdulla Çatlı da, onunla bağlı olan əhvalatlar da mənə məlum deyildir. Əgər Türkiyədə belə bir məlumat varsa və Abdulla Çatlı dediyiniz adam Azərbaycanda bir iş görübsə, yəni onun bir suçu varsa, mən sizdən də, bütün Türkiyədən də rica edərdim ki, araşdırıb bizə bir məlumat verəsiniz. Bir şey məlumdur ki, sizin televiziya və "Hürriyyət" qəzetində Fərman Dəmirqol adlı birisi bəyanatlar veribdir. O, Azərbaycanda həqiqətən bir neçə il yaşamışdır. Azərbaycanda Xalq Cəbhəsi iqtidarda olan zaman onu parlamentdə işə götürmüşdülər. Sonra isə burada 1995-ci ilin mart ayında Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsi tərəfindən dövlət çevrilişinə cəhd göstərilmişdir. O dəstənin başçısı Rövşən Cavadov idi. Həmin dövlət çevrilişi cəhdində Fərman Dəmirqol da iştirak etmişdir. Dəmirqol bu işdə suçludur. Ona görə də yaxşı olardı ki, o, öz günahından danışsın.

Sual: Türkiyədə həm hökumət, həm də ictimaiyyət Azərbaycanda baş verən hadisələri çox yaxından izləyir. Siz söylədiniz ki, Lissabon toplantısında Türkiyə Qarabağ məsələsində Azərbaycanı dəstəklədi. Lakin Türkiyədə belə fikirlər də var ki, Türkiyənin

bəzi siyasi dairələri Azərbaycanda daxili siyasi çəkişmələrə qarışırlar. Bu xəbərlər Azərbaycanda necə qarşılır?

Cavab: Türkiyə ilə Azərbaycan arasında, dövlətlərimiz və xalqlarımız arasında çox gözəl dostluq və qardaşlıq əlaqələri var. Mən bu əlaqələrin bundan sonra daha da genişlənməsini və daha da güclənməsini istəyirəm. Bilirəm ki, Türkiyənin dövlət və hökumət başçıları da, xüsusən cümhur başkanı, əziz dostum Süleyman Dəmirəl də mənimlə eyni fikirdədirlər. Dediğiniz kimi, Türkiyənin ayrı-ayrı siyasi dairələrinin Azərbaycanın daxili işlərinə qarışması, şübhəsiz, yararsız bir şeydir. Belə olmamalıdır. Həmin Fərman Dəmirqolun və onunla əlaqədar olan bəzi məmurların gördükləri iş orada məlumdur. O siyasi dairələr bilməlidirlər ki, Azərbaycanın daxili işlərinə qarışmaq olmaz.

Sual: Türkiyə bütün bu dövlət çevrilişi cəhdləri ilə bağlı hadisələri çox diqqətlə izləmişdir. Belə bir məlumat var ki, Siz bu dövlət çevrilişi cəhdi barədə Danimarkada olarkən Süleyman Dəmirəldən xəbər tutmuşdunuz. Övvəla, bu, belədirmi? İkincisi, Siz dediniz ki, Fərman Dəmirqol dövlət çevrilişi cəhdlərində iştirak etməkdə təqsirləndirilir. Amma o, Türkiyəyə xüsusi təyyarə ilə göndərilmişdir. Nə üçün o, məsuliyyətə cəlb edilməmişdir?

Cavab: Doğrudur, Türkiyənin cümhur başkanı, hörmətli Süleyman Dəmirəl Azərbaycanda belə bir qəsdin hazırlanması barədə mənə məlumat vermişdi. Lakin o vaxt mən bilmirdim ki, bu qəsddə Fərman Dəmirqol və digər Türkiyə vətəndaşları da iştirak edirlər. Qəsdin qarşısı alındıqdan sonra Fərman Dəmirqolu biz həbs etdik. Amma o, Türkiyə vətəndaşı olduğuna görə biz onu Türkiyəyə təhvil verdik.

Sual: Bu, Azərbaycan - Türkiyə münasibətlərinə necə təsir göstərir?

Cavab: Bunların heç birisi əlaqələrimizə, Azərbaycan-Türkiyə əlaqələrinə heç bir təsir göstərə bilməz. Əlaqələrimiz sarsılmazdır. Ona görə də belə kiçik işlər bizim böyük işlərimizə mane ola bilməz.

Sual: Hörmətli prezident, bir az öncə Siz Fərman Dəmirqolun suçlu olduğunu söylədiniz. Onun günahkar olduğu barədə dəlil-sübut varmı?

Cavab: Bəli, onun suçlu olması haqqında Türkiyənin müvafiq orqanlarına lazımi məlumatlar verilibdir.

Sual: Hörmətli prezident, biz Amerika - Azərbaycan əlaqələrini diqqətlə izləyirik. Sizinlə ABŞ prezidenti Bill Klinton arasında telefon söhbətləri, məktub mübadiləsi olur. Aranızda sıx bir təmas var. Bill Klintonun yenidən prezident seçilməsindən sonra onun siyasətində, daha doğrusu, ABŞ-ın siyasətində yeni bir mərhələ olacaqmı, Amerikanın Azərbaycanı dəstəkləməsi davam edəcəkmı?

Cavab: Mən Azərbaycan ilə Amerika Birləşmiş Ştatlarının əlaqələrinin çox yüksək səviyyədə olduğunu bildirmək istəyirəm. Biz bu əlaqələrimizi bundan sonra da davam etdirəcəyik. Mən cənab Bill Klintonun yenidən prezident seçilməsindən çox məmnunam. Çünki onunla bizim aramızda şəxsi əlaqələr yaranıbdir. Mən hesab edirəm ki, o, yenidən öz prezidentlik fəaliyyətinə başladıqdan sonra əlaqələrimizdə böyük tərəqqi olacaqdır.

Sağ olun, təşəkkür edirəm. Mən öz minnətdarlığımı bildirmək istəyirəm ki, siz bizə qonaq gəldiniz. Əgər hər hansı narahatlıq olubsa, nəzərə alın ki, mən dünən axşam Lissabondan çox gec qayıtmışam, bu gün səhərdən isə bütün bu məsələlərlə məşğul olmuşam. Odur ki, siz sabah burada qalıb qonağımız ola bilərsiniz.

Mən çox məmnunam ki, Türkiyə mətbuatından Azərbaycana müxbirlər gəliblər. Sizin hər birinizə təşəkkür edirəm, siz bizim qonağımızsınız. Əgər sizlərdən kimsə mənimlə şəxsən görüşmək istəyirsə sabah görüşə bilərik.

Hamınıza təşəkkür edirəm.

ATƏT-in İstanbul sammiti - 1999

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının İstanbul Zirvə görüşünə yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında yerli və xarici jurnalistlərə müsahibəsi

17 noyabr 1999-cu il

Sual: Cənab Prezident, qardaş Türkiyə Respublikasına növbəti səfəriniz barədə nə deyə bilərsiniz?

Cavab: Mən qardaş Türkiyə Respublikasına həmişə çox böyük həvəslə və məhəbbət hissi ilə gedirəm. Çünki bu, bizim üçün dost ölkədir. Mən çox məmnunam ki, XX əsrin sonunda ATƏT-in zirvə görüşü məhz Türkiyədə, - İstanbulda keçirilir. Bu, türk dünyası üçün və Türkiyə Cümhuriyyəti üçün, eləcə də bizim üçün çox böyük, əlamətdar hadisədir. Xalqımız, türk xalqı bununla fəxr edə bilər.

Məqsədımız aydındır - zirvə görüşündə iştirak etməkdir. Bilirsiniz ki, ATƏT-in zirvə görüşü dünya beynəlxalq təşkilatlarının ən mötəbər görüşlərindən hesab olunur. Çünki ümumiyyətlə, ATƏT 25 il bundan öncə yarandıqdan indiyə qədər həqiqətən dünyada həm sülhün, həm təhlükəsizliyin, həm də insan haqlarının qorunması, demokratiyanın inkişafı üçün çox böyük səylər qoyur və bu prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün həddən artıq fəaliyyət göstərir.

Ona görə də Azərbaycanın müstəqil dövlət olaraq inkişaf etməsi, ümumiyyətlə, bu təşkilatda olması və zirvə görüşündə iştirak etməsi - dünyanın ATƏT-ə daxil olan ölkələrinin dövlət başçıları, nümayəndə heyətləri ilə birlikdə iştirak etməsi, əlbəttə ki, bizim millətimiz üçün, Azərbaycan xalqı üçün çox əhəmiyyətlidir. Biz bununla fəxr edə bilərik. Biz fəxr edə bilərik ki, ölkəmiz, millətimiz, dövlətimiz müstəqildir və biz müstəqil dövlət olaraq dünyanın böyük dövlətləri ilə bərabər hüquqda belə bir təşkilatdayıq və bu təşkilatın zirvə görüşündə onlarla bərabər hüquqda iştirak edəcəyik. Məqsəd bundan ibarətdir.

Orada müzakirə olunacaq məsələlər məlumdur. Mən bu yaxınlarda bir qrup yazıçı və şairlə görüşümdə də bu barədə demişəm. Hər halda ATƏT-in üçüncü zirvə görüşüdür ki, mən Azərbaycanı təmsil edirəm. Birinci zirvə görüşü 1994-cü ilin dekabr ayında

Budapeştdə, ikincisi 1996-cı ilin dekabr ayında Lissabonda - Portuqaliyada olmuşdur. Nəhayət, indiki görüş İstanbuldadır. Çox məmnunam ki, Azərbaycan təmsil olunubdur. Azərbaycanın Prezidenti kimi, mən Azərbaycanı təmsil edəcəyəm və əvvəlki zirvə görüşlərində olduğu kimi, Azərbaycanın milli mənafeələrinə aid olan məsələlərin, şübhəsiz ki, həyata keçirilməsinə nail olacaq və nail olmağa çalışacağam. Azərbaycanın milli mənafeələri tamamilə qorunacaqdır.

Sual: Cənab Prezident, Azərbaycan bu görüşdən nə gözləyir?

Cavab: Hazırda bütün Avropa nə gözləyirsə, Azərbaycan da onu gözləyir. Çox şey gözləyir. Xartiya - Avropa regionunda sülhün və təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, demokratiyanın, Helsinki sazişinin digər prinsiplərinin inkişafı üçün bir çox vacib müddəaları əks etdirən siyasi bəyannamə qəbul olunacaqdır. Yəni, çox şey gözlənilir.

Sual: Cənab Prezident, Bakı-Ceyhan boru kəməri haqqında anlaşma imzalanacaqmı?

Cavab: Bakı-Ceyhan boru xətti ilə bağlı anlaşma üzərində bir ildir ki, çalışırıq. Bilirsiniz ki, beş ildir - 1994-cü ilin sentyabr ayından bəri Azərbaycan Bakı-Ceyhan boru xətti layihəsinin qəbul edilməsində aparıcı rol oynayıb, hegemonluq edibdir və buna nail olubdur. Bir il bundan öncə Ankarada bəyannamə imzalanandan sonra biz çox iş görmüşük. Bizim nümayəndə heyəti bu il ərzində demək olar ki, qısa fasilələrlə iki-üç aylarla Ankarada, İstanbulda Türkiyə ilə, Gürcüstanla, xüsusilə Türkiyə ilə birlikdə bu müqavilənin hazırlanması üçün çalışıbdir. Bu iş başa çatıb və müqavilə orada imzalanacaqdır.

Sual: Transxəzər təbii qaz kəməri ilə bağlı hansısa çərçivə anlaşması gözlənilirmi?

Cavab: O da imzalanacaqdır.

Sual: Cənab Prezident, siz orada Azərbaycanın adi silahlar kvotasının artırılması məsələsini qaldıracaqsınız mı?

Cavab: Sən mənə qulaq asdın. Biz dörd ildir bu məsələni qaldırıyıq. Ancaq buna nail ola bilmirik, çünki heç bir ölkənin kvotası qaldırılmır. Mən o vaxt ilk dəfə açıqladım və bir daha sizə deyirəm ki, Azərbaycanda olmuş hərc-mərclik, hakimiyyətsizlik, hakimiyyət uğrunda əsassız mübarizə Azərbaycanı belə bir faciəyə də düçar edibdir.

Bəli, 1992-ci ilin may ayında, Varşava paktı dağılandan sonra NATO ilə Rusiya arasında danışıqlar aparılan zaman, şübhəsiz ki, Rusiya başçılıq edərək, MDB dövlətlərini Daşkəndə toplamışdı ki, Varşava paktında, o cümlədən, Rusiyanın ərazisində olan silahların hansı ölkədə, hansı respublikada nə qədər saxlanması müəyyən edilsin.

Demək lazımdır ki, Azərbaycanın ekspertləri orada çox səmərəli fəaliyyət göstərmiş və yaxşı təkliflər hazırlamışdılar. Amma o vaxt Azərbaycanın dövlətçiliyi haqqında düşüncənən yox idi. Mütəllibov cinayət etdi, hakimiyyətdən getdi. Tərəfdarları bir-iki ay çalışdılar onu hakimiyyətə gətirsinlər. Bir yerə toplaşmış Xalq Cəbhəsi, Müsavat, başqaları xalqın o dövrdə Azərbaycana qarşı olan ədalətsizliyə, Sovet hakimiyyətinə, kommunist partiyasına qarşı qalxdığı bir zamanda bu fürsətdən istifadə edib hakimiyyəti ələ keçirməyə çalışdılar. Bu hakimiyyət mübarizəsindən də kim uddu, kim uduzdu? Yenə də Azərbaycan uduzdu! Birincisi, Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət pozuldu, dağıldı, Azərbaycan bərbad bir vəziyyətə düşdü. İkincisi də, belə bir məsələ həll olunduğu zaman Azərbay-

candan Daşkəndə normal bir nümayəndə heyəti, düşünülmüş təkliflərlə silahlanmış nümayəndə heyəti getmədi.

Bilirsiniz ki, may ayının 7-də ermənilər Şuşanı işğal etdilər, xatirinizdədir. Azərbaycanı böhran başlanmışdı, çünki hakimiyyətsizlik idi. May ayının 14-də Mütəllibovun tərəfdarları onu bir daha hakimiyyətə gətirdilər. Bəli, may ayının 15-də camaat, xalq topladı, onu hakimiyyətdən qovdu və düz elədi. Amma o vaxtlar xalqın fikri, məqsədi ilə hakimiyyət uğrunda mübarizə aparan və bu gün də o fikirlərindən hələ ki, daşınmayan insanlar hərəsi özü üçün düşünürdü. Millət haqqında, ölkəmiz, dövlət haqqında düşünən yox idi.

Ona görə də Daşkəndə kim gedib, kim getməyib - heç kəsə məlum deyildir. İki-üç il bundan öncə biz bu məsələni araşdıranda tapa bilmirdik ki, oraya kim gedib və müqaviləyə kim imza atıbdır. İmzaya baxırıq, heç kəs tanıya bilmir. Biri deyir ki, Rəhim Qaziyevin imzasıdır. Abbas Abbasov, - o, indi bu adamlardan bizim yanımızda olandır, - boynuna aldı ki, oraya gedibdir. Bəs imza kimindir? Deyir, mənimki deyildir. Bəs kiminkidir? Bəlkə Rəhim Qaziyevindir? Rəhim Qaziyevin imzası ilə tutuşdurdular, dedilər ki, yox, onun imzası deyildir. Nəhayət, tapdılar ki, o vaxtlar Nazirlər Soveti sədrinin müavini olub, Əzizbəyov, - hamının yadından çıxmış bir adamdır, yəqin ki, müvəqqəti işləmiş adamdır, - o imza atıbdır.

Ön böyük əhəmiyyətli, dövləti əhəmiyyəti olan məsələni bu cür həll etməkmi olar? Belə nümayəndə heyəti ilə həll etməkmi olar? Ekspertlər indi də sağdır, onlar danışirlər ki, o vaxt təklif hazırlamışdılar ki, Azərbaycanın ərazisi də, əhalisi də Cənubi Qafqazın o biri respublikalarından artıq olduğuna görə bizim kvota da artıq olmalıdır: 400, 415, 420. Buna da razılıq alınmışdı. Amma Rəhim Qaziyev gedib Qraçovla, filanla danışdı ki, onlar bunu hakimiyyətə gətirsinlər. Mütəllibov Moskvanın xüsusi xidmət orqanlarının əli ilə yenidən hakimiyyətə gələ bilmişdi. Xalq Cəbhəsi, Müsavat və başqa bu kimi təşkilatlar da birləşib hakimiyyəti əldə etmək istəyirdilər. Hərəsi öz mənafeələrinə nail olmaq üçün millətin mənafeyini qurban verdilər.

O vaxtdan biz düşmüşük bu tələyə. Mən dedim, bir də sizə təkrar edirəm ki, dörd ildir bu barədə bizimlə danışqlar aparırlar. Özü də Amerika Birləşmiş Ştatlarının yüksək nümayəndə heyətləri danışqlar aparır. Üç il bundan qabaq, Lissabon zirvə görüşü ərəfəsində gəldilər, burada danışqlar apardıq. Nəhayət, Lissabonda məna müraziət etdilər. Biz buna razılıq vermədik. Amma sonra gördük ki, kvotanı qaldırmaq mümkün deyildir. Lakin adi silahlar haqqında müqavilə də imzalanmalıdır, çünki imzalanmasa, bu, ola bilər, bizim region üçün daha böyük təhlükədir.

Siz bilirsiniz, Rusiya indi iddia edir ki, yeni müqavilə əsasında ona Qafqazda bu silahları daha çox saxlamağa icazə verilsin, Qafqazda vəziyyət ağırdır. Demək, bu müqavilə imzalanmasa, Rusiya harada nə qədər istəyirsə, gətirib o qədər də silah saxlayacaqdır. Başa düşürsünüzmü? Vəziyyət belədir. Ona görə də biz məcbur olduq, razılıq verdik. Bizə kvotanı heç kəs artırmayacaqdır.

Sual: Cənab Prezident, İstanbulda GÜÖAM çərçivəsində görüş keçiriləcəkmi?

Cavab: Ola bilər. Daha nə sözlünüz var? Bir belə adam yığılıbsınız, bir dəyə əməlli sual verə bilmirsiniz. Siz narahat deyilsinizmi ki, orada bir şey imzalanacaq mı? Görürəm, hamınız sakit olmusunuz. Bəs niyə sakit oludunuz?

Jurnalist: Yazıqlarla görüşdə hər şeyi demisiniz.

Heydər Əliyev: Yazıqlarla görüşdə. Mən yazıqlarla görüşməyəydim?.. Bilirsiniz, sizin əksəriyyətiniz müxalifətin hay-küyünə uyursunuz. Müsavat da onların başçılardan biridir. Bəli, hər şeyə uyursunuz. Ona görə də bu hay-küyün təsiri altına düşürsünüz.

Amma hay-küy edən adamlar heç vaxt Azərbaycanın milli mənafeələrini qoruyan olmayıblar, Azərbaycanın milli mənafeələri haqqında düşünən olmayıblar. Mən hamısının haqqında deyirəm. Onların hər biri 1988, 1989-cu illərdə Azərbaycanda xalq öz hüquqlarını müdafiə etmək üçün qalxdığı zaman sadəcə, çəvik olublar, üzə çıxıblar. Məqsədləri isə o olub ki, hakimiyyəti ələ keçirsinlər.

Elə bu günlərdə Elçibəy hansısa qəzetdə yazmışdı ki, Primakovla danışanda Primakov dedi ki, nə istəyirsən? Mən dedim ki, seçkilər keçirin - çünki bildirdik ki, o vaxt seçkilər keçirilsə, biz çoxluğu götürəcəyik. Demək, hakimiyyət mübarizəsi aparılırdı. Yəni o vaxt Dağlıq Qarabağ məsələsinin, hamı birləşib Azərbaycana qarşı olan hücumun qarşısını almaq üçün yox, belə bir gərgin vəziyyətdə hakimiyyət mübarizəsi aparırdılar. Bunu özləri etiraf edirlər.

Bunlar budur və on ildir hərdənbir belə şeyləri ortaya atır, hay-küy salırlar. Siz də düşürsünüz bu hay-küyün təsiri altına. Mən sizə məsləhət görürəm ki, öz ağılınızla işləyin. Həmin o adamlar ki, indi hay-küy salırlar - onlar daim bir-birinə düşmən olublar, bir-biri ilə rəqabət aparıblar. Biri o birisinə deyir ki, sən əlin qana batıb, o biri bu birisinə deyir ki, sən əlin qana batıbdır. Biri o birisinə deyir ki, sən günahkarsan, o birisi deyir...

İndi hamısı birləşib, nə var-nə var, fürsət düşüb ki, yenə də özlərini bir az göstərsinlər. O adamlardan indi kimsə Türkiyəyə getmək, orada nümayiş keçirmək istəyir. Kimsə burada hay-küy salır. Mənim xatirimdədir, keçmişdə Azərbaycanda belə bir söz vardı: filankəsi Biləcəridən o tərəfə tanıyan yoxdur? Bu söz yadınızdadırmı? İndi də işlədirlər - Biləcəridən o tərəfə tanıyan yoxdur.

Mən də deyirəm ki, birincisi, bu adamların bir-birinə sevgisi, məhəbbəti əsl sevgi-məhəbbət deyildir. Elə dostluqdur ki, bu gün bunlar dostdurlar, sabah düşməndirlər. Bəzilərinin sevgisi-məhəbbəti də elə adamların sevgi-məhəbbətinə bənzəyir ki, bu gün bununladır, o birisi gün məhəbbətini o birinə bağlayır, dördüncü gün başqasına bağşılayır. O adamlar bu qəbildən olan adamlardır.

İndi belələri gedib İstanbulda nümayiş keçirmək istəyir. Sən kimsən, səni tanıyan kimdir? Yaxud o birilərin hamısının səsi harada çıxıbdır? Altı ildir ki, biz dünyanın ən mötəbər kürsülərindən bu məsələlər haqqında fikirlər deyirik. Azərbaycanın mənafeələrini müdafiə edirik, konkret təkliflər veririk, lazımı qərarların qəbul edilməsinə nail oluruq. Bunları isə nə Biləcəridən o tərəfə tanıyanlar var, nə də bunlarda bir sabitlik var. Məhəbbət sabitliyi də yoxdur, dostluq sabitliyi də yoxdur. İndi belə adamlar düşüblər ortaya. Məsləhət görmürəm ki, onların təsiri altına düşəsiniz. Sağ olun.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşündə nitqi

18 noyabr 1999-cu il

Hörmətli cənab sədr!

Hörmətli həmkarlarım!

Xanımlar və cənablar!

Biz ATƏT-in bu əsrdəki sonuncu zirvə görüşünün dünya sivilizasiyasının ən böyük mərkəzlərindən biri olan əzəmətli İstanbul şəhərində keçirilməsinə böyük əhəmiyyət veririk. Bizə göstərilən yüksək qonaqpərvərliyə və sammitin işinin çox gözəl təşkil olunmasına görə Türkiyə Respublikasının Prezidenti Zati-aliləri Süleyman Dəmirələ və Türkiyə hökumətinə öz minnətdarlığımı bildirirəm.

Türkiyədə baş vermiş ağır təbii fəlakət, dəhşətli zəlzələ nəticəsində minlərlə adamın həlak olması ağır sınaqdan ləyaqətlə, mərdliklə və mətinliklə keçmiş dost və qardaş türk xalqı ilə bərabər bizi də qəlbdən kədərləndirdi. Biz sizin dərdinizə şərik çıxırıq və "keçmiş olsun" deyirik.

Hörmətli sədr!

İki dağdıcı müharibənin dəhşətlərindən və "soyuq müharibə"nin sərt sınağından çıxmış iyirminci yüzilliyin sonunda Avropa qarşısında həqiqi sülh və sabitlik yolu açılmışdır. Lakin biz təxminən iyirmi beş il bundan əvvəl Helsinkidə elan edilmiş məqsəd və prinsiplərin tam həyata keçirilməsinə, təəssüf ki, hələ də nail olmamışıq.

ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və ümumiyyətlə təhlükəsizliyi üçün yaranmış qorxu amansız reallığa çevrilmişdir, milyonlarla insana fəlakət və iztirab gətirmişdir. Mən bir daha beynəlxalq birliyin diqqətini Azərbaycanın düşdüyü dözülməz vəziyyətə cəlb edirəm. Altı ildən çoxdur ki, suveren Azərbaycanın ərazisinin beşdə bir hissəsi erməni silahlı qüvvələrinin işğalı altındadır. Həyata keçirilmiş etnik təmizləmələr nəticəsində bir milyon azərbaycanlı öz doğma yurd-yuvalarından qovulmuşdur.

Təəssüf ki, sonuncu zirvə görüşümüzdən sonra sülh prosesi arzu etdiyimiz nəticəni verməmişdir, Minsk qrupunun həmsədrləri Lissabon zirvə görüşündə qəbul edilmiş prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün lazımi fəallıq və ardıcılıq göstərməmişlər. Minsk prosesi passivləşmişdir. Belə bir şəraitdə Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri arasında birbaşa görüşlər və danışıqlar keçirilməsi zərurəti yaranmışdır. Bir neçə belə görüş keçirilmişdir və bu görüşlər münaqişənin sülh yolu ilə aradan qaldırılmasına ümid verir. Şübhəsiz ki, münaqişənin aradan qaldırılmasının mühüm amillərindən biri də tərəflərin güzəştə getməyə hazır olmasıdır. Lakin güzəştin də beynəlxalq hüquq prinsipləri və normaları ilə müəyyən edilmiş həddi var.

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda ermənilər və azərbaycanlılar sülh və təhlükəsizlik şəraitində birgə yaşaya bilərlər və yaşamalıdılar. Bu isə Azərbaycan ilə Ermənistan arasında sülhün və normal mehribanlıq, qonşuluq münasibətlərinin yaranmasına xidmət edərdi. Bunun üçün Azərbaycanın işğal olunmuş əraziləri azad edilməlidir, bunun üçün Azərbaycan Respublikasının tərkibində Dağlıq Qarabağın müvafiq statusu müəyyən edilməlidir.

Qeyd etmək istəyirəm ki, Ermənistan prezidenti ilə danışıqlarımız Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin aradan qaldırılması üçün məsuliyyət daşıyan ATƏT-in Minsk qrupunun fəaliyyətini əvəz edə bilməz. Mən Minsk konfransının həmsədri olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarını Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların tezliklə bərpası üçün zəruri səylər göstərməyə çağırıram. Dünya birliyi münaqişənin aradan qaldırılmasına dair bəyan edilmiş prinsipləri ardıcıl surətdə və qətiyyətlə müdafiə etməlidir.

Biz üzümüzə gələn yüzillikdə ATƏT-in roluna bu problemlərin prizmasından baxırıq. ATƏT öz prinsiplərini müdafiə etmək məqsədi ilə qətiyyətlə fəaliyyət göstərməli və özünün əməliyyat imkanlarını xeyli gücləndirməli, ilk növbədə çoxmillətli sülhyaratma qüvvələrini inkişaf etdirməlidir.

Hesab edirəm ki, Avropada adi silahlı qüvvələr haqqında müqavilənin səmərəliliyi yüksəldilməlidir. Bəyan edirəm ki, regionun hərbiləşdirilməsi və işğal edilmiş Azərbaycan torpaqlarında qanuna zidd xarici silahların yerləşdirilməsi Azərbaycanın təhlükəsizliyi üçün qorxu yaratmışdır. Buna baxmayaraq Azərbaycan bu müqavilədən irəli gələn öhdəliklərini tam yerinə yetirir. Bəzi dövlətlərin hərəkətləri isə həm müqaviləni pozur, həm də onun iştirakçısı olan dövlətlərin təhlükəsizliyini sarsıdır.

Cənubi Qafqaz regionu Avropanın ayrılmaz hissəsidir. Mən Amerika Birləşmiş Ştatlarının, Avropa Birliyi ölkələrinin, Rusiyanın, Türkiyənin, Gürcüstanın, Ermənistanın və ATƏT-in marağı olan bütün digər üzvlərinin dövlət və hökumət başçılarına müraciət edərək onları regionumuzun problemlərinin həlli üçün qətiyyətli fəaliyyət göstərməyə çağırıram. Mən Cənubi Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktının təsis olunmasını təklif edirəm. Belə bir pakt dövlətlərarası münasibətlərin və münaqişələrin aradan qaldırılmasının prinsipial əsaslarını təsbit etməlidir. Onun əsasında regiondan xarici hərbi qüvvələr çıxarılmalıdır. Regionu bölən ayırıcı xətlər aradan qaldırılmalıdır. Təcavüzə, etnik təmizləmələrə, separatçılığa və terrorizmə son qoyulmalıdır. Baş vermiş faktlar əsasında hərəkətlərə və ikili standartlara yol verilməməlidir. Belə bir pakt regionda sülh, sabitlik və təhlükəsizlik yaranmasına, Cənubi Qafqazın suveren, müstəqil demokratik dövlətlərinin iqtisadi tərəqqisinə və əməkdaşlığına gətirib çıxarardı. XXI əsrin astanasında beynəlxalq birliyin Cənubi Qafqazda uğurlu fəaliyyəti azad, bölünməz və təhlükəsiz Avropanın yaradılmasına mühüm töhfə olardı.

Diqqətinizə görə təşəkkür edirəm.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin İstanbuldan Bakıya qayıdarkən təyyarədə jurnalistlərə müsahibəsi

20 noyabr 1999-cu il

Heydər Əliyev: Mənə çatdırdılar ki, siz təyyarədə mənimlə görüşmək, sammitdə və ümumiyyətlə İstanbulda baş vermiş böyük beynəlxalq hadisələr haqqında qısa məlumat almaq istəyirsiniz.

Təbii ki, vaxt çox azdır, çox şeyi demək olmaz. Ancaq onu bildirmək istəyirəm ki, həqiqətən bu, bəşər tarixinə daxil olacaq bir hadisədir. Çünki XX əsrin sonunda bu qədər geniş əhəmiyyətli beynəlxalq toplantı, sammit keçirilir. Güman edirəm ki, XX əsrin sonuna qədər belə bir şey artıq olmayacaqdır.

Bunun ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu, ATƏT-in sammitidir, zirvə görüşüdür. Gördüyünüz kimi, oraya çox yüksək səviyyəli nümayəndə heyətləri - prezidentlər, baş nazirlər və bir çox beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri gəlmişdilər.

Siz müzakirələri gördünüz. Amma nəticə bundan ibarətdir: birincisi, xartiya qəbul olundu. 1975-ci ildə Helsinkidə qəbul olunan sənədlərdən sonra 1990-cı ildə Paris xartiyası qəbul edilmişdir. Bu isə ATƏT-in 25 illik tarixində üçüncü belə sənəddir, İstanbul xartiyasıdır. Bu xartiyanın çox böyük mənası, əhəmiyyəti vardır. Yəni Avropada təhlükəsizliyin, sülhün, əmin-amanlığın təmin edilməsi üçün bu xartiyada çox lazımlı maddələr - indiki realıq, yəni Paris xartiyasından sonra baş vermiş hadisələr və onlara olan münasibət əks olunubdur. Yenə də deyirəm, burada xartiyanın əsas məğzi olan məsələlər - ölkənin bütövlüyünün, müstəqilliyinin qorunması, təhlükəsizliyin təmin olunması, sülhün möhkəmləndirilməsi, insan haqlarının qorunması, demokratiyanın inkişaf etdirilməsi və başqa məsələlər öz əksini tapıbdir.

Ona görə də bu xartiya üzərində çox iş getdi. Biz də Azərbaycanın mənafeələrini gələcəkdə təmin etmək üçün xartiyanın üzərində öz səylərimizi göstərdik və təkliflərimizi həyata keçirə bildik. Şübhəsiz ki, siz onu oxuyanda tapa bilməzsiniz ki, orada hansı cümlə kimə aiddir. Amma biz bilirik ki, orada cümlələr üzərində çalışmışıq və onların qəbul edilməsinə nail olmuşuq.

Mən ümumiyyətlə, bu xartiyadan çox məmnunam və hamı bundan məmnundur. Mən bunu ATƏT-in fəaliyyətinin böyük nailiyyəti kimi qiymətləndirirəm və onun Azərbaycan xalqı üçün də çox böyük əhəmiyyəti olduğunu bildirmək istəyirəm.

Bilirsiniz ki, ondan sonra siyasi bəyannamə qəbul olundu. Sammitin gedişində müzakirə edilən məsələlər bu sənəddə əksini tapıbdir. Orada ümumi məsələlər vardır. Amma konkret məsələlər Avropa qitəsinin ayrı-ayrı ölkələrindəki münaqişələrə - Bosniya və Herseqovina, Yuqoslaviya, Dnestryanı, Ermənistan-Azərbaycan, Gürcüstan və başqa münaqişələrə, onlara münasibətlərə aiddir. Hesab edirəm ki, orada Azərbaycan

haqqında yazılmış maddə - 20-ci maddə bu günün reallığını əks etdirir və biz bundan məmnunuq.

Keçən sammitdə biz vuruşduq, çarpışdıq və konsensus olmadığına görə yekun sənədinə maddə düşmədi. Bunun nəticəsində biz ATƏT sədrinin bəyanatını aldığımız. Amma biz istədiklərimizin hamısı orada öz əksini tapdı. Bu dəfəki sammitin bəyannaməsində isə maddə var. Hesab edirəm ki, reallığa görə biz bu maddəni qəbul edirik. Yəni bizim buna etirazımız yoxdur və həmin maddənin formalaşdırılması üzərində özümüz işləmişik.

İkinci ən böyük hadisə Avropada adi silahlar haqqında qəbul olunmuş, artıq imzalanmış müqavilədir. Mən yazıçılarla, şairlərlə bu yaxınlarda keçirdiyim görüşdə bu barədə ilk dəfə danışmışdım. Əvvəllər heç vaxt mən bunu mətbuata verməmişdim. Ancaq bilirsiniz ki, 1990-cı ildə Varşava paktı ilə NATO arasında adi silahlar haqqında müqavilə qəbul edilmişdi, NATO-nun hansı ölkələrdə nə qədər adi silah saxlaması və Varşava paktının hansı ölkələrdə nə qədər silah saxlaması müəyyən olmuşdu. Sovet İttifaqı, Varşava paktı dağıldı. Bilirsiniz ki, 1992-ci ildə bu məsələyə yenidən baxıldı. Rusiya başçılıq etdi, MDB ölkələrinin başçılarını 1992-ci il mayın 14-15-də Daşkənddə topladı. Keçmiş Sovetlər İttifaqına daxil olmuş ölkələrin orada kvotaları müəyyən edildi.

Mən demişəm, bir də təkrar edirəm: Müsavat və başqa təşkilatlar Mütəllibov hakimiyyəti ilə hakimiyyət uğrunda mübarizə apardı. Mütəllibov istefa verdi, bundan sonra tərəfdarları onu yenidən hakimiyyətə qaytarmağa çalışdılar və bir günlük qaytardılar. Xalq ayağa qalxdı. Bundan istifadə edən Xalq Cəbhəsi, Müsavat və onlarla birlikdə olan başqa təşkilatlar burada boğuşan zaman, may ayında bu məsələlər həll edilirdi. Azərbaycan bizim ekspertlər tərəfindən əvvəlcədən hazırlanmış təklifləri - Cənubi Qafqazda Azərbaycanın kvotası Gürcüstanla, Ermənistanla bərabər ola bilməz - orada həyata keçirə bilmədi. Çünki oraya Rəhim Qaziyev getmişdi. O, həm Xalq Cəbhəsinin, həm də Mütəllibovun nümayəndəsi idi. Oraya gedənlərdən biri də Əzizbəyov idi. Əzizbəyov o vaxt Nazirlər Soveti sədrinin müavini idi, heç bir siyasi hüquqa, yəni siyasi biliyə malik olan adam deyildi. Oraya bir də Abbas Abbasov getmişdi. İndi o, izah edir ki, o, elə bunları müşayiət edirdi. Təəssüf ki, belə hallarda o, müşayiət etmək işləri ilə vaxtilə çox məşğul olubdur. Ancaq o vaxt Azərbaycana xəyanət edilibdir. Çünki Rəhim Qaziyev Qraçovla sövdələşmişdilər, Ermənistanla, Azərbaycana, Gürcüstanla eyni kvota müəyyən olunmuşdu - 220 tank, 220 BMP, nə bilim, nə qədər təyyarə, nə qədər top və filan.

Biz 4 ildir bunun qarşısını alırdıq. Bax, bu müqaviləni imzalamağa amerikalılar daha çox tərəfdar idilər. Çünki amerikalılar bunu yenidən imzalamadığı halda Rusiya nəzarətsizlikdən istifadə edərək silahları yayırdı. Amma biz müqaviləyə razılıq verməyə məcbur olduq və o imzalandı. Bizim kvotamız əvvəl təyin olunduğu kimi qaldı. Təəssüflər olsun ki, Ermənistanın da öz kvotası var, bundan əlavə, Rusiyanın orada təxminən 170 tankı, hərbi maşınları və sair vardır. Nəzarətdə olmayan bir region kimi Dağlıq Qarabağda olan silahlar bu müqaviləyə düşür.

Mən bunu elan etmişəm. Biz amerikalılara həmişə demişik ki, bunu uçota almaq lazımdır. Onlar deyirlər ki, onda ya gərək Dağlıq Qarabağ bu müqavilənin subyekti olduğuna imza atsın, yaxud da ki, sizin ərazidir - bu, sizin üstünüzə yazıla bilər. Yaxud, siz deyirsiniz, bu silahlar Ermənistanındır, onda siz etiraf edin ki, bu, Ermənistanındır, bunu Ermənistanın üzərinə yazaq. Biz çıxılmaz vəziyyətdə idik. Ona görə də biz artıq müqavimət göstərmədik, bu müqavilə də imzalandı. Bu, sammitin ilk müqaviləsi idi. Ancaq onun əsas nəticəsi, orada olan mühit, işgüzarlıq, hesab edirəm ki, XX əsrin sonunda dünyada gedən dəyişiklikləri əks etdirir.

Mən bu sammitdən çox məmnunam. Hesab edirəm ki, mənim 1994-cü ildə Budapeştdə, 1996-cı ildə Lissabonda iştirak etdiyim sammitlərə nisbətən bu, öz məzmununa, qəbul olunan sənədlərə görə çox yüksək səviyyəli sammit idi. Qardaş Türkiyənin bu sammitin ev sahibi olması və bu sammitin İstanbul sammiti, orada qəbul edilən əsas sənədlərdən birinin İstanbul xartiyası adlanması və bu toplantının Türkiyədə keçirilməsi şübhəsiz ki, bizim üçün iftixar hissidir. Türkiyə nəyə qədər olduğunu dünyaya bir daha göstərdi. Əvvəlki sammitlərdə siz də olmusunuz. Demək istəyirəm ki, burada sammitin işi üçün yaradılmış şərait hamısından yüksək idi. "Çırağan sarayı" bunun üçün nə qədər uyğun bir yer idi.

Xatirimdədir, Lissabonda bizim üçün taxtadan ayrı-ayrı otaqlar ayırmışdılar, bu otaqda danışanı o birisi eşidirdi və gedib danışır. Ancaq burada çox gözəl şərait yaradılmışdı. Əlbəttə ki, bu da mənim üçün çox əhəmiyyətlidir. Çünki mən istəyirəm ki, qardaş Türkiyə bildirsən, dünyaya göstərsən, o, həqiqətən nəyə qadirdir, nə edə bilər.

Təbiidir ki, Türkiyə bizim üçün qardaş, dost ölkə olduğu üçün Prezident Klintonun beş gündən artıq Türkiyədə olması, həm Türkiyəni, həm bu ölkənin bəzi tarixi yerlərini ziyarət etməsi, həm də sammitdə fəal iştirakı - təkcə Klintonun yox, dünyanın başqa böyük dövlətlərinin başçılarından da fəal iştirakı - bizi çox sevindirir. Dünən axşam Süleyman Dəmirəllə biz bir yerdə yemək yeyirdik. Bilirsiniz ki, mən artıq hava limanına gəlirdim, siz də hava limanında idiniz. O, mənə telefon edərək dedi ki, mən Klintonu bu dəqiqə yola saldım, ancaq sənənlə görüşmək istəyirəm. Dedim ki, mən yol üstəyəm. Soruşdu ki, nədir? Dedim ki, təyyarə artıq uçmağa hazırdı. Bildirdi ki, təyyarə sənə təyyarəndi? Dedim ki, bəli. Dedi ki, əmr elə, qoy sabah uçuşun. Mən də bunu etdim. Biz axşam görüşdük, bir yerdə ailəvi yemək yedik, həm sammitin yekunları, həm də Bakı-Ceyhan boru kəməri haqqında ətraflı söhbət etdik.

Burada bizim üçün, Türkiyə üçün və bütün dünya üçün baş verən ən tarixi hadisə Bakı-Ceyhan neft kəməri müqaviləsinin imzalanması mərasimidir. Bu imzalanma mərasiminin bu qədər yüksək səviyyədə, bu qədər möhtəşəm, əzəmətli şəraitdə keçməsi, şübhəsiz ki, Bakı-Ceyhan kəmərinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu bildirir.

Bilirsiniz, orada bir neçə sənəd, dövlətlərarası sənədlər imzalandı. Azərbaycan-Türkiyə-Gürcüstan sənədi Bakı-Ceyhan boru xətti haqqında. Bundan əlavə, bəyannamə imzalandı. O bəyannaməyə həm Klinton, həm də Nazarbayev imza atdılar, yəni bizdən başqa, bu dövlətlər - Amerika da, Qazaxıstan da, - bir halda ki, o, boru xətti ilə neft keçirmək istəyir, - bu layihənin həyata keçirilməsi üçün üzərlərinə öhdəliklər götürürlər.

Bu da çox böyük hadisədir. Başqa sənədlər də imzalandı, onları bizim şirkətlər imzaladılar. Böyük bir paket imzalandı. Bu, tarixi hadisədir.

Siz orada mənim çıxışımı eşitdiniz. Biz beş ildir çalışırıq. Təbiidir ki, hamı bilir bunun əsasını biz qoymuşuq. Əgər biz "Əsrin müqaviləsi"ni imzalamasaydıq, Bakı-Ceyhan haqqında söhbət ola bilməzdi. "Əsrin müqaviləsi"ni imzaladıq, onu həyata keçirdik, neft hasil etdik. Hamı, dünya inandı ki, Xəzərdə neft var və çoxdur, Azərbaycanın nefti həddindən artıq çoxdur. Ona görə də belə bir baha qiymətli kəmərin tikilməsi üçün qərar qəbul olundu. Bu asan məsələ deyil. Beş ildir biz bundan ötrü çalışırıq. Mən özüm bu barədə nə qədər işlər görmüşəm, onu dünən dedim. Hər dəfə Türkiyəyə gələndə bunu məndən soruşurdular, - heç kəsdən yox, - Bakı-Ceyhan nə vaxt olacaq? Mən də dedim, oldu!

Mən çox şadam. Çünki bu gün həm Azərbaycanın hörmətini qaldırdıq, həm Türkiyənin hörmətini qaldırdıq, həm də dünyaya sübut etdik ki, bəli, Azərbaycanın bəyan etdiyi neft ehtiyatları Xəzər dənizində, xüsusən Azərbaycan sektorunda var və ondan da artıqdır.

Bilirsiniz ki, sonra Türkmənistan qazının nəqli haqqında da müqavilə imzalandı. Hesab edirəm, bu da çox əhəmiyyətli bir halıdır. Çünki beş-altı ildir ki, Türkmənistan öz qazını haradan keçirmək barədə çalışır. İrandan keçirmək istədi və Türkiyə ilə müqaviləsi vardı. Amma bu, mümkün olmadı. Sonra bir layihəsi var idi ki, Əfqanıstan vasitəsi ilə Pakistana keçirilsin. Üç-dörd il bundan əvvəl Amerikanın "Yunokal" şirkətinin nümayəndəsi mənə dedi ki, biz layihə hazırlamaq istəyirik. Mən dedim ki, siz əcəb işlə məşğul olursunuz. Soruşdular ki, nə üçün? Dedim ki, bu, mümkün deyildir, - sadəcə, vəziyyəti anlamırsınız. Amma bir-iki ildən sonra mənimlə yenidən görüşəndə etiraf etdi ki, siz düz deyirsiniz. Ona görə də Türkmənistan qazı satmaq üçün yol axtarırdı. Buradan da keçməsinə həm istəyirdi, həm istəmirdi. Ancaq indi gördü ki, başqa yol yoxdur. Şübhəsiz ki, Amerika Birləşmiş Ştatları da onlara həm təsir etdi, həm də dəstək verdi. Qaz kəmərinin çəkilməsi haqqında sənədi də Türkmənistan, Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə imzaladılar.

Amma eyni zamanda biz ayrıca bir memorandum da imzaladıq. Birinci imzalanmış sənəddə deyilir ki, gələcəkdə Azərbaycanın qazı da bu kəmərdən keçəcəkdir. Amma əlavə bir memorandum da imzaladıq ki, Türkiyə öhdəlik götürür ki, gələcəkdə Azərbaycanın nə qədər qazı olsa, onu alacaq və təkcə özü üçün yox, Avropaya da çıxaracaqdır. Bu da çox böyük hadisədir. Ona görə də mən hesab edirəm ki, biz böyük qələbələrlə geriyyə dönmürük. Bizim millətimiz, xalqımız, ölkəmiz sevinməlidir ki, belə böyük nailiyyətlər əldə etmişik.

Mən bu sammiti və Bakı-Ceyhan layihəsinin, Xəzər qaz layihəsinin Türkiyədə, İstanbulda imzalanmasını bir daha xüsusi qeyd edirəm. Türk xalqı kimi, Azərbaycan xalqı buna sevinir. Ona görə də dünən axşamı əziz dostum Süleyman Dəmirəllə bir yerdə keçirdik və bu nailiyyətləri bir yerdə qeyd etdik. Mənim sizə deyəcəyim sözlər budur.

Jurnalist: Biz dünən bütün axşamı, gecəni İstanbulu gəzdik. Siz görəydiniz ki, hamı bizi necə hərarətlə qarşılayırdı. Ən sadə türk adamları küçələrdə, mağazalarda, restoranda Bakı-Ceyhan haqqında ağızdolusu danışır, sevinirdilər. Mən ömrümdə belə şey görməmişdim. Özü də türk xalqı o qədər də siyasiləşmiş xalq deyildir. Amma aşağıdan yuxarıya qədər hamı bu hadisəni müzakirə edirdi. Hamı deyirdi ki, bunu Heydər Əliyev edibdir.

Heydər Əliyev: Bəli, hamı da bunu bilir. Ona görə də, Türkiyədə Azərbaycana və şəxsən Azərbaycanın Prezidenti Heydər Əliyevə həmişə çox böyük məhəbbət olubdur. Amma Bakı-Ceyhana görə bu məhəbbət həddindən artıqdır.

Jurnalist: Özü də inanmırdılar ki, bu layihə barədə saziş imzalanacaqdır.

Heydər Əliyev: Bəli, bəli, inanmırdılar.

Jurnalist: Viktor Kalyujni bəyanat verib ki, bu neft kəməri iqtisadi baxımdan sərfəli deyil, siyasi mülahizələrə əsaslanır.

Jurnalist: Xahiş edirik ikitərəfli görüşləriniz barədə danışasınız.

Heydər Əliyev: İkitərəfli görüşlərim də çox oldu və bunlar çox da səmərəli oldu. Prezident Klintonla çox gözəl görüşümüz, danışıqlarımız oldu. Bütün məsələlər haqqında, o cümlədən də, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll olunması barəsində danışdıq. Prezident Şirakla çox gözəl görüşümüz və danışıqlarımız oldu. Almanıyanın Kansleri Şröderlə görüşüm oldu. Bilirsiniz ki, mən bizdə olan bir-iki rəsm əsərini təqdim etdim. On iki əsərdən ikisi bizdədir, qalanları Nyu-Yorkda saxlanılıb. Mən ona təsdiq etdim ki, bunlar da sizinkidir. Başqa əlaqələrimiz haqqında, Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi barədə danışdıq.

Bütün bu görüşlərdə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi, Azərbaycanın düşdüyü vəziyyət və bu məsələnin sülh yolu ilə həll edilməsi mövzusu birinci yer tuturdu. Mənim apardığım danışıqların hamısını bilirsiniz, bunları sadalamaq istəmirəm. Mən bunların hamısını çox uğurlu hesab edirəm. Bir də, güman edirəm ki, siz mənim sammitdəki çıxışma diqqətlə baxmısınız. Mən çox sərt çıxış etdim, amma eyni zamanda konstruktiv çıxış idi. Konstruktivliyi də ondan ibarətdir ki, Cənubi Qafqazda sülh və təhlükəsizliyin yaranması üçün paktın hazırlanmasını təklif etdim. Həm Amerika Birləşmiş Ştatlarını, həm Avropa Birliyini, həm Türkiyəni, həm Gürcüstanı, həm Ermənistanı, həm ATƏT-in bu işdə marağı olan başqa ölkələrini dəvət etdim ki, bu paktın hazırlanıb bağlanması üçün səylərini göstərsinlər. Amma şərtlər qoydum. Şərtlər də ondan ibarətdir ki, Cənubi Qafqazdan bütün silahlar çıxarılmalıdır, ayırıcı xətlər olmamalıdır, təhlükəsizlik təmin edilməli, terrorizm, etnik təmizləmə, separatizm aradan qaldırılmalı, ikili standartlara, baş vermiş faktlar əsasında hərəkətlərə yol verilməməlidir. Bunlar çox ciddi məsələlərdir. Mən bunları qaldırdım və hesab edirəm ki, ATƏT-in üzvlərinin əksəriyyətini Azərbaycanın bu təklifinə cəlb etdik. Bu da çox böyük hadisədir.

Dağlıq Qarabağ haqqında da kəskin mövqeyimi bir daha bildirdim, Minsk qrupunu tənqid etdim. Amma

Ermənistan prezidenti ilə danışıqlarımızı da müsbət qiymətləndirdim. Mən bu gün də belə fikirdəyəm. Hesab edirəm ki, bu danışıqlar davam edəcəkdir. İndi həm Minsk qrupu işləyəcək, həm də bu danışıqlar davam edəcək ki, məsələni sülh yolu ilə həll edək.

Jurnalist: Deyəsən, birgə bəyanat olmalı idi.

Heydər Əliyev: Birgə bəyanat yox. Ancaq biz, Amerikanın xarici işlər naziri xanım Olbrayt, Fransanın xarici işlər naziri Vedrin, Rusiyanın xarici işlər naziri İvanov, - bir də Ermənistan Prezidenti və Azərbaycan Prezidenti Minsk qrupunun fəaliyyətini gücləndirmək üçün görüş keçirib müzakirə apardıq. Mən Minsk qrupunun fəaliyyətsizliyini üzlərinə dedim və tələb etdim ki, Minsk qrupu fəaliyyətini artırsın. Onlar da söz verdilər ki, artıracaqlar.

Yəni Azərbaycanın mənafeələrini təmin etmək üçün qısa bir müddətdə nə mümkündürsə, mən etdim. Daha bir sözünüz var?

İndi gedin o ağlayanlara, qara yaylıq bağlayanlara, sonra "yürüş edənlərə" deyin ki, onları İstanbul küçələrində görmədik. Onlar harada idilər? Gəlib burada nümayiş keçirmək istəyirdilər. Siz bilirsiniz ki, biz Klinton qalan oteldə yaşayırdıq. Həmin oteldə təkcə Klinton yaşayırdı, bir də Azərbaycan Prezidenti. Biz orada yaşayırdıq. Siz də oraya gəlib-gedirdiniz, hamınızın imkanı vardı. Yəqin ki, elə bunun özü də Azərbaycana və Azərbaycan Prezidentinə göstərilən münasibətdir.

Jurnalist: İmzalanma zamanı deyirdilər ki, Klinton gəlməyəcək, olmayacaq, onu burada gözləməyin, onun nümayəndəsi gələcəkdir. Dedik ki, axı o, Heydər Əliyevə söz vermişdir, məktubunda da yazmışdır ki, İstanbula şəxsən gələcəkdir. Amma o gələndə hamı rahat oldu.

Heydər Əliyev: Əlbəttə, onun bayrağı orada idi, belə şey ola bilməzdi. O, bu işdə çox maraqlı bir şəxsdir, bu məsələnin həll olunması üçün şəxsən çox işlər görübüdür. Mən bunu orada öz çıxışında qeyd etdim, siz eşitdiniz. Sonra onunla təkbətək görüşümdə də xidmətlərini qeyd etdim. Biz çalışdıq, çox işlər gördük. Amma Amerika Birləşmiş Ştatlarının, şəxsən Bill Klintonun bu işə daimi dəstəyi olmasaydı və məsələni həyata keçirmək üçün maliyyə vəsaiti tapmaqdan ötrü onun tədbir görəcəyi barədə bəyanatlar verilməsəydi, təbiidir ki, bunu etmək bir az çətin olacaqdı. Sağ olun.

Əlavə sənədlər

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi

*Budapeşt Zirvə görüşünün yekun Bəyannaməsi**

6 dekabr 1994-cü il

II. REGIONAL MƏSƏLƏLƏR

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı ATƏM fəaliyyətinin fəallaşması

1. Münaqişənin davam etməsi və bunun nəticəsində baş verən insan faciəsindən təəssüfləndiklərini ifadə edərək, iştirakçı dövlətlər ATƏM-in Minsk qrupu ilə əməkdaşlıqda Rusiya Federasiyasının vasitəçilik səyləri nəticəsində 1994-cü il mayın 12-də razılaşdırılmış atəşkəsi münaqişə tərəflərinin təsdiqlədiklərini alqışladılar. Onlar Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnamələrinə sadıq qaldıqlarını təsdiqlədilər və ATƏM-in münaqişənin sülh yolu ilə nizamlanmasına yönəlmiş səylərinə Təhlükəsizlik Şurasının göstərdiyi siyasi dəstəyi alqışladılar. Bu məqsədlə onlar münaqişə tərəflərini birbaşa əlaqələr daxil olmaqla məsələnin mətləbinə dair daha intensiv danışıqlara çağırdılar. Bu mənada onlar ATƏM-in səyləri və köməyini ikiqat gücləndirəcəklərinə söz verdilər. Onlar ATƏM-in Minsk qrupunun vasitəçilik səylərini qəti şəkildə bəyəndilər və Rusiya Federasiyasının həlledici yardımını və Minsk qrupunun digər fərdi üzvlərinin səylərini yüksək qiymətləndirdilər. Onlar bu səyləri ATƏM çərçivəsində əlaqələndirərək bir araya gətirmək qərarına gəldilər.

2. Bu məqsədlə onlar danışıqlar üçün vahid və razılaşdırılmış baza yaratmaq, həmçinin bütün vasitəçilik və danışıqlar fəaliyyətinin tam şəkildə əlaqələndirilməsini təmin etmək məqsədilə, Fəaliyyətdə olan Sədrə, iştirakçı dövlətlərlə məsləhətləşmələr əsasında və mümkün qədər tez hərəkət etməklə, Minsk qrupunun həmsədrlərini təyin etməyi tapşırdılar. Həmsədrlər bütün danışıqlar səylərində ATƏM prinsiplərini və razılaşdırılmış mandatı əsas tutaraq, Minsk qrupunun görüşlərində birlikdə həmsədrlik və Fəaliyyətdə olan Sədrə birlikdə məruzə edəcəklər. Onlar işlərinin gedişi barəsində Daimi Şuraya müntəzəm olaraq məlumat verəcəklər.

* www.osce.org saytından tərcümə olunub

3. Bu sayələr çərçivəsində ilk addım kimi, onlar mövcud atəşkəsin davam etdirilməsinə kömək etmək məqsədilə Rusiya Federasiyasının və Minsk qrupunun digər fərdi üzvlərinin dəstəyilə və onlarla əməkdaşlıq şəraitində təcili tədbirlərin görülməsini, və əvvəllər vasitəçilik fəaliyyəti zamanı əldə olunmuş irəliləyişə əsaslanaraq, həyata keçirilməsi bütün tərəflər üçün münaqişənin əsas nəticələrini aradan qaldırmağa və Minsk konfransını çağırmağa imkan verəcək silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında siyasi sazişin imzalanması məqsədilə tezliklə danışıqlar aparmağı Minsk qrupunun həmsədrələrinə tapşırıdılar. Daha sonra onlar Minsk konfransının həmsədrələrindən, xüsusilə humanitar sahədə, inamın möhkəmləndirilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsi istiqamətində münaqişə tərəfləri ilə birgə işi davam etdirməyi xahiş etdilər. Onlar iştirakçı dövlətlər tərəfindən həm fərdi əsasda, həm də müvafiq beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində qaçqınların acınacaqlı vəziyyətini yüngülləşdirməyə xüsusi diqqət yetirmək şərtilə regionun əhalisinə humanitar yardımın göstərilməsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibliyini qeyd etdilər.

4. Onlar razılaşıdılar ki, münaqişə tərəflərinin fikirlərinə uyğun olaraq yuxarıda qeyd olunan sazişin əldə edilməsi həmin sazişin həyata keçirilməsinin vacib elementi kimi çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsinə imkan verə bilərdi. Onlar silahlı münaqişənin dayandırılması haqqında tərəflər arasında sazişin əldə edilməsindən sonra, BMT Təhlükəsizlik Şurasının müvafiq qətnaməsinin qəbul edilməsi şərtilə, ATƏM-i çoxmillətli sülhməramlı qüvvələrlə təmin etmək üçün siyasi hazırlıqlarını bəyan etdilər. Onlar Fəaliyyətdə olan Sədrdən 1992-ci il Helsinki Sənədinin III fəslə əsasında və Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinə tam uyğun olaraq təşkil ediləcək belə qüvvələrin yaradılması, tərkibi və fəaliyyəti barəsində qısa zaman ərzində plan işləyib hazırlamağı xahiş etdilər. Bu məqsədlə Fəaliyyətdə olan Sədrə Minsk konfransı həmsədrləri və Minsk qrupu, həmçinin Baş Katib tərəfindən kömək ediləcək; müvafiq məsləhətləşmələrdən sonra o, həmçinin bu qüvvələrin, başqa məsələlərlə yanaşı, ölçüsü və xarakteri, onlara rəhbərliyi və onların idarəsi, maddi-texniki təchizatı, müvafiq altbölmələrin və resursların bölünməsi, güc tətbiq etmək qaydası və qüvvə verən dövlətlərlə razılaşmalar haqqında tövsiyələrin hazırlanması üçün Vyanada yüksək səviyyəli planlaşdırma qrupu yaradacaq. O, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının texniki məsləhət və ekspertiza yardımının göstərilməsinə hazır olması haqqında etdiyi bəyanatına əsaslanaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatına kömək üçün müraciət edəcək. O, həmçinin, ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin mümkün yerləşdirilməsi üçün BMT Təhlükəsizlik Şurasının uzunmüddətli siyasi dəstəyini əldə etməyə çalışacaq.

5. Belə hazırlıq işini və 1992-ci il Helsinki Sənədinin III fəslinin müvafiq müddəalarına əsasən və tərəflər arasında razılığın əldə olunmasından və onların Minsk konfransının həmsədrləri vasitəsilə Fəaliyyətdə olan Sədrə rəsmi xahişindən sonra Daimi Şura ATƏM-in sülhməramlı əməliyyatının keçirilməsi barəsində qərar qəbul edəcək.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı

Lissabon Zirvə görüşü

3 dekabr 1996-cı il

ƏLAVƏ 1

ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatı*

Sizə məlum olduğu kimi, son iki il ərzində Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü məsələsinin həllində heç bir irəliləyiş əldə edilməmişdir. Mən təəssüflə qeyd edirəm ki, məsələnin nizamlanması prinsiplərinə dair tərəflərin mövqelərinin yaxınlaşdırılması istiqamətində Minsk konfransı həmsədrlərinin səyləri uğurla nəticələnmədi.

Minsk qrupunun həmsədrləri tərəfindən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasının tərkib hissəsi kimi formalaşdıran üç prinsip tövsiyə edilmişdir. Bu prinsipləri Minsk qrupunun bütün üzv-dövlətləri dəstəkləyir. Bu prinsiplər aşağıdakılardır:

- Ermənistan Respublikasının və Azərbaycan Respublikasının ərazi bütövlüyü;
- Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək səviyyəli özünüidarə verən öz müqəddəratını təyin etməyə əsaslanmış sazişdə müəyyən edilmiş Dağlıq Qarabağın hüquqi statusu;
- bütün tərəflərin nizamlama müddəalarına riayət olunmasının təmin edilməsinə dair qarşılıqlı öhdəliklər də daxil olmaqla, Dağlıq Qarabağ və onun bütün əhalisinin təmin edilmiş təhlükəsizliyi.

Mən təəssüflə etiraf edirəm ki, bir iştirakçı dövlət bunu qəbul edə bilmədi. Bu prinsiplər digər iştirakçı dövlətlər tərəfindən dəstəklənir.

Bu bəyanat Lissabon Zirvə görüşünün sənədlərinə daxil ediləcək.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı

İstanbul Zirvə görüşü

19 noyabr 1999-cu il

İstanbul Zirvə görüşünün Bəyannaməsi**

20. Biz Dağlıq Qarabağ münaqişəsilə bağlı yaranan vəziyyət və son hadisələr haqqında ATƏT-in Minsk qrupunun Həmsədrlərinin məruzəsini aldıq və onların səylərini müsbət

* www.osce.org saytıdan tərcümə olunub

** www.osce.org saytıdan tərcümə olunub

qiymətləndiririk. Biz Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında aktivləşən dialoqu xüsusilə alqışlayırıq ki, onların müntəzəm görüşləri problemin möhkəm və hərtərəfli həllinin tapılması prosesinin dinamikası üçün imkan yaratmışdır. Biz qəti şəkildə bu dialoqu dəstəkləyirik və ATƏT-in Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların bərpası ümidilə bu dialoqun davam etdirilməsinə çağırırıq. Biz həmçinin təsdiq edirik ki, ATƏT və məsələnin həllinin tapılması üçün ən münasib format olan ATƏT-in Minsk qrupu sülh prosesini və onun gələcəkdə həyata keçirilməsini, tərəfləri bütün zəruri köməklik ilə təmin etmək də daxil olmaqla, daha da irəlilətməyə hazırdır.

21. Biz bu il Yerevanda ATƏT-in ofisinin açılmasını və analoji ofisin Bakıda açılması qərarını alqışlayırıq. Bu addımlar ATƏT-ə bizim Ermənistan və Azərbaycanla olan əməkdaşlığımızı gücləndirmək imkanı verəcək.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri*

Qətnamə 822 (1993)

30 Aprel 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası,
Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair Təhlükəsizlik Şurasının Sədri tərəfindən edilən 1993-cü il 29 yanvar və 6 aprel tarixli bəyanatlarına əsaslanaraq,
Baş Katibin 14 aprel 1993-cü il tarixli məruzəsini nəzərə alaraq,
Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi ilə əlaqədar ciddi narahatçılığını ifadə edərək,
Silahlı hərbi əməliyyatların genişlənməsini və xüsusilə, yerli erməni qüvvələrinin Azərbaycan Respublikasının Kəlbəcər rayonuna sonuncu hücumunu həyəcanla qeyd edərək,
Bela vəziyyətin regionda sülh və təhlükəsizliyə təhlükə yaratması ilə əlaqədar narahat olaraq,
Böyük sayda mülki şəxslərin yerlərinin dəyişməsi və regionda, xüsusilə Kəlbəcər rayonunda, fəvqəladə humanitar vəziyyətlə bağlı ciddi narahatçılığını ifadə edərək,
Regionda bütün dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünə hörmət edilməsini bir daha təsdiq edərək,
Həmçinin, beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığını və ərazi əldə etmək məqsədilə gücdən istifadənin yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,
Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesini dəstəklədiyini bəyan edərək və silahlı hərbi əməliyyatların genişlənməsinin bu proses üçün dağıdıcı nəticə verə biləcəyindən dərinlən narahat olaraq,
1. Möhkəm atəşkəsin əldə edilməsi məqsədilə bütün hərbi əməliyyatların və düşmənçilik aktlarının dərhal dayandırılmasını, həmçinin bütün işğalçı qüvvələrin Kəlbəcər rayonundan və Azərbaycanın digər bu yaxınlarda işğal olunmuş rayonlarından dərhal çıxarılmasını tələb edir;
2. Münaqişənin Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin Minsk qrupunun sülh prosesi çərçivəsində həll edilməsi məqsədilə maraqlı tərəfləri danışıqları dərhal bərpa etməyə və problemin sülh yolu ilə həllini çətinləşdirən hər hansı hərəkətlərdən çəkinməyə çağırır;
3. Mülki əhalinin əzablarını yüngülləşdirmək üçün regionda, xüsusilə münaqişəyə məruz qalmış rayonlarda, humanitar yardımın göstərilməsi üzrə beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsinə çağırır, bütün tərəflərin beynəlxalq humanitar hüququn prinsip və normalarına riayət etməyə borclu olduqlarını yenidən təsdiq edir;

* www.un.org saytıdan tərcümə olunub

4. Baş Katibdən Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin fəaliyyətdə olan Sədri, həmçinin Müşavirənin Minsk qrupunun Sədri ilə məsləhətləşmədə regionda, xüsusilə Azərbaycanın Kəlbəcər rayonunda, vəziyyətin qiymətləndirilməsini aparmağı, və Şuraya növbəti məruzəni təqdim etməyi xahiş edir;

5. Məsələ ilə fəal şəkildə məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

3205 sayılı iclasda yekdilliklə qəbul edilmişdir.

Qətnamə 853 (1993)

29 iyul 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası,

30 aprel 1993-cü il tarixli 822 (1993) sayılı qətnaməsini təsdiq edərək,

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM) Minsk qrupunun Sədrinin 27 iyul 1993-cü il tarixində dərc olunmuş məruzəsini nəzərdən keçirərək,

Ermənistan Respublikası və Azərbaycan Respublikası arasında münasibətlərin pisləşməsi və onlar arasındakı gərginliklə əlaqədar ciddi narahatçılığını ifadə edərək,

Maraqlı tərəflərin 822 (1993) sayılı qətnamənin həyata keçirilməsi üzrə təxirəsalınmaz tədbirlər planını qəbul etməsini alqışlayaraq,

Hərbi əməliyyatların genişlənməsini və xüsusilə Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonunun işğal edilməsini həyəcənla qeyd edərək,

Belə vəziyyətin regionda sülh və təhlükəsizliyə təhlükə yaratmasının davam etməsilə əlaqədar narahat olaraq,

Azərbaycan Respublikasında böyük sayda mülki şəxslərin yerlərinin dəyişməsi və regionda fəvqəladə humanitar vəziyyətlə əlaqədar yenidən ciddi narahatçılığını ifadə edərək,

Azərbaycan Respublikasının və regionda bütün digər dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünü bir daha təsdiq edərək,

Həmçinin, beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığını və ərazi əldə etmək məqsədilə gücdən istifadənin yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,

1. Ağdam rayonunun və Azərbaycan Respublikasının digər bu yaxınlarda işğal olunmuş rayonlarının işğalını pisləyir;

2. Bundan başqa regionda bütün düşmənçilik hərəkətlərini, xüsusilə mülki şəxslərə hücumları və məskunlaşmış rayonların bombardman edilməsini pisləyir;

3. Bütün hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılmasını, münaqişədə iştirak edən işğalçı qüvvələrin Ağdam rayonundan və Azərbaycan Respublikasının digər bu yaxınlarda işğal edilmiş rayonlarından dərhal, tam və qeyd-şərtsiz çıxarılmasını tələb edir;

4. Maraqlı tərəfləri atəşkəsə dair möhkəm razılaşmalar əldə etməyə və onlara riayət etməyə çağırır;

5. Yuxarıdakı 3 və 4-cü maddələr kontekstində regionda iqtisadi, nəqliyyat və enerji əlaqələrinin bərpa edilməsinə dair özünün əvvəlki çağırışlarını yenidən təsdiq edir;

6. 822 sayılı (1993) qətnamənin həyata keçirilməsi söyləri də daxil olmaqla, ATƏM-in Minsk qrupunun münaqişənin sülh yolu ilə həllinə nail olmaq üzrə davam edən söylərini bəyanir və hərbi

əməliyyatların genişlənməsinin bu cəhdlər üçün doğurmuş dağıdıcı nəticələri ilə bağlı ciddi narahatçılığını ifadə edir;

7. Yerləşdirilməsi cədvəli ilə ATƏM-in müşahidə missiyasının hazırlanmasını, həmçinin Müşavirənin regionda iştirakının təmin edilməsi təklifinin Müşavirə çərçivəsində nəzərdən keçirilməsini alqışlayır;

8. Maraqlı tərəfləri münaqişənin sülh yolu ilə həllinə mane olan hər cür hərəkətlərdən çəkinməyə və ATƏM-in Minsk qrupu çərçivəsində, həmçinin birbaşa əlaqələr vasitəsilə məsələnin qəti həllinin əldə edilməsi məqsədilə onlar arasında danışıqları davam etdirməyə təkidlə çağırır;

9. Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunun erməniləri tərəfindən 822 sayılı (1993) qətnamənin və hazırkı qətnamənin müddəalarına riayət edilməsi və bu tərəfin ATƏM-in Minsk qrupunun təkliflərini qəbul etməsi məqsədilə Ermənistan Respublikasının hökumətini öz təsirini göstərməkdə davam etməyi təkidlə çağırır;

10. Dövlətləri münaqişənin intensivləşməsinə və ya ərazi işğalının davam etdirilməsinə apara biləcək hər hansı silahın və hərbi sursatın təhiz edilməsindən çəkinməyə təkidlə çağırır;

11. Mülki əhalinin artan əzablarını yüngülləşdirmək məqsədilə, regionda, xüsusilə münaqişəyə məruz qalmış bütün rayonlarda, humanitar yardımın göstərilməsi üzrə beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz təmin edilməsinə bir də çağırır və bütün tərəflərin beynəlxalq humanitar hüququn prinsip və normalarına riayət etməyə borclu olduqlarını bir daha təsdiq edir;

12. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq qurumlardan zərər çəkmiş mülki əhaliyə təcili humanitar yardım göstərməyi və qaçqın düşmüş şəxslərin öz evlərinə qayıtmalarına kömək göstərməyi xahiş edir;

13. Baş Katibdən ATƏM-in fəaliyyətdə olan Sədri, həmçinin Minsk qrupunun Sədri ilə məsləhətləşmədə vəziyyət barədə Şuraya məruzələr təqdim etməsinin davam etdirilməsini xahiş edir;

14. Məsələ ilə fəal şəkildə məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

3259 sayılı iclasda yekdilliklə qəbul edilmişdir.

Qətnamə 874 (1993)

14 oktyabr 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası,

30 aprel 1993-cü il tarixli 822 sayılı (1993) və 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 sayılı (1993) qətnamələrini təsdiq edərək və 18 avqust 1993-cü ildə Təhlükəsizlik Şurası Sədrinin Şuranın adından oxuduğu bəyanata əsaslanaraq,

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin (ATƏM) Dağlıq Qarabağ üzrə Minsk konfransının Sədrinin Təhlükəsizlik Şurası Sədrinin adına müraciətlənmiş 1 oktyabr 1993-cü il tarixli məktubunu nəzərdən keçirərək,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda və onun ətrafında münaqişənin davam etdirilməsi və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında gərginliyin regionda sülh və təhlükəsizliyə təhlükə yarada biləcəyi ilə əlaqədar dərin narahatçılığını ifadə edərək,

8 oktyabr 1993-cü ildə Moskvada yüksək səviyyədə keçirilən görüşləri qeyd edərək və bu görüşlərin vəziyyətin yaxşılaşmasına və münaqişənin sülh yolu ilə həll edilməsinə töhfə verəcəyinə dair ümidlərini ifadə edərək,

Azərbaycan Respublikasının və regionda bütün digər dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünü bir daha təsdiq edərək,

Həmçinin, beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığını və ərazi əldə etmək məqsədilə gücdən istifadənin yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,

Münaqişə üzündən insanların məruz qaldığı əzablar və regionda ciddi fəvqəladə humanitar vəziyyətlə əlaqədar və xüsusilə Azərbaycan Respublikasında böyük sayda mülki şəxslərin yerlərinin dəyişməsilə əlaqədar özünün ciddi narahatçılığını bir daha ifadə edərək,

1. Maraqlı tərəfləri ATƏM-in Minsk qrupuna kömək məqsədilə Rusiya Federasiyası hökumətinin yardımı ilə həyata keçirilən birbaşa əlaqələr nəticəsində əldə edilən atəşkəsi effektiv və daimi etməyə çağırır;

2. ATƏM çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesini və Minsk qrupunun yorulmaz səylərini tam şəkildə dəstəklədiyini yenidən bəyan edir;

3. 28 sentyabr 1993-cü il tarixində ATƏM-in Minsk qrupunun iclasında üzə çıxarılan və Minsk qrupunun doqquz digər üzvünün hərtərəfli dəstəyi ilə Qrupun Sədri tərəfindən maraqlı tərəflərə təqdim olunan «Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrinin həyata keçirilməsi üzrə təxirəsalınmaz addımların yeniləşdirilmiş cədvəli»³ni alqışlayır və tərəflərin diqqətinə çatdırır və tərəfləri onu qəbul etməyə çağırır;

4. Münaqişədən irəli gələn və Yeniləşdirilmiş cədvəldə bilavasitə nəzərdən keçirilməyən bütün başqa həll olunmamış məsələlərin Minsk prosesi kontekstində sülh danışıqları vasitəsilə tezliklə həll edilməsi vacibliyinə əmin olduğunu ifadə edir;

5. Bu yaxınlarda işğal edilmiş ərazilərdən qoşunların çıxarılması və rabitə və nəqliyyat üçün bütün maneələrin aradan qaldırılması da daxil olmaqla, ATƏM-in Minsk qrupunun Yeniləşdirilmiş cədvəlində nəzərdə tutulan qarşılıqlı və təcili addımların dərhal həyata keçirilməsinə çağırır;

6. ATƏM-in Nazirlər Şurasının 24 mart 1992-ci il tarixli mandatına uyğun olaraq, Yeniləşdirilmiş cədvəldə nəzərdə tutulduğu kimi münaqişənin danışıqlar yolu ilə həll edilməsinə nail olmaq məqsədilə tezliklə Minsk konfransının keçirilməsinə çağırır;

7. Baş Katibdən ATƏM-in Minsk konfransında iştirak etmək üçün nümayəndə göndərmək dəvətinə müsbət cavab verməyi və Konfransın açılmasından sonra mətləbə dair başlanan danışıqlara bütün mümkün kömək göstərməyi xahiş edir;

8. ATƏM tərəfindən yaradılmış müəhəddəçilər missiyasını dəstəkləyir;

9. Bütün tərəfləri beynəlxalq humanitar hüququ pozmaqdan çəkinməyə çağırır və münaqişəyə məruz qalmış bütün rayonlarda humanitar yardımın göstərilməsi üzrə beynəlxalq fəaliyyətin maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin edilməsinə dair 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrindəki çağırışlarını təkrar edir;

10. Regionda bütün dövlətləri münaqişənin genişlənməsinə gətirib çıxaran və regionda sülh və təhlükəsizliyi pozan hər cür düşmənçilik hərəkətlərindən və hər cür müdaxilədən çəkinməyə təkidlə çağırır;

11. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq qurumlardan zərər çəkmiş mülki əhaliyə təcili humanitar yardımın göstərilməsini və qaçqınlara və məcburi köçkünlərə təhlükəsiz şəraitdə və layəqətlə öz evlərinə qayıtmağa köməklik edilməsini xahiş edir;

12. Baş Katibdən, ATƏM-in Fəaliyyətdə olan Sədrindən və ATƏM-in Minsk Konfransının Sədrindən Minsk prosesinin gedişi və yerdə vəziyyətin bütün aspektləri və bununla əlaqədar ATƏM ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı arasında indiki və gələcək əməkdaşlıq haqqında Şuraya məruzələrin verilməsini davam etdirməyi xahiş edir;

13. Məsələ ilə fəal şəkildə məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

3292 sayılı iclasda yekdilliklə qəbul edilmişdir

Qətnamə 884 (1993)

12 noyabr 1993-cü il

Təhlükəsizlik Şurası,

30 aprel 1993-cü il tarixli 822 (1993), 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 (1993) və 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 (1993) sayılı qətnamələrini təsdiq edərək,

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (ATƏM) çərçivəsində həyata keçirilən sülh prosesi, və ATƏM-in Minsk qrupunun yorulmaz səylərini tam şəkildə dəstəklədiyini təsdiq edərək,

ATƏM-in Dağlıq Qarabağ üzrə Minsk konfransının fəaliyyətdə olan Sədrinin Təhlükəsizlik Şurası Sədrinin adına müraciətlənmiş 9 noyabr 1993-cü il tarixli məktubunu və ona əlavələri nəzərə alaraq,

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda və onun ətrafında münaqişənin davam etdirilməsi və Ermənistan Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasındakı gərginliyin regionda sülh və təhlükəsizliyi təhlükə altına atması ilə əlaqədar ciddi narahatçılığını ifadə edərək,

Atəşkəsin pozulması və buna cavab olaraq gücün həddindən artıq tətbiq edilməsi, xüsusilə Azərbaycan Respublikasında Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin işğalı nəticəsində hərbi əməliyyatların genişlənməsini həyəcənla qeyd edərək,

Azərbaycan Respublikasının və regionda digər dövlətlərin suverenliyi və ərazi bütövlüyünü bir daha təsdiq edərək,

Həmçinin, beynəlxalq sərhədlərin pozulmazlığı və ərazi əldə etmək məqsədilə gücün tətbiqinin yolverilməzliyini bir daha təsdiq edərək,

Son zamanda böyük sayda mülki şəxslərin yerlərinin dəyişməsi və Zəngilan rayonunda, Horadiz şəhərində və Azərbaycanın cənub sərhədində fəvqəladə humanitar vəziyyətin yaranması ilə əlaqədar ciddi narahatçılığını ifadə edərək,

1. Hərbi əməliyyatların yenidən başlanması ilə nəticələnən tərəflər arasında əldə edilmiş atəşkəsin pozulmasını, xüsusilə Zəngilan rayonunun və Horadiz şəhərinin işğal edilməsini, dinc əhaliyə qarşı hücumları və Azərbaycan Respublikasının ərazisinin bombardman edilməsini pisləyir;

2. Ermənistan hökumətini Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunun erməniləri tərəfindən 822 (1993), 853 (1993) və 874 (1993) sayılı qətnamələrə riayət edilməsinə nail olmaq məqsədilə öz nüfuzundan istifadə etməyə və hərbi kampaniyanı genişləndirmək üçün lazımi vasitələrin münaqişəyə cəlb olunan qüvvələrə verilməməsini təmin etməyə çağırır;

3. ATƏM-in Minsk qrupunun doqquz üzvünün 4 noyabr 1993-cü il tarixli Bəyannaməsini¹ alqışlayır və onun tərkibində atəşkəsin dayandırılması haqqında olan birtərəfli bəyanatlarla bağlı təklifləri yüksək qiymətləndirir;

4. Maraqlı tərəflərdən ATƏM-in Minsk qrupunun 2-8 noyabr 1993-cü tarixində Vyanada keçirilən iclasında edilən düzəlişlərlə «Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993) və 853 (1993) sayılı qətnamələrinin həyata keçirilməsi üzrə təxirəsalınmaz addımların Yeniləşdirilmiş cədvəlinə»² uyğun olaraq hərbi əməliyyatların və düşmənçilik hərəkətlərinin dərhal dayandırılmasını, Zəngilan rayonundan və Horadiz şəhərindən işğalçı qüvvələrin birtərəfli qaydada çıxarılmasını və Azərbaycan Respublikasının bu yaxınlarda işğal edilmiş başqa rayonlarından işğalçı qüvvələrin çıxarılmasını tələb edir;

5. Maraqlı tərəfləri ATƏM-in Minsk qrupuna kömək məqsədilə Rusiya Federasiyası hökumətinin yardımı ilə həyata keçirilən birbaşa əlaqələr nəticəsində əldə edilən atəşkəsi təcili bərpa, onu effektiv və daimi etməyə, və ATƏM-in Minsk prosesi və Minsk qrupunun 2-8 noyabr 1993-cü il tarixli iclasında edilmiş düzəlişlərlə birlikdə «Yeniləşdirilmiş cədvəl» kontekstində münaqişənin danışıqlar vasitəsilə həllinin axırlarına təkidlə çağırır;

6. Regionda olan bütün dövlətləri münaqişənin genişlənməsinə və regionda sülh və təhlükəsizliyin pozulmasına gətirib çıxara biləcək hər cür düşmənçilik hərəkətlərindən və hər cür müdaxilədən çəkinməyə bir daha çağırır;

7. Baş Katibdən və müvafiq beynəlxalq qurumlardan Zəngilan rayonunun, Horadiz şəhərinin və Azərbaycanın cənub sərhədinin əhalisi də daxil olmaqla zərər çəkmiş əhaliyə təcili humanitar yardım göstərməyi, qaçqın və məcburi köçkünlərə təhlükəsiz və ləyaqətlə öz evlərinə qayıtmaqda köməklik etməyi xahiş edir;

8. Baş Katibə, ATƏM-in fəaliyyətdə olan Sədrinə və ATƏM-in Minsk Konfransının Sədrinə Minsk prosesinin gedişi və yerlərdə vəziyyətin bütün aspektləri, xüsusilə Şuranın müvafiq qətnamələrinin həyata keçirilməsi və bununla əlaqədar ATƏM ilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı arasında indiki və gələcək əməkdaşlıq haqqında Şuraya məruzələrini davam etdirmək barədə xahişini təkrar edir;

9. Məsələ ilə fəal şəkildə məşğul olmağı davam etdirməyi qərara alır.

3313 sayılı iclasda yekdilliklə qəbul edilmişdir.

Tarixi arayışlar

1992-1994-cü illərdə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsində ATƏM-in Minsk qrupunun rolu və ATƏM üzvü olan dövlət və hökumət başçılarının Budapeşt Zirvə görüşü (5-6 dekabr 1994-cü il)

1992-ci il yanvarın 30-da Azərbaycanın Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinə qoşulmasından sonra bu qurumun Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsində uzunmüddətli vasitəçilik fəaliyyəti başlayıb. Həmin vaxt ilk mərhələdə 1992-ci il martın 24-də Dağlıq Qarabağda sülhün təmin olunması məqsədilə 11 vasitəçi-ölkə ATƏM iştirakçısını birləşdirən Minsk konfransının çağırılması qərara alınıb.

Sonralar münaqişənin həllinə nail olunmadığı üçün ATƏM-in Minsk qrupu həmsədrlik mexanizmi ilə Dağlıq Qarabağ münaqişəsində tam sülhə çatmaq üçün vasitəçilik funksiyasını davam etdirib. İlk vaxtlar isə onun bütün fəaliyyəti müharibə edən tərəflər arasında atəşkəs əldə edilməsinə sərf olunub.

Minsk konfransının 1992-1994-cü illərdə atəşkəs yaratmaq cəhdləri uğursuzluqla nəticələnib və Rusiyanın münaqişənin tənzimlənməsində təsirinin artmasını sürətləndirib. Erməni işğallarına qarşı ATƏM təsirli addım ata bilməyib və Azərbaycan rayonları bir-birinin ardınca zəbt edilib.

1993-cü ildə hakimiyyətə gəlmiş Heydər Əliyev Rusiya və MDB istiqamətli xarici siyasətini də gücləndirib. ATƏM-in Minsk qrupundan başqa Rusiyanın da vasitəçilik fəaliyyəti və Minsk qrupunun davamlı cəhdləri nəhayət, 1994-cü il mayın 12-də Ermənistan və Azərbaycan arasında atəşkəs əldə edilməsi ilə nəticələnib. Atəşkəs sazişindən sonra, hələ uzun müddət əvvəl müzakirə edilən münaqişə zonasında sülhməramlı qüvvələrin yerləşdirilməsi məsələsi meydana çıxıb.

Bu, münaqişə ilə bağlı hərtərəfli siyasi sazişin bağlanmasıdan sonrakı mərhələyə aid məsələ olsa da, o zaman ATƏM və Rusiya arasında başlıca həll edilməmiş mövzu idi.

Həmin vaxt Azərbaycanın dövlət başçısı Heydər Əliyev ATƏM-in 1994-cü il 5-6 dekabrda Budapeştdə keçirilən ali qurumunun - dövlət və hökumət başçılarının dördüncü Zirvə görüşündən əvvəl sülhməramlı qüvvələr məsələsinin Azərbaycan üçün çox əhəmiyyətli olduğunu bildirib: "Budapeşt Zirvə görüşündə Ermənistanla Azərbaycan arasında gedən hərbi münaqişə, müharibə ilə əlaqədar məsələ də müzakirə olunacaq, xüsusən ATƏM-in sülhməramlı qüvvələrinin yaradılması və bizim bölgəyə göndərilməsi məsələləri müzakirə ediləcəkdir. Bu da bizim üçün çox əhəmiyyətlidir. Çünki demək olar, ilk dəfədir ki, belə zirvə görüşündə bu məsələ xüsusi bir məsələ kimi gündəliyə salınıb və müzakirə olunacaqdır, ona görə də biz bu görüşdən çox şeylər gözləyirik."

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilk dəfə müzakirə olunduğu ATƏM-in təşkilati cəhətdən təkmilləşdirilərək (ATƏT) elan edildiyi Budapeşt Zirvə

görüşündəki çıxışında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Rusiyanın vasitəçilik fəaliyyətinin effektivliyini təsdiqləyib. O, çıxışında tənzimləmə prosesində Minsk qrupu-Rusiya ziddiyyətlərini də ifadə edib: " *Minsk qrupunun üzvləri arasında fikir ayrılıqlarının aradan qaldırılmasından, onların səylərinin Azərbaycan ilə Ermənistan arasında sülhün və sabitliyin bərqərar edilməsi üçün birləşdirilməsindən də çox şey asılıdır.*"

Budapeşt Zirvə görüşündə əsas sənəd - "Yeni dövrdə həqiqi əməkdaşlığa doğru" adlı bəyannamə qəbul olunub. Eyni zamanda ilk dəfə olaraq ATƏT- in sülhməramlı qüvvələrinin yaradılması qərara alınıb. Həmin qüvvələrin məhz Dağlıq Qarabağa göndərilməsi nəzərdə tutulub. Bu addım Azərbaycanın birinci dəfə iştirakçısı olduğu ATƏM-in üçüncü, 1992-ci il Helsinki Zirvə görüşü bəyannaməsinin III fəslinə uyğun olaraq atılıb. Məhz həmin fəsildə ATƏM-in sülhyaratma fəaliyyətinin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulurdu.

1975-ci il 1 avqust Helsinki Yekun Aktı ilə elan olunan ATƏM o zaman bütün Avropa (Albaniya istisna olmaqla) və böyük dövlətlər- SSRİ və ABŞ arasında "soyuq müharibə" şəraitində qitədə mövcud sərhədləri (status-kvo) qəbul edirdi. Heydər Əliyev Budapeştdə həmin qaydanın yeni dövrə də tətbiq olunmasını istəyib. O, yeni Avropa üçün yeni ATƏM formulasını irəli sürüb.

Budapeşt Zirvə görüşü sənədinin "Regional məsələlər" hissəsinin " Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı ATƏM-in fəaliyyətinin artırılması" bölməsində Ermənistan və Azərbaycan arasında bu münaqişəyə dair Budapeşt görüşünün bütün haqqında danışılan müddəaları əks olunub. Eyni zamanda Rusiyanın həmin dövrdə münaqişəyə xüsusi təsirə malik olması da bölmədə bir daha təsdiqlənib: "...Onlar (iştirakçı dövlətlər) ATƏM-in Minsk qrupunun vasitəçilik səylərini qəti şəkildə bəyəndilər və Rusiya Federasiyasının həlledici yardımını yüksək qiymətləndirirlər."

Heydər Əliyev də sammitdəki çıxışında Rusiyanın rolunu qiymətləndirib: "*Rusiya Federasiyasının vasitəçilik fəaliyyətini qeyd etməyi zəruri sayıram. Onun səyləri və ATƏM-in köməyi ilə yeddi aya yaxındır ki, atəşkəsə əməl edilir və qan tökülmür.*"

Budapeşt Zirvə görüşünün qərarı sülhməramlı qüvvələr məsələsində nəzarətin ATƏM-ə verilməsinə xidmət edib. Bu, ehtimal edilən sülhyaratma fəaliyyətinin bir dövlətin inhisarında qalmasına qarşı nəzərdə tutulub.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Budapeşt görüşündən bir gün sonra, 1994-cü il 7 dekabrda Bakıya qayıdarkən təyyarədə jurnalistlərə müsahibəsində Rusiyanın çoxmillətli qüvvələrin tərkibində iştirakı məsələsini bir qədər də dəqiqləşdirib: "... ATƏM-in çoxmilli qüvvələri tərkibində Rusiya qüvvələrinin də olması nəzərdə tutulur. MDB qüvvələrinin daxil edilməsindən söhbət getmir. Rusiya çoxmillətli qüvvələrdə kifayət qədər təmsil olunacaqdır... Əlbəttə ATƏM-in qüvvələrində hansı ölkəyə nə qədər yer veriləcəyini ATƏM-in sədri müəyyən edəcəkdir."

Budapeşt Zirvə görüşünün Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı addımlarından biri də vasitəçilik funksiyasını həyata keçirən Minsk qrupunun həmsədrlik institutunun yaradılması olub. Qrupa daha çox sədrin rəhbərlik ehtiyacını Heydər Əliyev açıq ifadə

edib. Prezident əvvəllər quruma bir sədrin rəhbərlik etməsinin çətinlik yaratdığını söyləyib.

ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrləri institutu formalaşdırılan vaxt Rusiyaya Dağlıq Qarabağ münaqişəsində maraqlı tərəf statusunda həmsədrlik vəzifəsi verilib.

Budapeştdə Ermənistan - Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair qərarlar ABŞ və Rusiya arasında razılaşmalar nəticəsində qəbul olunub. Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Budapeşt Zirvə görüşünün Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə bağlı qərarını altı il gedən müharibə ərzində Azərbaycan üçün çox böyük əhəmiyyətli ilk beynəlxalq sənəd adlandırıb.

Minsk prosesində məhz müxtəlif dövrlərdə vasitəçilərin ayrı-ayrı təşəbbüs cəhdləri, yol verilən tərəf saxlama halları və məsələyə ikili standartlarla yanaşılması səbəbindən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində müvafiq razılığa gəlinməsinə yol verməyib. Azərbaycan rəhbəri Heydər Əliyev 1994-cü il 7 dekabr Budapeşt sammitindən bir gün sonrakı müsahibəsində həmin vəziyyəti müəyyən qədər ətraflı təsvir edib: " *Bilirsiniz ki, ATƏM-in nümayəndələri, Minsk qrupunun başçıları ilə dəfələrlə uzun-uzadı söhbətlər aparmışam, buna çox vaxt sərf etmişəm və ATƏM-in bilavasitə bu məsələyə nəinki qarışmasını, həm də təşəbbüsü öz əlinə almasını istəmişəm. İndiyədək bu, sizə məlum olan səbəblər üzündən baş tutmurdu. Mən çalışmışam ki, ATƏM-in Minsk qrupunun fəaliyyətini və Rusiyanın vasitəçilik səylərini bir-birinə yaxınlaşdırım, hətta onları birləşdirim. Bu tövsiyələri mən ATƏM-in Minsk qrupunun başçısı Yan Eliassona da, Rusiyanın vasitəçilik missiyasının rəhbəri Vladimir Kazimirova da etmişəm. Onların həm Bakıda, həm də Moskvada görüşlərinin təşkil olunmasına çalışmışam. Biz bu işdə də müəyyən nailiyyətlər əldə etmişik. Ancaq istədiyimiz nailiyyətə çatı bilməmişik. Çünki bu müddətdə Minsk qrupunun fəaliyyəti ilə Rusiyanın vasitəçilik səylərini birləşdirməyə nail olmamışıq.*"

1994-1996-cı illərdə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll olunması istiqamətində atılan addımlar və ATƏT üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon Zirvə görüşü (2-3 dekabr 1996-cı il)

Sülhməramlıların yerləşdirilməsindən əvvəl hərtərəfli siyasi sazişin əldə edilməsi ilkin şərt idi. Buna nail olunmadığından Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün müvafiq addımlardan biri olan 1994-cü il 5-6 dekabr ATƏM-in Budapeşt Zirvə görüşündə qəbul edilmiş sülhməramlı qüvvələrin formalaşdırılması qərarı praktik nəticə vermədi.

Budapeşt zirvə görüşündən sonra Azərbaycan və Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli ilə əlaqədar danışıqlar ATƏT-in Minsk qrupundan çox, onun ayrı-ayrı üzv dövlətlərinin təşəbbüsləri ilə yenidən gücləndi. Rusiya tərəfindən təşkil olunan 1995-ci il 6-11 fevral Moskva danışıqlarının uğursuzluqla nəticələnməsindən

sonra həmin il ABŞ-ın Minsk qrupundakı nümayəndəsi münaqişə regionuna ayrıca səfər edib. Həmin ilin martında vasitəçi qrupun Rusiya və İsveçdən olan həmsədrlərinin səfəri isə əslində tərəflər arasında sülh prosesinin pozulmasını meydana çıxardı.

1995-1996-cı ilin sonlarına qədər Qərb, Rusiya və ATƏT-in danışıqlarda vasitəçiliyi Dağlıq Qarabağ məsələsinin həllində konkret nəticə verməyib. Bunun səbəbləri tərəflər arasındakı ziddiyyətlər, xüsusilə Rusiyanın bitərəflik bəyanatlarına baxmayaraq Ermənistanla hərbi ittifaqı gücləndirməsi və ABŞ və Minsk qrupunun isə danışıqlarda bəzən Azərbaycanı təmin etməyən təkliflər verməsi idi.

Beləliklə, ATƏT-in növbəti, Lissabonda keçiriləcək dövlət başçılarının beşinci Zirvə görüşü ərəfəsində yeganə nailiyyət Azərbaycan və Ermənistan arasında atəşkəsin qorunması olub.

1996-cı il 2-3 dekabrda Lissabonda ATƏT dövlət və hökumət başçılarının Zirvə toplantısı 52 Avropa dövləti, ABŞ, Kanada və 10 Asiya-Afrika dövləti başçılarının müşahidəçi statusunda iştirakı ilə keçirilib. Qafqaz regionu, xüsusilə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yüksək səviyyədə ilk dəfə geniş müzakirə olunacağı Lissabon sammiti buna görə də Azərbaycan üçün Budapeşt Zirvə görüşündən daha əhəmiyyətli idi.

Zirvə toplantısının Azərbaycanla bağlı əsl mahiyyətini və əhəmiyyətini Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev zirvə görüşünə yola düşməzdən qabaq, 1996-cı il noyabrın 30-da Binə hava limanında jurnalistlərə bəyanatında bildirib. O, Lissabon sammitinin məhkəmə qismində Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı qəti qərar verə biləcək qurum olmadığını elan edib.

Eyni zamanda Heydər Əliyev bu zirvə görüşünə böyük əhəmiyyət verdiyini, sammit ərəfəsində Minsk qrupu tərkibində Helsinkidə, Vyanada fəaliyyət göstərildiyini və Azərbaycan nümayəndə heyətinin günlərlə Lissabonda işlədiyi haqda məlumat verib. Prezident həmçinin Budapeştdən Lissabona qədər keçən dövrü də müsbət qiymətləndirdiyini bildirib.

Heydər Əliyev 1996-cı il 2 dekabr Zirvə görüşündəki nitqində Dağlıq Qarabağ münaqişəsi, erməni təcavüzü barədə ümumi məlumat verib, Rusiyanın təsiri ilə atəşkəsin əldə edilməsini təqdir edib və Azərbaycanın sülh müqaviləsi bağlanana qədər atəşkəs rejiminə əməl edəcəyini bildirib. Azərbaycan rəhbəri atəşkəsin əhəmiyyətini Ermənistanla ikitərəfli danışıqlar kanalının yaradılması, hərbi əsirlərin və girovların qarşılıqlı azad edilməsi addımları ilə izah edib.

Heydər Əliyev 1996-cı ilin aprelində Lüksemburqda Ermənistan prezidenti və özünün verdiyi bəyanatı münaqişənin aradan qaldırılması istiqamətində mühüm addım hesab etdiyini də Lissabondakı nitqində bildirib: *"Həmin bəyanat əslində tərəflərin silahlı münaqişəyə beynəlxalq prinsiplər və normalar əsasında son qoymaq əzmini nümayiş etdirən ilk Ermənistan-Azərbaycan sənədidir."*

Nəhayət, Heydər Əliyev Lissabon görüşündən əvvəl ATƏT üzvü olan dövlət və hökumət başçalarına göndərdiyi məktubda münaqişənin həlli üçün məşhur ümumi çərçivə qaydalarını-Lissabon prinsiplərini göstərdiyini söyləyib. O, ATƏT prinsipləri, BMT

nizamnaməsi və beynəlxalq hüququn ümumi qaydalarına uyğun hesab etdiyi bu müddəaları Zirvə toplantısı nitqində də elan edib:

- Azərbaycan və Ermənistanın ərazi bütövlüyünün tanınması
- Azərbaycanın tərkibində Dağlıq Qarabağa ən yüksək özünüidarə statusunun verilməsi
- Dağlıq Qarabağ əhalisinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi

Həmin prinsiplər ATƏT-in sədri Flavio Kottinin 1996-cı ilin fevralında münaqişə regionuna səfəri zamanı verdiyi təkliflərə də uyğun idi.

Heydər Əliyev çıxışında Ermənistan tərəfinin Dağlıq Qarabağ münaqişəsində məqsədini təcavüzün nəticələrini qanuniləşdirmək və Azərbaycan ərazisində ikinci erməni dövləti yaratmaq niyyəti kimi qiymətləndirib. Azərbaycan Prezidenti zirvə görüşündəki nitqində bütün bunlara yol verilməyəcəyini iştirakçı dövlətlərin başçalarına elan edib.

O, Azərbaycan və Ermənistan arasında Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin göstərilən prinsiplər əsasında aradan qaldırılacağı təqdirdə mütərəqqi nəticələr verəcəyini ifadə edib: " *Əminəm ki, münaqişənin BMT nizamnaməsi, ATƏT prinsipləri və beynəlxalq hüquq əsasında aradan qaldırılması az bir vaxt ərzində Ermənistan ilə Azərbaycan arasında uzunmüddətli möhkəm sülh yaranmasına imkan verəcək, erməni və Azərbaycan xalqları arasında xoş münasibətləri bərpa edəcək, Dağlıq Qarabağın bütün əhalisi üçün ən əlverişli şərait yaradacaqdır.*"

Heydər Əliyev Lissabon sammitindəki çıxışında Ermənistan prezidentinə və xalqına da sülh çağırışları edib. O, ATƏT üzvlərinin hamısını bütövlükdə Dağlıq Qarabağ məsələsinin həllinə kömək etməyə çağırıb: " *Mən ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşünün iştirakçısı olan dövlət və hökumət başçalarına üz tutub onlardan xahiş edirəm ki, Avropada sürəklili və viranədici münaqişələrdən biri olan Ermənistan- Azərbaycan münaqişəsinin tezliklə aradan qaldırılması üçün səylərini əsirgəməsinlər.*"

Bütün bu çağırışlara baxmayaraq Ermənistan nümayəndə heyəti Heydər Əliyev tərəfindən irəli sürülən həmin prinsiplərin Lissabon bəyannaməsinin 20-ci maddəsinə salınmasına veto qoyub. Azərbaycan dövlət başçısı isə ATƏT-in Lissabon sənədinə bütövlükdə veto tətbiq edərək ABŞ nümayəndə heyətinə başçılıq edən vitse-prezident Albert Qorun təklifi ilə prinsiplərin ATƏT-in fəaliyyətdə olan sədrinin ayrıca bəyanatında səsləndirilməsinə nail olub. ATƏT-in rəsmi sənədləri sırasına daxil olan bəyanatda bu müddəaların Zirvə görüşündə iştirak edən 53 ATƏT üzvü tərəfindən bəyənilməsi də göstərilib.

ATƏT sədrinin bəyanatından dərhal sonra Ermənistan nümayəndə heyəti də bəyanat verərək bununla razılaşmadığını elan edib. Gələcək uğursuz danışıqların əsasını qoyacaq bu bəyanatda məsələnin həllinin hər şeydən əvvəl öz müqəddəratını təyin etmə prinsipi əsasında əldə oluna biləcəyi bildirilib.

Heydər Əliyev isə sammitin başa çatdığı gün 1996-cı il dekabrın 3-də Lissabonda jurnalistlərə verdiyi müsahibədə Zirvə görüşünün qərarından razı qaldığını deyib. O, Lissabon layihəsinin hətta Azərbaycan da tam təmin etmədiyini, amma Ermənistanın yenə də bununla razılaşmadığını bir daha elan edib. Azərbaycan rəhbəri Ermənistanı

beynəlxalq prinsiplərə qarşı çıxmaqda ittiham edib: "Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün Ermənistan tərəfindən tanınmasından imtina edilməsi ATƏT-in əsas prinsiplərindən imtina deməkdir."

Rusiya nümayəndə heyətinin rəhbəri baş nazir Viktor Çernomırdin də ATƏT sədrinin bəyanatı ilə razılaştığını, münaqişənin məhz həmin prinsiplər əsasında tənzimlənməsinin mümkünlüyünü təsdiq edib. Heydər Əliyev Çernomırdinin Dağlıq Qarabağ məsələsi ilə gələcəkdə də məşğul olacaqlarını bəyan etdiyini də bildirib. Azərbaycan dövlət başçısı Ermənistan prezidentinin Azərbaycanın danışıqları kəsməsi haqda bəyanatına da münasibət bildirərək prezidentlərin nümayəndələri arasında birbaşa danışıqların davam etdiriləcəyini qeyd edib.

Prezident Heydər Əliyev Lissabonda olarkən zirvə görüşündə fəaliyyəti və Dağlıq Qarabağ münaqişəsi barədə Rusiya, Türkiyə, Portuqaliya, Danimarka və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri televiziyalarına da müsahibə verib. Rusiyanın "Vesti" informasiya-televiziya proqramının müxbiri ilə söhbətində o, baş nazir Çernomırdinin timsalında Rusiyanın ATƏT sədrinin məlum bəyanatını müdafiə etdiyini yenidən təsdiqləsə də, ATƏT-in Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllində rolunu irəli çəkib: *"Bu münaqişə ilə ATƏT məşğul olur. Lap əvvəldən belə olmuşdur. Minsk qrupu ATƏT-in tərkibindədir və o, məhz ATƏT-in qərarı ilə 1992-ci ildə yaradılmışdır."*

Danimarka televiziyasına müsahibəsində Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqda ümumi məlumat verib və Lissabon zirvə görüşündə danışıqlara müvafiq mandat aldıklarını hesab etdiyini bildirib. Portuqaliya televiziyası müxbirinə müsahibəsində Azərbaycan dövlət başçısı yenidən Rusiyanın təsiri məsələsinə qayıdaraq onun Ermənistanla əlaqələrinin fəal olduğunu bildirib. O, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin törədilməsində Sovet İttifaqı rəhbərliyini günahlandırır. Bundan başqa Heydər Əliyev Rusiyanın Ermənistanla təsir göstərməsinin mümkünlüyünü və Rusiyanın əvvəldən bu münaqişənin qarşısını almaq, qırğına yol verməmək imkanlarının olduğunu da irəli sürüb. Azərbaycan Prezidenti ATƏT sədrinin məlum bəyanatı müqabilində Ermənistan tərəfinin düşünməli olduğunu da ifadə edib.

Heydər Əliyev Lissabon Zirvə görüşündə fəaliyyəti, məlum prinsiplərin qəbul etdirilməsi istiqamətində mübarizəsi haqda 5 dekabr 1996-cı ildə Bakıya qayıdarkən təyyarədə jurnalistlərə daha ətraflı məlumat verib. Azərbaycan rəhbəri toplantıdan əvvəl vəziyyətin əlverişli olmadığını, Lissabon sammitinin əsas sənədi-"*Avropada XXI əsrdə ümumi və hərtərəfli təhlükəsizlik modeli*" adlı bəyannamədə Ermənistan- Azərbaycan münaqişəsi ilə bağlı təminədiçi olmayan bənd də salındığını bildirib.

Heydər Əliyev Minsk qrupunun fəaliyyətinin indiyə qədər nəticə verməməsində Ermənistanı günahlandırır. Prezident erməni tərəfinin həmin prinsipləri qəbul etməməsini əsas maneə hesab edib.

Azərbaycan dövlət başçısı Bakıya qayıtdıqdan sonra 1996-cı il 6 dekabrda ictimaiyyət nümayəndələri ilə görüşündə ATƏT-in və onun Minsk qrupunun Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində Budapeşt sammitindən Lissabon görüşünə qədər keçdiyi yolu ətraflı təsvir edib. Prezident bildirib ki, Böyük Sülh Sazişinin əldə edilməməsi

Ermənistanın işğal etdiyi ərazilərdən istifadə edərək Dağlıq Qarabağa müstəqillik statusu almaq cəhdindən irəli gəlir.

Azərbaycan prezidenti Ermənistan rəhbəri ilə birlikdə verilən Lüksemburq bəyanatına qayıdaraq münaqişənin həllinə aid ilk birgə bəyanatın da son məqsədə çatmağa kömək etmədiyini deyib. O, məsələnin həlli üçün göstərilən prinsiplərin qəbul olunması məqsədilə Lissabon sammiti ərəfəsində ATƏT üzvü ölkələrinin dövlət və hökumət başçalarına məktublar göndərdiyi haqda məlumat verib. Cavabında isə onlar tərəfindən Azərbaycanın mövqelərinin müdafiə olunduğu bildirilib. Heydər Əliyev ayrıca olaraq ABŞ prezidenti Bill Klintonun da məktub göndərərək təkliflərlə razılaşdığını vurğulayıb.

Heydər Əliyev Lissabon qərarını erməni təbliğatına da zərbə hesab edib. O, Ermənistanın Dağlıq Qarabağ münaqişəsi məsələsində təbliğatda indiyə qədər Azərbaycandan üstün olduğunu, Lissabonda baş verən veto qarşılıqlıdırmasından sonra isə bu münaqişə ilə bağlı iştirakçı dövlət rəhbərlərinin maraqlandığını, eyni zamanda sammitin fəaliyyətini izləyən dünya miqyaslı mətbuat orqanlarına da münaqişə haqda məlumatların verildiyini bildirib.

Prezident Heydər Əliyev elə həmin gün mətbuat nümayəndələrinə Lissabon sənədinin danışıqlarda yeni mərhələ açdığını, toplantıda destruktiv fəaliyyət aparan Ermənistan tərəfi ilə anlaşma niyyətində olduğunu bir daha elan edib.

Heydər Əliyev 1996-cı il 6 dekabrda Lissabon görüşünün əhəmiyyətini erməni tərəfinin həmin prinsipləri qəbul etməməsi ilə deyil, onların səsləndirilməsi uğrunda aparılan gərgin mübarizəyə görə qiymətləndirib: *"Lissabon Zirvə görüşünün Azərbaycan üçün böyük əhəmiyyəti bir də ondan ibarətdir ki, biz həmin toplantıda Ermənistan - Azərbaycan münaqişəsinin mahiyyətini açıb həm Zirvə görüşünün iştirakçılara, həm də bütün dünya ictimaiyyətinə bildirdik."*

Lissabon zirvə görüşündən sonra Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı sülh danışıqları və ATƏT-in İstanbul sammiti (18-19 noyabr 1999-cu il)

ATƏT-in Lissabon Zirvə toplantısında Ermənistan istisna olmaqla Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan üçün nisbətən əlverişli həll prinsipləri ATƏT-in bütün üzvlərinin təqdiri ilə elan olundu. Amma ən müxtəlif səbəblərdən Ermənistan üzərində həmin prinsiplərə görə real təzyiq görməyərək onlara uyğun həll variantlarından imtina edib.

1997-ci ilin yanvarından ABŞ, Rusiya və Fransa Minsk qrupunda həmsədrilər kimi fəaliyyətə başlayıb. Məhz həmin ilin aprelində Azərbaycanın böyük narazılığına səbəb olan, Ermənistan- Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsində açıq tərəfkeşlik kimi qiymətləndirilən Rusiyanın Ermənistana 1 milyard dollar dəyərində silahın əvəzsiz olaraq verməsi hadisəsi meydana çıxıb.

Ermənistan elə bu hadisədən iki ay sonra, 1997-ci ilin iyununda Minsk qrupunun "paket", sentyabrda isə "mərhələli" həll variantları adlandırılan tənzimləmə layihələrindən imtina edib. Hətta Ermənistanın o zamankı prezidenti Levon Ter-Petrosyanın vəziyyəti real qiymətləndirərək "mərhələli" üsulla razılaşmaq cəhdi də vəziyyəti dəyişməyib. Fransanın "Le Mond" qəzetinin qeyd etdiyi kimi "o, Dağlıq Qarabağ məsələsində təslimçilikdə günahlandırılaraq millətçi müxalifətin təzyiqi ilə istefa verməyə məcbur olub".

Sülh prosesində bu böyük böhrandan sonra 1997-2002-ci illər arasında Minsk qrupunun tam tərkibdə heç bir toplantısı keçirilməyib. Yeni Robert Koçaryan hakimiyyəti "mərhələli" həll variantından 1998-ci ilin mayında rəsmi şəkildə imtina edib.

Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təhlükə altında qoyan "ümumi dövlət" adlı həll variantı isə 1998-ci ilin noyabrında Minsk qrupu həmsədrləri tərəfindən əsasən Rusiyanın təşəbbüsü ilə hazırlanıb. Bu dəfə əvvəlki iki layihədən fərqli olaraq Azərbaycan öz mənafeyinə tam zidd təklifin müzakirəsini rədd edib.

Lissabondan sonra ATƏT-in növbəti, dövlət və hökumət başçılarının altıncı, 1999-cu il 18-19 noyabr İstanbul zirvə görüşü Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsi cəhdlərinin bu ziddiyyətli, nəticəsiz və dramatik mərhələsində keçirilib. İstanbul Zirvə toplantısından əvvəl yenidən baş verən Azərbaycan və Ermənistan dövlət başçılarının bir-başla danışıqlarının ən son görüşündən dərhal sonra, 1999-cu ilin oktyabrında Ermənistan parlamentinin elə növbəti iclası gedən zaman bir qrup silahlı şəxs zala soxularaq ölkənin baş nazirini, parlament sədrini, onun iki müavini, ölkənin operativ məsələlər üzrə nazirini və parlamentin üç deputatını güllələyərək qətlə yetirib.

Robert Koçaryan ittiham edərək kənarlaşdırdığı Ter Petrosyan kimi əvvəlcə Azərbaycan üçün də qəbul edilməsi mümkün münaqişəni tənzimləmə variantını müzakirəyə razılaşsa da, bu müəmmalı qətlərdən və həmin vaxt Rusiyaya qəfil səfərindən sonra verdiyi vədlərdən geri çəkilib.

Baş verən hadisələrə görə o zaman Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşü ərəfəsində verdiyi bəyanatlarda və sammitdəki nitqində Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə kənar təsirlər üzərində daha çox dayanıb. 1999-cu il noyabrın 17-də İstanbula yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında jurnalistlərlə söhbətində Heydər Əliyev Dağlıq Qarabağ uğrunda Ermənistanla müharibədə çox əhəmiyyətli bir məsələ - Azərbaycanın silah kvotası məsələsi haqda ətraflı danışmış.

Bu hədd 1990-cı ildə, hələ SSRİ-nin mövcudluğu dövründə NATO və sosialist düşərgəsinin hərbi bloku- Varşava Müqaviləsi Təşkilatı arasında tərəflərin nə qədər silah-sursat saxlamasına dair bağlanmış sazişdən irəli gəlir. Sovet İttifaqının parçalanması və 15 yeni dövlətin yaranmasından sonra isə xüsusilə Dağlıq Qarabağda erməni təcavüzünə məruz qalan Azərbaycan üçün həmin sazişə yenidən baxılması çox əhəmiyyətli idi.

1992-ci ildə isə Rusiyanın təşəbbüsü ilə Daşkənddə bu haqda saziş imzalanıb. Azərbaycan tərəfi Qafqazda ərazisi və əhalisinin sayına görə daha çox sayda silaha malik olmasını nəzərdə tutan layihəni ölkə daxilində siyasi-hərbi böhran baş verdiyinə görə

qəbul etdirə bilməyib. Nəticədə o, Gürcüstan, xüsusilə Qarabağ müharibəsində qarşılaşdığı Ermənistanla eyni miqdarda silah əldə etmək hüququ ilə kifayətlənməli olub.

Eyni zamanda o vaxt ABŞ da həmin sazişin imzalanmasını istəyirdi. Azərbaycan Prezidenti hələ Lissabon toplantısı dövründə də Amerika tərəfinin bunu təkid etdiyini bildirib. O, həmin dövrdə kvotanın artırılması ümidilə razılıq verməsə də İstanbul zirvə görüşündə vəziyyətlə əlaqədar "Avropada adi silahlar haqqında müqavilə"ni imzalayıb.

Heydər Əliyev ATƏT-in 1999-cu il 18 noyabr İstanbul Zirvə görüşündəki nitqində Lissabondan indiyə qədər sülh prosesinin istənilən nəticə vermədiyini bir daha elan edib. O, Minsk qrupu həmsədrlərini Lissabon prinsiplərinin Ermənistan tərəfindən qəbul edilməsi üçün lazımi fəaliyyət aparmamaqda günahlandırıb.

Azərbaycan dövlət başçısı Heydər Əliyev Ermənistan rəhbəri ilə birbaşa danışıqlarının sülh üçün ümidlər yaratdığını desə də bunun ATƏT-in Minsk qrupunun vasi-təçilik funksiyasını əvəz edə bilmədiyini də bildirib. Prezident eyni zamanda münaqişənin həll edilməsinin qarşılıqlı güzəşt və kompromislərdən keçməsi məsələsini də səsləndirib.

Heydər Əliyev Minsk sülh prosesinin bərpası üçün konkret olaraq həmsədr dövlətlərin rəhbərlərinə müraciət edib. O, münaqişənin aradan qaldırılması məqsədilə bəyan edilən prinsiplərin qüvvəsinin təmin edilməsinin zəruriliyini xatırladı.

ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşündəki nitqində Prezident Heydər Əliyev Qafqazda təhlükəsizlik və əməkdaşlıq paktı adlı layihə təklif edib. Bu sazişin başlıca müddəalarından biri regiondan xarici hərbi qüvvələrin çıxarılması idi.

Azərbaycan dövlət başçısı 1999-cu il 18-19 noyabr İstanbul sammiti haqda yekun mülahizələrini və onun nəticələri haqda fikirlərini 1999-cu il 20 noyabrda Bakıya qayıdan zaman təyyarədə jurnalistlərə çatdırıb.

Ümumilikdə ATƏT-in İstanbul zirvə toplantısında üç sənəd qəbul olunub: Avropa Təhlükəsizlik Xartiyası, İstanbul Bəyannaməsi, Avropada adi silahlar haqqında müqavilə.

Xartiyada XX əsrin sonlarına yaxın Avropada ATƏT prinsipləri yenidən əks olunub. Azərbaycan tərəfinin də təkliflərinin nəzərə alındığı bildirilən Avropa Təhlükəsizlik Xartiyasında ölkə üçün başlıca əhəmiyyət daşıyan prinsiplər - ərazi bütövlüyü, müstəqilliyin qorunması, təhlükəsizliyin təminatı məsələləri idi.

Siyasi xarakterli İstanbul bəyannaməsində konkret olaraq Avropa münaqişələri, həmçinin Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında danışılır. Məlum Lissabon sammitindən fərqli olaraq İstanbul Bəyannaməsində bu məsələ öz əksini tapıb. Heydər Əliyev Bəyannamənin 20-ci maddəsində göstərilən Dağlıq Qarabağ münaqişəsinə dair müddəanın reallığı əks etdirdiyini bildirib.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xüsusilə sammitdən əvvəl dəfələrlə bildirdiyi münaqişənin həllində qarşılıqlı güzəştlərin vacibliyi məsələsinin dəqiqləşdirilməsinə isə indiyə qədər nail olunmayıb. O, toplantıda çıxışında həmin güzəştlərin beynəlxalq hüquq normalarına uyğunluğunun vacibliyini də irəli sürüb.

Azərbaycan dövlət başçısının ümumilikdə Dağlıq Qarabağ ermənilərinin təhlükəsizliyi məsələsi barədə fikri də İstanbul sammitindəki çıxışında göstərilib: "*Azərbaycan*

Respublikasının Dağlıq Qarabağ regionunda ermənilər və azərbaycanlılar sülh və təhlükəsizlik şəraitində birgə yaşaya bilərlər və yaşamaalıdırlar."

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə yanaşı Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri, Türkmənistan qazının nəqlində tranzit statusu almaq kimi enerji layihələrinin təmin olunması ilə bağlı fəaliyyət göstərdiyi İstanbul Zirvə toplantısını Heydər Əliyev Budapeşt və Lissabona nisbətən daha yüksək səviyyəli adlandırıb.

**ATƏT-in İstanbul zirvə görüşündən sonra Ermənistan-Azərbaycan
Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli yolunda danışıqların yeni mərhələləri
və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti
İlham Əliyevin danışıqlar siyasəti**

ATƏT-in Budapeşt zirvə görüşünün Dağlıq Qarabağ münaqişəsi ilə bağlı ən vacib qərarı hesab olunan sülhməramlı qoşunların fəaliyyəti məsələsi son dövrə qədər Böyük Siyasi Sazişə nail olunmadığı üçün baş tutmayıb. Yalnız nəticəsiz Rambuye danışıqlarından bir qədər əvvəl ATƏT-in xüsusi hərbi missiyası Azərbaycana səfər edərək cəbhə bölgələrində müvafiq fəaliyyət üçün şəraiti öyrənib. 10-11 fevral 2006-cı il tarixli Rambuye görüşündə isə Azərbaycan tərəfi bunun yalnız texniki xarakter daşdığını bildirib.

ATƏT çərçivəsində Azərbaycan və Ermənistan rəhbərlərinin 1999-2002-ci illərdə 20-dən çox görüşü keçirilib.

2001-ci il yanvarın 26-da Parisdə keçirilən Heydər Əliyev-Robert Koçaryan danışıqlarından bir ay sonra Minsk qrupunun 1997-ci ildə təklif etdiyi Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həll variantları ictimaiyyətə təqdim olunub. Dövlət başçılarının daha bir Paris görüşündən sonra isə ABŞ dövlət katibi Kolin Pauellin təşəbbüsü ilə danışıqların yeni, əhəmiyyətinə görə fərqlənən mərhələsi ABŞ-ın Meksika körfəzindəki bir adasına- Ki Uestə təyin olundu.

Minsk qrupu və ABŞ-ın himayəsi ilə 3-7 aprel 2001-ci ildə Ki Uestdə aparılan danışıqlar prosesində "Qobl planı" adlanan layihənin qəbulu gözlənilirdi. Həmin layihəyə əsasən Ermənistanın Laçın, Azərbaycanın isə Mehri rayonlarından dəhlizlər mübadiləsi ilə Ermənistanın Dağlıq Qarabağ, Azərbaycanın isə Naxçıvanla əlaqələrinin təmin olunması nəzərdə tutulurdu. Lakin Ermənistan tərəfinin dəhlizdən əlavə ərazilər- Laçın və Kəlbəcəri tələb etməsi bu layihənin də gerçəkləşməsinə imkan vermədi.

Heydər Əliyevlə Robert Koçaryanın sonuncu görüşü 14 avqust 2002-ci ildə Azərbaycan-Ermənistan sərhəddində, Naxçıvan ərazisində keçirilib.

2002-ci ildən danışıqlar ATƏT-in Minsk qrupu həmsədrlərinin məsləhəti və iştirakı ilə prezidentlərin təyin etdikləri şəxsi nümayəndələr tərəfindən davam etdirilir. Praqa şəhərində aparıldığı üçün "Praqa prosesi" adını alan həmin prosesdə şəxsi nümayəndələrdən başqa tərəflərin xarici işlər nazirləri arasında da danışıqlar aparılır.

Bu proses çərçivəsində 2003-cü ilin sonunda və 2004-cü il ərzində Azərbaycan və Ermənistan prezidentləri 3 dəfə görüşüb müzakirələr aparıblar.

İlham Əliyev və Robert Koçaryan arasında Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin tənzimlənməsi üçün ilk görüş 11 dekabr 2003-cü ildə Cenevrədə keçirilib. Dövlət başçıları Minsk qrupu çərçivəsində danışıqların davam etdirilməsi qərarına gəliblər.

2004-cü ilin yanvarında Azərbaycan tərəfi Dağlıq Qarabağ ətrafındakı rayonların azad edilməsi müqabilində dəmir yolu əlaqəsinin yaradılması təklifini qəbul etsə də Ermənistan bundan imtina edib.

Tərəflərin xarici işlər nazirlərinin Praqa prosesi çərçivəsində 2004-cü ilin yayında apardığı danışıqlardan sonra İlham Əliyev - Robert Koçaryan danışıqlarının növbəti mərhələsi 15 sentyabr 2004-cü ildə Qazaxıstanın paytaxtı Astanada baş tutub.

Görüşdə müzakirə edilən əsas məsələ Azərbaycanın işğal olunmuş rayonlarından olan qaçqın və məcburi köçkünlərin öz yerlərinə qaytarılması idi. Amma Ermənistan tərəfinin yenə də Azərbaycan üçün qəbul edilməz şərtlər irəli sürməsi real nəticənin əldə olunmasını mümkünsüz edib.

Dövlət başçılarının Minsk qrupu tərəfindən təşkil edilən növbəti danışıqları 28 aprel 2004-cü ildə Varşavada Avropa İttifaqının "Avropa: genişlənmə və perspektivlər" mövzusunda keçirdiyi sammitin gedişində aparılıb. İki saatdan artıq davam edən təkbətək görüşdən sonra Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev jurnalistlərə Ermənistanın konstruktiv addımlar atacağı təqdirdə sülh imkanlarının yaranmasının mümkünlüyünü bildirib.

MDB dövlət başçılarının 30 avqust 2005-ci ildə Kazanda keçirilən toplantısında Azərbaycan dövlət başçısı İlham Əliyev və Ermənistan prezidenti Robert Koçaryanın daha bir görüşü olub, lakin onlar mətbuata heç bir məlumat verməyiblər. Kazan görüşü qarşıdan gələn Paris müzakirələrinə hazırlıq hesab edilirdi.

Müəyyən ümidlər bəslənilən 10-11 fevral 2006-cı ildə Parisdə Rambuye qəsridə aparılan danışıqlarda dövlət başçıları əsas məsələlərdə razılığa gələ bilməyiblər.

Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli üçün aparılan sülh danışıqlarında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal etdikləri torpaqlardan çıxarılmasını və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün təmin olunmasını başlıca şərt kimi irəli sürüb. Güzəştəz bəyanatlar verən İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə böyük dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların Ermənistana təzyiqlərinin artırmasına nail olmağa istiqamətlənən xarici siyasət xətti daha da gücləndirilib.

Bunun nəticəsində 2004-cü ildə ATƏT-in fakt araşdırıcı missiyası Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində erməni əhalisinin qeyri-qanuni məskunlaşdırıldığını aşkar edib. 2005-ci ildə isə Avropa Şurası Parlament Assambleyası erməni silahlı qüvvələrinin Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsi və BMT qətnamələrinə uyğun olaraq həmin ərazilərin azad olunması, məcburi köçkünlərin öz yerlərinə qayıtması zəruriliyini əks etdirən qətnamələr qəbul edib.

İlham Əliyev çıxışlarından birində hətta danışıqların aparılmasının özünü Azərbaycanın edə biləcəyi ən böyük güzəşt adlandırıb.

Eyni zamanda Azərbaycan prezidenti sülh üçün bütün imkanlardan istifadə olunacağını da bildirib. Amma İlham Əliyev nəticəsiz danışıqların sonsuzluğa qədər davam etdirilməsinin əleyhinə olduğunu da elan edib.

Rambuye danışıqlarından sonra vasitəçi həmsədr dövlətlərdən ABŞ-ın nümayəndəsi, dövlət katibinin müavini Daniel Frid Azərbaycan rəhbərliyinin ölkənin mənafeləri üzərində qəti və sərt şəkildə dayandığını bildirib. Minsk qrupunun amerikalı həmsədri Stiven Mənn isə Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin yalnız sülh yolu ilə həllinin mümkünlüyünü hesab etdiyini bir daha elan edib.

Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev son çıxışlarında Ermənistan tərəfinin danışıqlarla deyil, onun imitasiyası ilə məşğul olduğunu bəyan edib. O, bunu beynəlxalq ictimaiyyətə saxta sülh tərəfdarı kimi görünmək niyyəti kimi qiymətləndirib.

Prezident İlham Əliyev Ermənistan Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həllinin diplomatik, siyasi, iqtisadi və hərbi amillərlə müəyyənləşəcəyini bildirib və Azərbaycanın öz torpaqlarını hərbi yolla azad etməyə qadir olduğunu vurğulayıb.

Paris görüşünün nəticəsiz başa çatmasından sonra tərəflərin xarici işlər nazirləri danışıqların Minsk qrupu çərçivəsində davam etdiriləcəyini bildirib. Həmin qərara uyğun olaraq həmsədrlər 2006-cı ilin əvvəllərində Vaşinqton və İstanbulda toplaşaraq məsləhətləşmələr aparıblar.

Həmin müzakirələr və həmsədrlərin tərəflərlə apardıqları danışıqların nəticəsi olaraq Azərbaycan və Ermənistan prezidentlərinin növbəti görüşü 2006-cı ilin iyununda Buxarestdə keçirilən "Qara dəniz dialoq və tərəfdaşlıq Forumu"nda olub. İyunun 4-5-də bir neçə saat çəkən danışıqlardan sonra əsas məsələlər yenə də razılaşdırılmayıb.

2006-cı ilin iyununda Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal altında saxladığı Azərbaycan torpaqlarında yanğınlar törətməsi münaqişənin həlli üçün aparılan danışıqları daha da çətinləşdirib. Ermənistan tərəfinin yanğınlarla bağlı real vəziyyəti nəzərə almayan bəyanatı vəziyyətin mürəkkəbliyini daha da artırıb.

Azərbaycan tərəfinin yanğınlarla bağlı narahatlığı BMT səviyyəsində nəzərə alınıb. Ermənistanın maneçilik törətmək cəhdlərinə baxmayaraq 7 sentyabr 2006-cı ildə BMT Baş Assambleyasının 60-cı sessiyasının 98-ci iclasında yandırılan torpaqlarda vəziyyəti öyrənmək üçün BMT nümayəndələrinin iştirakı ilə həmin ərazilərə ATƏT-in missiyasının göndərilməsi haqqında qətnamə qəbul olunub. Ermənilərin bu məsələdə də pozuculuq hərəkətləri onların işğalçı niyyətlərdən daşınmaq istəmədiklərini bir daha sübut edir.

Heydər Əliyevin siyasi-diplomatik fəaliyyəti nəticəsində beynəlxalq təşkilatların, xüsusilə ATƏT-in Zirvə görüşlərində elan olunmuş prinsiplər ermənilərin təcavüzkar mövqeyi və digər səbəblərdən hələ də həyata keçirilməyib. İlham Əliyev 19 sentyabr 2006-cı ildə Türkdilli dövlətlərin və topluluqların 10-cu dostluq, qardaşlıq və əməkdaşlıq qurultayındakı nitqində Dağlıq Qarabağ məsələsində Azərbaycanın mövqeyini Heydər Əliyevin 1996-cı il dekabrın 2-də ATƏT-in Lissabon sammitində dediyi sözlərlə ifadə edib: "Biz Azərbaycan ərazisində ikinci bir erməni dövlətinin yaranmasına yol verə bilmərik."

İ n d e k s l ə r

ŞƏXSİYYƏTLƏR

Abbasov Abbas (1949) 1992-2006-cı illərdə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti sədrinin birinci müavini olmuşdur.

Çernomırdin Viktor (1938) 1992-ci ilin mayından 1998-ci ilə qədər RF-nin baş naziri olmuşdur, hal-hazırda Rusiya Federasiyasının Ukraynada fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir. Lissabon sammitində Rusiya Federasiyası nümayəndə heyətinin rəhbəri olmuşdur.

Elçibəy Əbülfəz (1938-2000) 1992-1993-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti olmuşdur.

Həsənov Həsən (1940) 25.01.1990-19.11.1990 - cı il tarixdə, Azərbaycan SSR dönəmində Nazirlər Sovetinin sədri olmuşdur. 30.08.1991-ci il tarixdən və Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkənin BMT-dəki səlahiyyətli nümayəndəsi, daha sonra xarici işlər naziri vəzifələrində işləmişdir, hazırda Azərbaycanın Macarıstan Respublikasındakı fəvqəladə və səlahiyyətli səfiridir.

Hüseynov Surət Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Qarabağ regionu üzrə səlahiyyətli nümayəndəsi, Baş nazirin müavini (1992-1993), Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olub (1993-1994), 1995-ci ildə isə dövlət çevrilişi cəhdinə görə həbs olunaraq, ömürlük həbs cəzasına məhkum edilib, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən əfv olunub.

Koçaryan Robert (1954) Azərbaycan vətəndaşı, Qarabağ separatçı hərəkatının rəhbərlərindən biri, Ermənistan Respublikasının prezidenti (1998-ci ildən)

Kotti Flavio 1996-cı ildə İsveçrənin xarici işlər naziri və ATƏT-in sədri

Libaridyan Jirair - Ermənistan Respublikası Prezidentinin xarici siyasət məsələləri üzrə dövlət müşaviri (1991-1997).

Qazıyev Rəhim (1943) Azərbaycanın müdafiə naziri (1992-1993), 1995-ci ildə cinayət məəcəlləsinin 3 maddəsi üzrə ittiham edilərək ölüm cəzasına layiq görülüb. Sonradan ölüm cəzası ömürlük həbslə əvəz edilib. 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən əfv olunub.

Quluzadə Vəfa (1940) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin xarici siyasət məsələləri üzrə sabiq dövlət müşaviri

Qraçov Pavel (1948) Rusiya Federasiyasının sabiq müdafiə naziri

Şevardnadze Eduard (1928) Gürcüstan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi (1972-1985), SSRİ xarici işlər naziri (1985-1990), Gürcüstan Respublikasının rəhbəri (1992-1995), Gürcüstan Respublikasının Prezidenti (1995-2003).

Primakov Yevgeni (1929) Rusiya Federasiyasının xarici işlər naziri (1996-1998), Rusiya Federasiyasının baş naziri (1998-1999), 2001-ci ilin dekabrından Rusiya Federasiyası Ticarət-Sənaye Palatasının prezidentidir.

Ter-Petrosyan Levon (1945) Ermənistanın keçmiş prezidenti (1991 - 1998), Qarabağ separatçı hərəkatının rəhbərlərindən biri.

Yeltsin Boris (1931) Rusiya Federasiyasının ilk prezidenti (1991-1999). Budapeşt və İstanbul sammitlərində Rusiya Federasiyası nümayəndə heyətinin rəhbəri olmuşdur.

A N L A Y I Ş L A R

Ağdam Azərbaycan Respublikasının qərbində yerləşən inzibati rayon. Ərazisi 1094 kv.km. 23 iyul 1993-cü ildə erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunub.

Ağdərə Azərbaycan Respublikasının cənub-qərbində inzibati rayon. Ərazisi 1700 kv.km. 7 iyul 1993-cü ildə erməni silahlı birləşmələri tərəfindən işğal olunub.

Atəşkəs haqqında saziş 1994-cü il mayın 5-də Bişkekdə MDB Parlamentlərarası Assambleyası keçirilmiş, mayın 8-də Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinin sülh yolu ilə həll edilməsi mərhələsinə başlamaq üçün atəşkəs haqqında saziş imzalanmışdır. Bu saziş hələ də qüvvədədir.

ATƏT-in Minsk qrupu ATƏT-in 1994-cü il Budapeşt Sammitində Azərbaycan-Ermənistan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanması sahəsində fəaliyyət məqsədilə yaradılan beynəlxalq missiya

Avropa Birliyi Avropa ölkələrinin iqtisadi assosiasiyası. AB-də vahid daxili bazar formalaşmış, ölkələr arasında mal və əmtəə, kapital, işçi qüvvəsinin azad hərəkətinə qoyulan qadağalar ləğv edilib, vahid valyuta sistemi təşkil edilib.

Avropa Parlamenti Avropa Şurası ölkələrinin vətəndaşlarının birbaşa 5 il müddətinə seçdikləri deputatlardan ibarət məclis

Avropa Şurası Avropa dövlətlərinin siyasi məsləhət təşkilatı. AŞ-nin Nizamnaməsi 1949-cu ilin 5 mayında Londonda qəbul edilib və həmin ilin avqustunda da qüvvəyə minib. Azərbaycan Respublikası 2001-ci ilin yanvarından Avropa Şurasının üzvüdür.

Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı - 1994-cü ilə qədər Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsi (ATƏM) kimi tanınan və təhlükəsizlik məsələləriylə məşğul olan ümumavropa təşkilatı

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi - 1988-ci ildə milli-azadlıq hərəkatı dalğasında yaranan siyasi hərəkat

Bakı Azərbaycan Respublikasının paytaxtı, Qafqazın ən böyük ticarət, elm və mədəniyyət mərkəzi

Bakı - Tbilisi - Ceyhan neft kəməri Azərbaycan neftinin Avropa bazarlarına nəqli kəməri. Uzunluğu 1768 kilometrdir. Azərbaycandan (443 km), Gürcüstandan (249 km) və Türkiyədən (1076 km) keçir. Layihənin dəyəri 4 milyard dollara yaxındır.

Bakı - Tbilisi - Ərzurum qaz kəməri Azərbaycan qazının Avropa bazarlarına nəqli kəməri. Uzunluğu 960 kilometrdir. Kəmərin gücü ildə 20 milyard kubmetr qaz nəql etməyə imkan verir.

Bakı-Novorossiysk Azərbaycan neftini Rusiya ərazisi ilə 1997-ci ilin noyabrından xarici bazara çıxaran neft boru kəməri marşrutu. İllik ötürmə qabiliyyəti 17 milyon ton, uzunluğu 1411 km, layihənin dəyəri 600 milyon ABŞ dollarına bərabərdir.

Bakı-Supsa Azərbaycan neftini Gürcüstan ərazisi ilə 1999-cu ilin aprelindən dünya bazarına çıxaran neft boru kəməri marşrutu. İllik ötürmə qabiliyyəti 6,5 milyon ton, uzunluğu 970 km, layihənin dəyəri 565 milyon ABŞ dollarına bərabərdir.

Beynəlxalq Valyuta Fondu 1944-cü ildə beynəlxalq ticarət və valyuta sahəsində əməkdaşlığın inkişafı məqsədilə yaradılan beynəlxalq valyuta-maliyyə təşkilatı.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı 1945-ci ildə sülh, təhlükəsizlik və beynəlxalq əməkdaşlığın qorunması və gücləndirilməsi məqsədilə dövlətlərin yaratdıqları beynəlxalq təşkilat. Azərbaycan Respublikası 1992-ci ildən bu təşkilatın üzvüdür.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhlükəsizlik Şurasının (BMT TŞ) qətnamələri BMT TŞ Ermənistan silahlı qüvvələrinin qeyri-qanuni zəbt etdikləri Azərbaycana məxsus ərazilərdən qeydsiz çıxmasını tələb edən dörd qətnamə qəbul etmişdir. Ermənistan bu qətnamələrə bu günə qədər əməl etməməklə müasir dünyada ən nüfuzlu beynəlxalq təşkilatın və onun timsalında beynəlxalq hüququn prinsiplərinə zidd olaraq işğalçılıq fəaliyyətini davam etdirir.

Cəbrayıl Azərbaycan Respublikasının cənubunda yerləşən rayon. Ərazisi 1050 kv.km. 23 avqust 1993-cü ildə erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunub.

Çexenistan Rusiya Federasiyasında muxtar respublika.

Ceyhan Türkiyənin şimal-şərqində Ceyhan çayının və Aralıq dənizinin sahilində yerləşən şəhər. Azərbaycan neftinin boru kəməri ilə Avropa bazarına çatdırıldığı son məntəqə.

Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın cənub-qərbində yerləşən coğrafi məkan.

Dağlıq Qarabağ problemi 1988-ci ildə erməni separatçılarının Azərbaycan ərazisi olan Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi istiqamətində göstərdikləri fəaliyyət nəticəsində yaradılmış süni problem.

Ermənistan Respublikası 1991-1994-cü illərdə Azərbaycan ərazisinin 20 faizini işğal etmiş həmsərhəd dövlət.

"Əsrin müqaviləsi" Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda yerləşən karbohidrogen resurslarının işlənilməsinə dair beynəlxalq saziş (20 sentyabr 1994-cü il).

Füzuli Azərbaycan Respublikasının cənubunda yerləşən rayon. Ərazisi 1386 kv.km. 23 avqust 1993-cü ildə erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunub.

Gəncə Azərbaycanın qərbində yerləşən iri sənaye şəhəri. Ölkənin ikinci böyük şəhəridir. Əhalisi 300.000 nəfərdir.

İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı 1985-ci ildən İnkişaf üçün Regional Əməkdaşlıq Təşkilatının (İRƏT) varisi kimi fəaliyyətə başlamışdır. İRƏT 1977-ci ildə 3 təsisçi dövlət - Türkiyə, Pakistan və İran tərəfindən regionda davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq məqsədi ilə imzalanan İzmir müqaviləsi əsasında fəaliyyətə başlamışdır. 1992-ci ildən 7 yeni dövlət - Azərbaycan, Əfqanıstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Türkmənistan, Özbəkistan İRƏT-ə könüllü üzv qəbul edildikdən sonra təşkilat öz fəaliyyətini daha da genişləndirmişdir. 1993-cü ildən başlayaraq üzv ölkələr arasında və regionda nəqliyyat sektorunun inkişafını təmin etmək məqsədini qarşıya qoymuşdur.

İslam Konfransı Təşkilatı 1969-cu ildə Mərakeşin paytaxtı Rabat şəhərində müsəlman ölkələrin dövlət və hökumət başçıları tərəfindən yaradılan beynəlxalq təşkilat. Təşkilatın ali orqanı 1972-ci ildə qəbul edilmiş Nizamnaməyə əsasən üzv ölkələrin üç ildə bir dəfə keçirilən dövlət və hökumət başçıları konfransıdır. İKT-nin iqamətgahı "müvəqqəti" olaraq (Yerusəlimin (Qüds) azad edilməsinə qədər) Səudiyyə Ərəbistanının Ciddə şəhərində yerləşir. 1975-ci ildən təşkilat BMT-də müşahidəçi kimi təmsil olunmaq statusuna malikdir. Bu barədə qərar BMT Baş Assambleyasının 27-ci sessiyasında qəbul edilib. İKT Baş katibliyi özündə aşağıdakı bölmələri birləşdirir: sosial-iqtisadi, elm və texnika, Asiya məsələləri üzrə, Afrika məsələləri üzrə, beynəlxalq məsələlər üzrə, informasiya, insan hüquqları və dini azlıqlar üzrə, müsəlman qeyri-hökumət təşkilatların məsələləri üzrə və s. Azərbaycan Respublikası 1991-ci ilin dekabrından bu təşkilatın üzvüdür.

İşğal olunmuş torpaqlar Ermənistan-Azərbaycan müharibəsi nəticəsində Ermənistan silahlı qüvvələrinin işğal etdikləri Dağlıq Qarabağ və onun ətrafındakı 7 rayonun ərazisi (1991-1994).

Kəlbəcər Azərbaycan Respublikasının qərbində yerləşən rayon. Ərazisi 1936 kv.km. 2 aprel 1993-cü ildə erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunub.

Qaçqın Azərbaycan Respublikasının "Qaçqınların və məcburi köçkünlərin statusu haqqında" Qanununun 1-ci maddəsinə əsasən milliyyətinə, irqi və vətəndaşlıq əlamətinə, dini etiqadına, dilinə, habelə siyasi əqidəsinə, müəyyən sosial qrupa mənsubiyyətinə görə təqibə məruz qalması, həyatına, ailəsinə, əmlakına real təhlükə yaranması ilə əlaqədar daimi yaşadığı dövlətin onu müdafiə etməsindən istifadə edə bilməməsi, yaxud təhlükəyə görə bu müdafiədən istifadə etmək istəməməsi üzündən yaşadığı ölkənin hüddudlarından kənarda olan, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı olmayan şəxslər Azərbaycan Respublikası ərazisində "qaçqın" hesab edilir.

Qafqaz Qara dəniz, Xəzər və Azov dənizləri arasında olan ərazi. Sahəsi 440 min km²-dir.

Qara dəniz Ölkələri İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı 1992-ci ildə 11 üzv ölkə tərəfindən yaradılmışdır. Təşkilata daxildir: Azərbaycan, Albaniya, Ermənistan, Bolqarıstan, Yunanıstan, Gürcüstan, Moldova, Rusiya Federasiyası, Rumıniya, Türkiyə, Ukrayna. Katiblik İstanbulda yerləşir. Təşkilatın məqsədi üzv ölkələr arasında razılaşdırılmış sahələr üzrə ikitərəfli və çoxtərəfli əməkdaşlığı genişləndirməkdən ibarətdir.

Qubadlı Azərbaycan Respublikasının cənub-qərbində yerləşən rayon. Ərazisi 802 kv.km. 31 avqust 1993-cü ildə erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunub.

Laçın Azərbaycan Respublikasının cənub-qərbində yerləşən rayon. Ərazisi 1835 kv.km. 18 may 1992-ci ildə erməni hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunub.

Məcburi köçkün Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayış yerini tərk etməyə məcbur olub başqa yerə köçən şəxslər və ya başqa ölkədə daimi yaşayış yerini tərk etməyə məcbur olub Azərbaycan Respublikasına gəlmiş Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları "məcburi köçkün" sayılır.

Milli Məclis Azərbaycan Respublikasının Ali Qanunvericilik orqanı.

Müstəqil Dövlətlər Birliyi Sovet İttifaqının süqutundan sonra ittifaqa daxil olmuş 12 dövlətin (Rusiya, Azərbaycan, Ukrayna, Belarus, Qazaxstan, Özbəkistan, Qırğızstan, Türkmənistan, Tacikistan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova) yaratdığı birlik (1991).

NATO (North Atlantic Treaty Organization) Şimali Atlantika Müqaviləsi Təşkilatı - 1949-cu ildə 12 ölkə tərəfindən (Belçika, Kanada, Danimarka, Fransa, İslandiya, İtaliya, Lüksemburq, Niderland, Norveç, Portuqaliya, Böyük Britaniya və ABŞ) yaradılan hərbi siyasi blok. 1994-cü ildən Azərbaycan "Sülh naminə tərəfdaşlıq" proqramı çərçivəsində NATO ilə əməkdaşlıq edir.

Sovetlər İttifaqı Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı. 1922-ci ildə yaranıb, 1991-ci ildə süqut edib.

Soyuq müharibə SSRİ ilə ABŞ arasında, sosializm bloku ilə NATO arasında 50 il davam etmiş iqtisadi, təbliğat xarakterli, diplomatik və başqa vasitələrdən (hərbi vasitələr istisna olmaqla) istifadə etməklə aparılan münaqişə

Sumqayıt Azərbaycanın iri sənaye mərkəzlərindən biri. Əhalisi 259 min nəfərdir.

Xəzər dənizi Dünyada ən böyük göl. Avropayla Asiyanın kəsişməsində yerləşir.

Xocalı faciəsi Erməni silahlı birləşmələrinin Dağlıq Qarabağdakı Xocalı şəhərini işğal edərkən törətdikləri vəhşilik (26 fevral 1992). 613 nəfər dinc sakin xüsusi qəddarlıqla öldürülmüş, 1000 nəfərdən çox adam şikəst olmuşdur.

Zaqafqaziya Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan respublikalarının yerləşdiyi Böyük Qafqaz dağ silsiləsinin cənub ərazisi.

Helsinki Yekun aktı ATƏM/ATƏT-in əsas sənədidir, 1 avqust 1975-ci ildə ABŞ, Kanada və Avropanın 34 dövləti tərəfindən imzalanıb.

MÜNDƏRICAT

<i>Oxuculara müraciət.....</i>	1
 <i>ATƏT-in Budapeşt sammiti</i>	
<i>Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏM-in üzvü olan ölkələrin dövlət başçılarının zirvə toplantısında iştirak etmək üçün Budapeşt şəhərinə yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında jurnalistlərə müsahibəsi 4 dekabr 1994-cü il.....</i>	2
<i>ATƏM-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Budapeşt görüşündə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin çıxışı 6 dekabr 1994-cü il.....</i>	3
<i>Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Budapeştdən Vətənə qayıdarkən zirvə toplantısının yekunları barədə təyyarədə jurnalistlərə müsahibəsi 7 dekabr 1994-cü il.....</i>	6
 <i>ATƏT-in Lissabon sammiti</i>	
<i>Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarının Lissabon Zirvə toplantısında iştirak etmək üçün yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında jurnalistlərə bəyanatı 30 noyabr 1996-cı il.....</i>	11
<i>Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşündə nitqi 2 dekabr 1996-cı il.....</i>	12
<i>Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşünün yekun iclasında nitqi 3 dekabr 1996-cı il.....</i>	15
<i>ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşü başa çatdıqdan dərhal sonra mətbuat konfransında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin bəyanatı 3 dekabr 1996-cı il</i>	17
<i>Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Portuqaliya televiziyası müxbirinə müsahibəsi Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il.....</i>	21
<i>Danimarka televiziyası müxbirinə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin müsahibəsi Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il</i>	23
<i>Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyə jurnalistinə müsahibəsi Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il</i>	24
<i>Rusiyanın "Vesti" İnformasiya-Televiziya proqramına Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin müsahibəsi Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il</i>	25

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri jurnalistinə müsahibəsi <i>Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il</i>	25
ATƏT-in Lissabon Zirvə görüşündən Vətənə qayıdarkən təyyarədə Respublika jurnalistlərinə Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin müsahibəsi <i>5 dekabr 1996-cı il</i>	26
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Lissabon Zirvə toplantısının yekunları ilə əlaqədar respublika ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşdə nitqi <i>Prezident sarayı, 6 dekabr 1996-cı il</i>	30
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycanın və xarici ölkələrin kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndələri üçün bəyanatı <i>6 dekabr 1996-cı il</i>	43
ATƏT-in İstanbul sammiti	
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in üzvü olan ölkələrin dövlət və hökumət başçılarından İstanbul Zirvə görüşünə yola düşməzdən əvvəl Binə hava limanında yerli və xarici jurnalistlərə müsahibəsi <i>17 noyabr 1999-cu il</i>	57
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in İstanbul Zirvə görüşündə nitqi <i>18 noyabr 1999-cu il</i>	61
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin İstanbuldan Bakıya qayıdarkən təyyarədə jurnalistlərə müsahibəsi <i>20 noyabr 1999-cu il</i>	63
Əlavə sənədlər	
Budapeşt Zirvə görüşünün yekun Bəyannaməsi <i>6 dekabr 1994-cü il</i>	71
Lissabon Zirvə görüşü. ATƏT-in Fəaliyyətdə olan Sədrinin Bəyanatı <i>3 dekabr 1996-cı il</i>	73
İstanbul Zirvə görüşünün Bəyannaməsi <i>19 noyabr 1999-cu il</i>	73
BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələri	75
Tarixi arayışlar	82
İndekslər. Şəxsiyyətlər. Anlayışlar	94

FOTO-SƏNƏDLƏR

Şək. 1

Şək. 2

Şək. 3

Şək. 4

Şək. 5

Şək. 6

Şək.7

Şək.8

Şək.9

Şək.10

Şək.11

Şək.12

Şək.13

Şək.14

Şək.15

Şək.16

Şək.17

Şək.18

Şək.19

Şək.20

Şək.21

Şək.22

Şək.23

Şək.24

Şəkilaltı sözlər:

- [Şəkil 1](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ATƏM-in üzv dövlət başçıları ilə birlikdə Budapeşt sammitində - Budapeşt, 5 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 2](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ATƏM-in Budapeşt sammitində çıxış edərkən - Budapeşt, 5 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 3](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ATƏM-in Budapeşt sammitinin iclaslararası fasiləsi zamanı ABŞ Prezidenti Bill Klintonla söhbət edərkən - Budapeşt, 6 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 4](#) Budapeşt sammiti- 5 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 5](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Çexiya Prezidenti Vatslav Havel ilə görüşü - Budapeşt, 6 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 6](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin İsveçrə Prezidenti Otto Ştix ilə görüşü - Budapeşt, 6 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 7](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Finlandiya Prezidenti Marti Ahtisaari ilə görüşü - Budapeşt, 6 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 8](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ATƏM-in Budapeşt sammitindən sonra jurnalistlərin suallarına cavab verərkən - 6 dekabr 1994-cü il
- [Şəkil 9](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ATƏT-in üzv dövlət başçıları ilə birlikdə Lissabon sammitində - Lissabon, 1 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 10](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev Lissabon sammitində, 2 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 11](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəl ilə görüşü - Lissabon, 2 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 12](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Böyük Britaniyanın xarici işlər naziri Malkolm Rifkind ilə görüşü - Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 13](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin İsrailin Baş naziri Benyamin Netanyahu ilə görüşü - Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 14](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Fransanın xarici işlər naziri Erve de Şarett ilə görüşü - Lissabon, 2 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 15](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev ATƏT-in Lissabon sammitindən dərhal sonra mətbuat konfransında - Lissabon, 3 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 16](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev jurnalistlərə müsahibə verərkən - Lissabon, 2 dekabr 1996-cı il
- [Şəkil 17](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev İstanbul sammitində çıxış edərkən - İstanbul, 18 noyabr 1999-cu il
- [Şəkil 18](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev İstanbul sammitində çıxış edərkən - İstanbul, 18 noyabr 1999-cu il
- [Şəkil 19](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev İstanbul sammitində - İstanbul, 18 noyabr 1999-cu il
- [Şəkil 20](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev və Almaniyanın Federal kansleri Herhard Şröder iki ölkə arasında mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq barədə mühüm sənədləri imzalayarkən - ATƏT-in İstanbul Sammiti, 19 noyabr 1999-cu il
- [Şəkil 21](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin ATƏT-in Parlament Assambleyasının sədri Helle Den ilə görüşü - İstanbul, 19 noyabr 1999-cu il
- [Şəkil 22](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Türkiyə Prezidenti Süleyman Dəmirəl ilə görüşü - İstanbul, 19 noyabr 1999-cu il
- [Şəkil 23](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin Fransa Prezidenti Jak Şirak ilə görüşü - İstanbul, 19 noyabr 1999-cu il
- [Şəkil 24](#) Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin İsrailin Baş naziri Ehud Barak ilə görüşü - İstanbul, 19 noyabr 1999-cu il